Kiss Balázs – Nábelek Fruzsina – Farkas Xénia:

A liberális politikai közösség kommunikációja, 1990-1997

Az alábbiakban azokat a szemiotikai erőforrásokat mutatjuk be, amelyek alapján körülhatárolható a liberális politikai közösség a kutatásunk által első korszakként meghatározott időszakban, vagyis 1990 tavaszától 1997 őszéig.[1] A korszak végére jelentős átrendeződés történik a közösségben, olyannyira, hogy például az egyik nagy párt, a Fidesz a szemiotikai erőforrásai alapján kikerül a közösségből, és meg is szűnik magát liberálisnak minősíteni. Az, amit a magyar politikai életben akkortájt *a liberálisokon* érteni szokás, 1994-et követően egy karakteres értelmiségi és média közegre, az SZDSZre és holdudvarára, támogatóira szűkült.

A tanulmány a liberális politikai közösség szemiotikai konfigurációját bemutatandó azokat a jeleket sorolja fel és írja le, amelyek a közösség tagjai és a külvilág számára azonosítják a liberálisokat. Másképpen fogalmazva: arra a kérdésre ad választ, hogy milyen jelek segítségével igazodhatott el akár a liberális közösség tagja és szimpatizánsa, akár valamelyik külső csoport, más politikai közösség tagja és szimpatizánsa azt illetően, hogy melyik és milyen a liberális politikai közösség. Ezeket a jeleket, szemiotikai erőforrásokat alkalmazta az adott politikai közösség akkor, amikor közölni akart valamit a sajátjaival és másokkal, továbbá ezeket a jeleket és szemiotikai erőforrásokat alkalmazta a külső politikus, szervezet, médium és állampolgár akkor, amikor azonosítani akarta a kommunikálót és a kommunikációs aktust a szerint, hogy vajon a liberális politikai közösséghez tartozik-e.

A továbbiakban azt mutatjuk tehát be, hogy mely személyek (politikusok és mások), mely szervezetek (például pártok), mely médiumok, milyen szavak és diskurzusok, milyen ügyek és csatornák tartoztak a liberális politikai közösség szokásos identifikációs készletéhez. Tartozhattak ezek a liberálisokhoz azért, mert maga a liberális politikai közösség akarta így, és ezért őket használta, de tartozhattak azért is, mert külső csoportok így azonosították, jellemezték a liberálisokat a saját politikai közösségük számára.

AKTOROK

[1] A dolgozat hátteréül szolgáló kutatást az OTKA támogatja (112323). A szerzők ezúton mondanak köszönetet Horváth Tamarának, Tamás Viktóriának, Evanic Ritának, Kertész Dávidnak és Horváth Dávid Dánielnek az adatgyűjtésben való közreműködésükért. A dolgozat 2016-os előtanulmányát Mihályffy Zsuzsanna és Nábelek Fruzsina készítette.

A Fidesszel kezdünk, mivel először ez a párt azonosította magát liberálisként. Ezután az SZDSZ következik, mely a kezdeti hezitálás után az időszak végére kifejezetten liberális pártnak, a magyar liberális pártnak nevezte magát. Ezt követően az egyes identifikáló politikusok konstrukciói következnek, majd a közösségben fontos folyóiratokat mutatjuk be. Ismertetjük a más pártokról és politikai erőkről a nyilvánosságban megjelent minősítéseiknek azokat az elemeit, amelyek még világosabbá tették a liberális politikai közösség identitását.

Fiatal Demokraták Szövetsége

A Fidesz az első politikai párt, amely liberálisként határozza meg magát. Ennek egyik jele, hogy előbb lép be a liberális pártok *nemzetközi együttműködés*ébe, a Liberális Internacionáléba, mint az SZDSZ, és meg is marad benne a korszak végéig. A kitartás nemcsak azzal jár, hogy külföldön továbbra is liberálisnak tekintik, hanem azzal is, hogy a liberális politikai közösségben még 1997-ben is meg-megjelenik annak a gondolata, hogy 1998-ban esetleg liberális kormánykoalíció állhat fel.[2]

Maga a liberális jelző azonban szinte teljesen eltűnik a párt konstrukciójából, felváltja a *szabadelvű* melléknév. Például a párt nagyjelentőségű 1996-os vitairata, melynek címe: *A polgári Magyarországért*, mindjárt az első pontjában így határozza meg a Fideszt:

> A Fidesz – Magyar Polgári Párt az ezredforduló Magyarországának polgári középpártja, olyan szabadelvű néppárt, amely a korszellem kihívásaira válaszolva… fogalmazza újra a maga számára a modern kor irányadó értékeit: *a szabadság, az egyenlőség* és *a szolidaritás értékét*.[3]

Identitáskonstrukciójának további kardinális eleme *az előző rendszerrel való teljes szakítás*. Ez két fő pilléren nyugszik.

Az *ideológiai* pillért a *kommunizmustól* való kategorikus *elhatárolódás* adja. Ez kiderül Orbán Viktornak a Nagy Imre újratemetésén elmondott beszédéből, továbbá megfogalmazódik a párt alapító nyilatkozatában, tudniillik abban, hogy a Fidesz kifejezetten a KISZ-szel, az 1990 előtti Kommunista Ifjúsági Szövetséggel szemben, annak alternatívájaként jött létre.[4] A Fidesz ekkortájt *radikális*, *liberális* és *alternatív* szervezetnek mondja magát, amely „megalkuvás nélkül követeli a pártállami rendszer lebontását, […] és kendőzetlenül képviseli demokratikus álláspontját".[5] Saját radikalizmusukat elsősorban ezen elvek nyílt kimondásában és az ehhez való ragaszkodásban látják.[6]

A másik pillér a generációs kritérium: a *fiatalság*. Hogy ez nagy jelentőséggel bír a Fidesz identitáskonstrukciójában, arra nemcsak a párt névválasztásából következtethetünk, hanem például abból is, hogy a tagság feltételeként megállapított 14 éves alsó

---

[2] Liberális nacionálé. *Népszabadság*, 1997. július 5.
[3] Az 1998-as választási program is a *Szabadság és jólét* címet viseli, ugyanakkor a szabadságról nincsen benne címszó.
[4] A Fidesz alapító nyilatkozata. http://fidesz.hu/index.php?Cikk=91, elérés ideje: 2008. február 15.
[5] Bozóki András: Mi a Fidesz és mi nem? In. *Tiszta lappal*, 211-214. o.
[6] Fidesz-nagygyűlés a Metro Klubban (1. rész). *MTI*, 1990. március 18

korhatárt csak 1993-ban emelik 16-ra, és ugyanekkor törlik el a 35 életévet, mint felsőt. A pártot kívülről szemlélők – különösen, ha inkább az SZDSZ-szel szimpatizálnak – abban a kontextusban is hangsúlyozzák a fiatalságot, hogy emiatt bizonyára nem akar a párt már 1994-ben kormányra kerülni.[7] R. Székely Julianna pedig még 1998-ban is arról ír, hogy milyen szomorú, hogy ezek a fiatal politikusok kormányra kerülve hátat kell, fordítsanak fontos illúzióknak, pedig ez még korai nekik.[8]

A fiatalságnak, amellett, hogy az SZDSZ-től megkülönbözteti a Fideszt, szimbolikus jelentősége is van: a *tisztaság,* a *politikai ártatlanság* metaforájaként szolgál. A párt politikusairól már csak fiatalságuk okán is könnyű elhinni, hogy semmilyen módon nem kapcsolódtak az előző rendszerhez, és ezt kifejezetten hangsúlyozzák is. A fiatalság motívumot kezdetben felerősítik azzal, hogy a párt 1990-ben újként, *egyedi*ként határozza meg magát, tudniillik például attól egyedi, hogy generációs pártként képes volt bekerülni a parlamentbe.

Az 1990. júniusi kongresszuson azonban Orbán Viktor már arról beszél, hogy

> eljött a szervezetté válás ideje, hiszen tudomásul kell venni, hogy a „régi ruhánkat" kinőttük, az országban új rend van kialakulóban, s nekünk is másképp és szervezettebben kell politizálnunk.[9]

Az önálló politikai szereplőként való megjelenés mellett a Fidesz számára fontossá válik annak hangsúlyozása, hogy a szervezet *valódi politikai párt*ként működik, Fodor Gábor megfogalmazásában „szervezettebbé, pártszerű tömörüléssé… nagykorúvá vált".[10] Kövér László az 1990. decemberi kongresszuson arról beszél, hogy „a Fideszben lezárult egy korszak, a mozgalmi politizálás korszaka, s ezek után kezdetét veheti a profi politizálás időszaka."[11] Ez azért is lényeges, mert ekkortájt az SZDSZ szemmel láthatólag pártként sem akar felhagyni a mozgalmi típusú politizálással, az 1991-es Demokratikus Charta ennek a szándéknak is a megtestesülése.[12]

Ezért míg kezdetben az eszköztárukba tartozik az utcai politizálás, az idő múlásával ez kikopik onnan. Fodor Gábor szerint

> a parlamentben … mások a véleménynyilvánítás formái. … A parlamentben jobban kidomboríthatjuk szakmai hozzáértésünket, a rólunk kialakított képet ennyivel gazdagíthatjuk. Ez célunk is volt, hiszen pártunkban kiváló szakértők találhatók. Ugyanakkor a parlamentben is igyekszünk megőrizni határozottságunkat, következetességünket. Csupán a módszerek mások.[13]

Ezek a mondatok jelzik a párt további konstrukciós elemét, a *szakszerűség*et. A korabeli megfigyelők kivétel nélkül aláhúzzák a Fidesznek ezt a vonását, különösen mivel ezzel élesen megkülönböztethetővé válik a többi parlamenti párttól, de legalábbis a két nagy

---

[7] Lásd Szalai Erzsébet és Lengyel László szövegét: Bozóki 1992.
[8] Levél egykori fiatalokhoz. R. Székely 2001: 17-19.
[9] Fidesz félkongresszus – A régi ruhát kinőtték, új meg még nincs. *Népszabadság* 1990. június 4.
[10] A FIDESZ III. kongresszusa, 1990. június 2. MTI
[11] Fidesz kongresszus (1. rész) 1990. december 8. MTI
[12] Lásd ehhez: Értelmiségiek a politikában. *Népszabadság*, 1993. március 27.
[13] Emberi jogokról a hajléktalan képviselővel. *Népszava*, 1990. július 30. 5. o.

párttól, melyek „végeérhetetlen" ideológiai vitákat folytatnak. Vannak, akik ezt a tulajdonságot nagyra becsülik,[14] mások viszont úgy látják, hogy ez nem több, mint mítosz. Ez utóbbira példa Tölgyessy Péter 1992-es megjegyzése:

> De azért… érdemes lenne tüzetesen megnézni parlamenti módosító indítványaikat, s akkor kiderülne: szakértelmük nimbusza igencsak megkérdőjelezhető.[15]

A szakértelem középpontba állításától nem áll messze a párt további konstrukciós eleme, a *pragmatizmus*. Ha a szakszerűség a szakpolitikai kérdéseknek a nagy ideológiai, filozófiai kontextusokból való kiemelését jelenti, akkor a pragmatizmus azt, hogy az általános politikai és pártpolitikai döntések is maguk mögött hagyják az ideológiai, morális és filozófiai megfontolásokat, s pusztán a kormányzati hatalomhoz közelebb kerülést szolgálják. Vannak, akik ezt pozitívan kommentálják.[16] Például Lázár Guy ezt írja egy helyen:

> A Fidesz vonzereje valószínűleg abban rejlik, hogy Orbán Viktorék sem a Kis Jánosék, sem az Antall József hurcolta történelmi örökséget nem veszik a vállukra, hanem olyan „pragmatikus" gyűjtőpártként működnek, amely a szabaddemokraták elvont liberalizmusával vegyíti a nemzeti liberálisok ideológianélküliségét.[17]

Mások inkább elmarasztalják a pragmatizmust, az elveken és a moralitáson való aggálynélküli túllépést. Mivel az ilyen vádak elsősorban a liberális politikai közösség más erői felől érik a pártot, ezért Orbán Viktor például azzal vág vissza, hogy az SZDSZ az MDF-fel titokban kötött 1990-es paktum elfogadásával eljátszotta annak az alapját, hogy morális kritikát fogalmazzon meg bármelyik politikai aktorral szemben.

A Fidesznek és politikusainak egyik sokat kárhoztatott jellemzője a *hatalomvágy*, a sikerközpontúság,[18] ami a magyar közegben ritkán minősül pozitív dolognak, hiszen az elvtelenséggel, az opportunizmussal szinonim. Szalai Pál leírja, hogy kezdetben nagy rokonszenvet érzett a párt iránt, mégpedig az elvszerűsége miatt. Később aztán nem tetszett neki az, hogy

> a FIDESZ hamarosan átvette a hatalmi harc egész kíméletlenségét, sőt: stílusában meg is „fejelte" azt egy bizonyos pökhendiséggel. Én a fiatal generációtól több humanista idealizmust vártam.[19]

Ugyanakkor Tölgyessy Péter egy helyen ezt mondja:

> A FIDESZ az a párt, mely a hatalmat leginkább óhajtja, s módszeresen készül a kormányzati szerepre. A fiatal demokraták tanulnak, képezik magukat, s élvezik a politikát.[20]

---

[14] Lásd például Chikán Attila, Lengyel László és Vajda Mihály véleményét a Fideszről: Bozóki 1992.
[15] „Orbán gyakran tárgyal Antallal". *Népszava*, 1992. február 21.
[16] Például Schlett István együtt említi a szakszerűséggel. Madarász Aladár egyszerre tekinti erénynek és hibának az ideológiai vitáktól való távolmaradást. Lásd: Bozóki 1992.
[17] Magyarság és demokrácia. *Népszabadság*, 1991. április 20. Hasonló véleményen van a már említett Chikán és Vajda, lásd: Bozóki 1992.
[18] Lásd ehhez Bill Lomax szövegét a Fideszről: Bozóki 1992.
[19] Bozóki 1992: 748.
[20] „Orbán gyakran tárgyal Antallal". *Népszava*, 1992. február 21.

Nála a politika élvezet nem minősül negatív dolognak, jóllehet ekkor az SZDSZ elnökeként nyilatkozik.

A hatalomvágy és a szakértelem előtérbe tolása természetesen simul bele abba, hogy 1992-ben, amikor a párt népszerűsége a tetőre hág, meghirdetik a *felkészülést a kormányzati munkára*. Ehhez még komolyabbá kell tenni a pártot. Orbán Viktor 1992 decemberében arról beszél, hogy „át kell építenünk a pártot ahhoz, hogy jól szerepelhessünk '94-ben", és ehhez szükség van a korhatár eltörlésére és egy új szervezeti rend kialakítására, például elnöke kell, hogy legyen.[21] Az V. kongresszuson Orbánt meg is választják elnöknek, továbbá eltörlik a korhatárt, így innentől a Fidesz nem tekinthető generációs alapon szervezett pártnak.

A Fidesz egyik fő erénye a külső megfigyelők szemében a *belső egység*.[22] Ez megint összehasonlításokban jelenik meg, hiszen minden jelentősebb párt mutatja a belső megosztottság jeleit. 1993 végén a Fidesz is felmutat ilyen belső feszültséget, ugyanis Fodor Gáborral az élen néhány vezetője kilép, majd csatlakozik az SZDSZ-hez. Ez kelt hullámokat, de egészében a Fidesz kívülről az összes többinél egységesebb pártnak tűnik, ami nagy erény sokak szemében. Ezek egyike – nem véletlenül – Tölgyessy Péter, aki 1992 elején, nem sokkal elnökké választását követően dicséri is emiatt.[23]

A Fidesz belső egységével kapcsolódik össze az a tulajdonsága, hogy nincsen, pontosabban *alig van tagsága*.[24] Megint a többiekkel összehasonlítva látszik ez fontosnak, ugyanis mind az MDF-ben mind az SZDSZ-ben a tagság és a vezetés potenciális vagy valóságos konfliktusa meg-megjelenik a nyilvánosságban. A Fidesznek azonban nincs gondja a tagsággal, nyugodtan helyezheti az előtérbe a parlamenti frakciót, és elegendő az, ha néhány vezetője jól tud kommunikálni a médiában,[25] jól mutat – már csak a fiatalsága okán is – a fényképeken és tévétudósításokban.[26]

A pártnak a leírások szerint nem csak tagsága, hanem *értelmiségi holdudvara sincs*. Ez is akkor jelenik meg a leírásokban, amikor más pártok esetében az értelmiségi holdudvar már nem kizárólag pozitív jelenség. Pető Iván[27] is és Lengyel László is tulajdonképpen okos döntésnek tekinti azt, hogy a Fidesz, ha meghallgat is esetenként értelmiségi tanácsadókat, nem hagyja, hogy azok érdemben befolyásolják a döntéseit, politikai pozíciókat pedig egyáltalán nem ad értelmiségieknek.[28]

Idővel, nem utolsó sorban a választások közeledtével, a nyilvánosságban a fiatalság mellett az ártatlanság, mint identitáskonstrukciós elem is megkérdőjeleződik. Az ártatlanságot az úgynevezett székház-botrány[29] kezdi ki, melynek következtében a párt számos médiaszövegben egy lapra kerül az MDF-fel, és együtt válnak a *korrupció* és a

---

[21] Orbán Viktor: Nem szakíthatjuk ketté az országot. *Népszabadság*, 1992. december 21.
[22] Lásd például: Tamás 1994: 171.
[23] „Orbán gyakran tárgyal Antallal". *Népszava*, 1992. február 21.
[24] Bozóki 1992: 762.
[25] Lásd például Laki Mihály szövegét: Bozóki 1992.
[26] Lásd például Révai Gábor szövegét: Bozóki 1992.
[27] Pető 2000: 18.
[28] Lásd Lengyel László szövegét: Bozóki 1992.
[29] A botrány 1993 májusának végén pattan ki a Népszabadság és a Magyar Hírlap együttes tevékenysége következtében. Lásd ehhez Kőszeg 2000: 152.

titkos háttéralkuk és összejátszás pártjaivá. Az ügyből fakadó presztízsveszteség mind Orbán Viktor, mind a Fidesz népszerűségét rontja a sajtóban.

Szabad Demokraták Szövetsége

Az SZDSZ egész korszakunkban, 1997-et követően pedig még határozottabban *liberális* pártnak mondja magát, és a szövetségesek és ellenfelek is elfogadják a jelzőt vele kapcsolatban. Természetesen a liberális minősítés jelentése és használata sokféle, és idővel módosul, egészen odáig, hogy egy idő után tulajdonképpen csak a politikai közösség és a párt állandó jelzőjeként van jelen a nyilvánosságban, értelmezések nélkül.

Korszakunk elején az SZDSZ legfontosabb konstrukciós eleme az *antikommunizmus*. Mivel a párt a Demokratikus Ellenzéket (DE) tekinti elődjének, a DE pedig a Kádár-rendszer illegalitásban működő kritikusa, ezért az SZDSZ sokak számára jelenik meg az 1990 előtti berendezkedést a legkövetkezetesebben lecserélni akaró erőként. A liberális politikai közösségben is vita van arról, hogy mennyire éles ez az antikommunizmus.[30] Pető Iván szerint inkább a Kádár-rendszer és nem a kommunisták ellen irányul, tehát nem a megtorlás értelmében vett kommunistaellenes álláspont.

Ilyen módon pedig a párt egyben olyan politikai aktornak látszik, amelyik a leginkább képes megítélni a politikai élet demokratizmussal és szabadsággal ellentétes tendenciáit, a legmegbízhatóbban képviseli a Kádár-rendszernek hátat fordító *liberális demokráciá*t. Ezt az ellenfelek is hajlandók elismerni, ugyanakkor felhívják a figyelmet a dolog hátulütőjére. Ahogyan Debreczeni József írja:

> Ez a fajta politika – bár nélkülözhetetlen alkotóeleme a jogállami demokráciának a rá leselkedő veszélyek túlérzékeny szeizmográfjaként – soha, sehol nem lehet a nemzet politikájának fundamentuma, a nemzeti egyetértés közös nevezője.[31]

Az SZDSZ tehát az előéletét tekintve *rendszerellenzéki* párt, s ez a jellege az 1990-es választások után egy rövid időszakot követően visszatér. Eleinte csak a kormány ellenzékének deklarálja magát, az októberi taxisblokád után azonban mind határozottabban visszanyúl a rendszerellenzéki önképhez,[32] ugyanis úgy látja, hogy a kormányoldal a két világháború közötti berendezkedéshez, a Horthy-rendszerhez hasonló viszonyokat hoz létre. Új, éspedig elfogadhatatlan rendszer van tehát kiépülőben.[33]

Az SZDSZ formálisan is *ellenzéki* párt, mégpedig a legnagyobb súlyú az Országgyűlésben, majd, mivel a legnagyobb támogatást szerzi az őszi önkormányzati választásokon, ezért 1990 második felétől az egész országban jelentős erőt képez. Van, hogy az ellenzéki jelzőt a párt mintegy kisajátítja magának és a Fidesznek, azt sugallva, hogy a

---

[30] Mi vár az SZDSZ elnökére? *Köztársaság*, 1992. október 20. (Pető 2000: 300-301)
[31] A király meztelen. *Népszabadság*, 1992. május 26.
[32] Bozóki András: A Demokratikus Charta története. *Beszélő*, 1. Évf. 2. Szám. Befejezetlen jelen.
[33] Kőszeg 2000: 79.

nem kormányoldali harmadik párt, az MSZP figyelmen kívül hagyható a politikai életben.[34] Sajátos módon 1994 után is marad valamennyi a párt ellenzéki jellegéből, jóllehet ekkor a kormánykoalíció része, de mintegy a kormány belső ellenzékét képezi.

Arra reakcióként, hogy az 1990-es tavaszi választási kampányban szélsőséges körök kétségbe vonták az SZDSZ *nemzethez tartozását,* a választási eredmény nyomán a pártelnök külön aláhúzza, hogy

> …több mint egymillió választópolgár szavazott az SZDSZ-re; tehát nem holmi nemzetidegen erők állnak szembe a nemzeti egységgel. [35]

A másik imázs építő következtetés azon alapul, hogy egy ekkora támogatottságú párt *néppárt*ként kell, hogy viselkedjék, tehát nem lehet csupán liberális, ezért a tavaszi választások nyomán kettős jelszót tesznek a magukévá: szabadság és szolidaritás. Továbbra is liberális pártnak mondják magukat, de azt hirdetik, hogy a piacgazdaság konzekvens kiépítése során oda kell figyelni a munkavállalókra is, hiszen az emberek nagyobbik részéből sosem lesz vállalkozó.[36]

Ez a gondolat megerősíti a párt szociáldemokrata, *szociálliberális* tájékozódását, vagyis más oldalról azt, hogy várjon a kizárólag liberálisként történő önmeghatározással. A szociálliberális identitás évekig megmarad.[37] Az irányvonalat elsősorban Solt Ottília, Havas Gábor, Iványi Gábor és Eörsi István képviseli, legfontosabb csatornája pedig a Beszélő. Céljuk a szegények, a cigányok, a hajléktalanok[38] problémáinak, a rendszer visszaéléseinek, a „kívül rekedtek" hétköznapjainak a bemutatása, ami látképet ad az egész társadalomról.

> Marginális helyzetű polgártársaink élete sajátos tükörből vetül vissza az egész társadalom működésének rendszerét, nem haszontalan, s nem puszta jótékony gesztus időről időre belenézni.[39]

Elismertségük ellenére a szociálliberálisok az első parlamenti ciklus végére fokozatosan háttérbe szorulnak az SZDSZ-en belül. Ennek okát az irányzathoz tartozók a párton belüli erőviszonyok megváltozásában, míg a párt más tagjai a politikusi szereptől való idegenkedésükben, fegyelmezetlenségükben látják.[40]

Míg 1990 tavaszán a párt nagyon erősnek bizonyul vidéken, az önkormányzati választások ezt felülírják abban a tekintetben, hogy a párt adja a *budapesti* főpolgármestert és a legnagyobb politikai erőt a fővárosban. Ekkortól az SZDSZ inkább minősül városi, sőt, kifejezetten fővárosi pártnak, mint vidékinek.

Az identitáskonstrukcióban az *értelmiségi háttér* is hangsúlyos. Az 1990-es választási szlogen önbizalmat, tettrekészséget és hozzáértést akar sugallni: „Tudjuk, merjük,

---

[34] Lásd ehhez Szabó Zoltán (MSZP) reakcióját Pető Iván egyik írására: Jön! *Népszabadság*, 1991. szeptember 16.
[35] A rendszer ellenzékéből a kormány ellenzéke. *Népszabadság*, 1990. április 23.
[36] Uo.
[37] Például Pető 2000: 305. vagy: Az SZDSZ a Szocinternben? *Népszabadság*, 1992. április 27. Egyensúly és konkurencia. *Népszabadság*, 1992. június 10.
[38] Lásd például: „Folyton laknátok!". *Beszélő*, 2. évfolyam, 5. szám.
[39] A Menhely Alapítvány. *Beszélő*, 2. évfolyam, 50-51. szám.
[40] Lásd például Pető Iván kritikáját: Révész Sándor: Ennyi, *Beszélő,* 5. évfolyam, 8. szám.

tesszük". A párt alapítói kivétel nélkül tudósok, éspedig sokféle, bár alapvetően társadalom- és humántudományi háttérrel (jogászok, történészek, szociológusok, filozófusok), így többször univerzális érvényességű tudás birtokosaiként jelennek meg, és saját szerepüket is így értelmezik. Az SZDSZ holdudvarához tartozó számos szellemi műhely, intézet (például a Magyarországi Európa Társaság, a Jogvédő Hálózat, az 1956-os Intézet) is erősíti azt a benyomást, hogy a magyar értelmiség itt koncentrálódik. Ez a tudás kevésbé a Fideszre jellemző szakszerű és praktikus tudásként jelenik meg, jóllehet ilyennek a hordozói is jelen vannak a pártban és a környezetében, hanem inkább általános társadalomtudományi és bölcsész tudásként.

1993-ban Kuncze Gábor megjelenésével árnyaltabbá válik „a »Tudjuk, merjük, teszszük!« hektikus, offenzív, radikális párt"[41] imázs, és csökken a humánértelmiségi attitűd ereje, helyette higgadtabb, „*megnyugvó*" SZDSZ-ről beszélnek[42]. Kuncze

> megjelenését a pártvezéri poszton sokan értékelik úgy, mint határozott fordulatot az emberi jogi, polgárjogi és kisebbségi értékek radikális képviseletétől a pragmatikus »mindenki középpártja« irányába.[43]

Bár a szakszerű politizálást[44] és a programalkotást fontos feladatnak tekintik,[45] a pragmatizmus végig gyanakvással körülvett fogalom és törekvés; ez az, amivel a Fideszt és általában a csak a sikerre törekvő politikusokat megkülönböztetik az SZDSZ-től.

A párt a pragmatizmussal a *morális és elvszerű*, elvhű politikai magatartást állítja szembe. A politikai lépéseknek ki kell állniuk a morális és elvi számonkérések próbáját. A siker nem igazol semmit, olyan politikára nincsen szükség, amelyik sikeres ugyan, de feláldozza az eszméit, és az értékeit tekintve üres.

> Nem számíthat politikai sikerre, aki nem figyeli az erőviszonyokban beálló változásokat és a közhangulat rezdüléseit, aki nem tanul és nem alkalmazkodik. Viszont nem érdemes sikeresen politizálnia annak, akinek nem fontos, hogy taktikai pályamódosításait szilárd elvekkel összhangban indokolhassa meg. Személyes integritás híján a gyakorlati fordulatok megannyi megalkuvássá válnak, s a politikai pálya összefüggéstelen epizódok sorozataira esik szét. Míg a személy integritása akkor is egységet visz a politikai élettörténetbe, ha ez netán tele van kanyarokkal és helyesbítésekkel.[46]

Az elvhű alapállás a liberális politikai közösségen belül is találkozik kételyekkel. Kőszeg Ferenc felveti azt a kérdést, nem vezet-e ez a törekvés a párt szektává válásához, nem lesz-e az SZDSZ-ből valami olyan alakulat, mint amilyen a Jászi Oszkárhoz kötődő *polgári radikálisok* voltak.[47] A közösségen kívül is fel-felvetődik az, hogy az SZDSZ leginkább radikális, radikálliberális pártnak tekinthető, és ilyenként nemigen fog

---

[41] Az emberek unják az ideges politizálást. *Népszabadság*, 1993. szeptember 25.
[42] A megnyugvó erő. Az SZDSZ a választások előtt. *Népszabadság*, 1993. szeptember 15.
[43] A partizánok távoznak, az értékek maradnak. *Népszabadság*, 1993. december 31.
[44] Az SZDSZ Országos Tanácsának ülése - elnökjelöltek meghallgatása, *MTI*, 1991. november 2.
[45] Lásd például: Az SZDSZ a választásokig (1. rész) - Pető, Tardos. *MTI,* 1992. október 31. vagy SZDSZ küldöttgyűlés. *MTI,* 1992. november 15.
[46] Kis 2015: 355
[47] Kőszeg 2000: 139-140.

többé széleskörű tömegtámogatást szerezni.[48] Csizmadia Ervin a liberalizmus, a liberális minimum kormányra erőltetéséhez kapcsolja a Mediánnak azt az 1991-es közvélemény-kutatási eredményét, mely szerint az SZDSZ *erőszakos* pártnak tűnik sokak szemében.[49]

1993 végére a párt súlyos válságokon megy keresztül, melyek során az a kép alakul ki róla, hogy *belsőleg megosztott*, mégpedig nem csak a vezetés szintjén, hanem egészen a tagságig menően.[50] A megosztottság miatt homályosabbakká válnak a jellemzői.

Évekig tart a *vezetési válság*. 1990 őszén, az amúgy sikeres önkormányzati választások másnapján, lemond a parlamenti frakcióvezető. Egy évvel később kemény választási kampány kezdődik az elnöki pozícióért, amelyet ő nyer el, de a régi vezetés nem hajlandó együttműködni vele, a régi ügyvivők nem vállalnak vezető szerepet. Alig egy év múlva megint vereséget szenved. Ezek alatt az évek alatt a párttal foglalkozó szinte minden tudósítás és interjú reflektál az SZDSZ válságára, és minden alkalommal említik a párt közvélemény-kutatásokból kiolvasható csökkenő támogatottságát.[51]

Kis János 1991 őszén arról beszél, a párt megosztottsága azon látszik, hogy bizonyos kérdésekben nincsen egyetértés. Márpedig így a szimpatizánsok nem tudhatják, hogy mire számíthatnak az SZDSZ-től.

> *A tagság ugyanis megosztottabb, mint korábban*, méghozzá olyan fontos kérdésekben, mint a „mit kezdjünk a volt kommunistákkal", vagy éppen az „újgazdagokkal", milyen legyen a viszony az emberi jogokhoz.[52]

Tölgyessy Péter arra utal, hogy bár Kis János lemondott az elnöki posztról, valójában ő és még a Demokratikus Ellenzékből származó néhány további ember, az úgynevezett *kemény mag* irányít.[53] A párt tehát nem működik eléggé demokratikusan.

> A gondot és a nehézséget az jelenti, hogy nem annyira a politikai tagoltság mentén szerveződtek a különféle csoportosulások és akaratok, hanem „törzsi" alapon. Tamás Gáspár Miklós használta ezt a kifejezést, és tökéletesen igaza volt. Személyes elkötelezettségek működnek a párton belül.[54]

Szintén az 1991-es kampány során jelenik meg több olyan vélemény, mely szerint a fő gond a *párttagság*gal van, ugyanis a jelentős része nem a liberalizmus miatt, hanem félreértésből vagy karriervágyból csatlakozott az SZDSZ-hez, s ez a csoport támogatja Tölgyessy Pétert a régi vezetés jelöltjével szemben. Az SZDSZ ugyanis az év folyamán készíttet egy felmérést a saját tagságáról, és ebből kiderül, hogy a tagok közül sokan nem azonosulnak a liberális elvekkel. A felmérést nyilvánosságra hozzák, és számos kommentár értelmezi, és így egyben terjeszti is az eredményeit, ez értelemszerűen módosít a párt imázsán. Például György Péter és Csepeli György azt olvassa ki belőle, hogy a liberalizmushoz csupán a párt régi gárdája hűséges, az újonnan csatlakozottak

---

[48] Elek 1997: 181-182.
[49] A magyar liberalizmus problémái. *Népszabadság*, 1993. augusztus 9.
[50] Lásd például Szadi-Mazo. *Magyar Narancs*, 1992. június 9. (Pető 2000: 321-326), A tagság felfalja a pártot? Figyelő, 1991. november 14. (Pető 2000: 337-341)
[51] Lásd például: Pető 2000: 304.
[52] Az SZDSZ tagsága mélyen megosztott. *Népszava*, 1991. október 8.
[53] Kis János felelőssége az SZDSZ válságáért. *Népszabadság*, 1991. október 4.
[54] *Magyar Hírlap*, 1991. november 25. Idézi: Pozitív interjú. *Népszava*, 1992. július 9.

karrierre éhesek, a párt révén akarnak pozíciókat szerezni; el is nevezik ezt a csoportot kalibánoknak.[55] Amikor pedig az elnökválasztás nem a kemény mag győzelmét hozza, akkor magyarázatként Pető Iván is arról beszél, hogy főként a vidéki támogatottság mögött, olyan állampolgárok állnak, akik nincsenek tisztában a párt valós programjával, csak a következetes antikommunizmust látják benne, s ezért is válhatott Tölgyessy Péter a párt elnökévé.[56]

Talán nem ennyire, de erős *megosztottság*ot mutat a párt az 1994-es koalíciókötés idején is. Mint láttuk, négy évvel korábban a legfontosabb jellemzője és legnagyobb vonzereje az antikommunizmus volt. Bár már 1991 ősze óta, a Demokratikus Charta megszületésétől kezdve körvonalazódik az MSZP-vel való együttműködés lehetősége, a kampány idején az SZDSZ a liberális koalíció tagja, ezért vetélytársa a szocialistáknak, következésképpen inkább bírálja az MSZP-t, mint hogy egyetértene vele. 1994-ben aztán számos okból ellenzik sokan a pártban a koalícióba való belépést, és végül a leginkább annak a reményében szavazzák meg, hogy a párt kilép a kormányból, amennyiben fontos céljai nem valósulnak meg.[57]

A nyilvánosságbeli megszólalások alapján úgy tűnik, hogy a párt meglehetősen egységes a koalíciós időszakban. Vannak ügyek, például az ügynöktörvény ilyen, amelyekkel kapcsolatban homogén a párt.

> Nem akarom idealizálni az SZDSZ-t, de azt tudom elmondani, hogy bizonyos alapkérdésekben az SZDSZ homogén pártnak tekinthető, vannak ugyan jelentős véleménykülönbségek, nem is súlytalan ügyekben, de nincsenek törésvonalak, amelyek mentén a tagság megosztottá válna.[58]

A Horn-Kuncze kormány idején némileg megkérdőjeleződik az SZDSZ *kormányzásképessége*. A ciklus elején Fodor Gábor miniszteri teljesítményét érik éles bírálatok, a végén pedig Kuncze Gáborét. Fodor le is mond, a hétköznapok rendjéért felelős belügyminisztert pedig maga a miniszterelnök kritizálja legalábbis közvetetten, mondván: Magyarországon nincs közbiztonság.[59] Ráadásul sokan a párthoz kapcsolják a súlyos megszorításokat tartalmazó 1995-ös Bokros-csomag két fő gazdaságpolitikusát, Bokros Lajost és Surányi Györgyöt. Ilyen formán hiába kisebbik partner a kormányban a párt, számos negatívum mégis hozzá kötődik, mintha titokban az SZDSZ kényszerítené rá az akaratát a miniszterelnökre.[60]

Egy politikai szervezetet az is jellemzi, kiket és mit tekint fő ellenségeinek. Az SZDSZ a szerinte *a demokráciát fenyegető szélsőségesek*et nyilvánítja a legfőbb ellenségének. Mivel az ide sorolható személyek némelyike, mindenekelőtt Csurka István egészen 1993 közepéig az MDF tagja, sőt, az év elejéig még alelnöke is, és a párt, illetve a miniszterelnök vonakodik elhatárolódni tőle és a hozzá kapcsolódó körtől, a kormánypárt magára vonja az SZDSZ bírálatát és azt a vádat, hogy összejátszik a szélsőjobboldallal, a

---

[55] Ködképek egy párt láthatárán. *Népszabadság*, 1991. november 9.
[56] A tagság felfalja a pártot? *Figyelő*, 1991. november 14. (Pető 2000: 337-341)
[57] Lásd ehhez Kőszeg 2000: 170-187.
[58] Pető 2000: 181.
[59] Fenyő János gyilkosa után tegnaptól a KBI nyomoz. *Népszava*, 1998. február 13. „Az MSZP-nek sem tesz jót, ha nincs alternatívája". *Népszava*, 1998. április 1. HNF. *Népszabadság*, 1998. március 7.
[60] Lásd ehhez például Pető 2000: 189.

Horthy-korszak restaurációjára törekszik. A pártnak pedig erre a válasza a demokrácia védelmében történő fellépés.

Egymás ellenségnek nyilvánítása kölcsönös: az 1990-es MDF-SZDSZ megállapodás, az úgynevezett paktum rövid időszakát kivéve végig, tehát 1997-ig Csurka Istvánnak és körének is a szabaddemokraták a fő ellenség. Ennek egyik első megnyilvánulása az SZDSZ néhány tagja esetében a családjaikon belüli zsidó háttér és ávós múlt felemlegetése. A *Magyar Fórumban* még a választások előtt megjelent Apák és fiúk című cikk, amely több SZDSZ-es politikusnak (például Pető Iván, Kis János, Bauer Tamás) és felmenőiknek a múltját firtatta.

Ez kísérlet a *rendszerellenzéki imázs* megcáfolására. Csurka szerint a liberálisok valahai „álellenzékisége" az akadálytalan hatalomátmentést szolgálta, ami végső soron „külső erők" érdeke volt. Az SZDSZ-t ezért gyakran vádolja azzal, hogy idegen erők kiszolgálója, tagjait „dróton rángatják" külföldről. Ennek kapcsán az SZDSZ *demokráciaféltését* koholmánynak tartja, úgy véli, a kormány legitimációjának csökkentését, ezzel pedig éppen a külső szereplők megerősítését szolgálja.

Az SZDSZ részéről rendszeres kritika éri az első ciklus kormányát és kiváltképp a miniszterelnököt, mégpedig az ideológia-vezéreltség, a *látszatpolitizálás*, a *szélsőségekkel szembeni engedékenység*, a *múltba fordulás* és a *gazdaságpolitikai hozzá nem értés* miatt.

A szociálliberális irány fő kritikája, hogy a kormány nem foglalkozik az elesettek hétköznapi problémáival. Ennek gyökere a kormánypolitikusok múltba forduló, nosztalgiázó szemléletmódja:

> a történész politikusok otthonosabban és szívesebben mozognak e kísértetvilágban, mint a Lehel téri piacon, a tízmilliós nép hétköznapi gondjai között.[61]

Az Antall-kormányra jellemző a Horthy-nosztalgia, amely „új rendiesedéshez," a „cselédállapotok rekonstrukciójához"[62] és „csendőrvirtushoz"[63] vezet. Mindez szöges ellentétben áll a szociálliberálisok által támogatott értékekkel: a piac és az üzleti tehetség elismerésével, *„a szakembernek, az értelmiségnek, a szabad polgárnak"* a támogatásával. Egyszersmind a hierarchia tisztelete a tekintély támogatását jelenti, és *„Ha az állam, a tekintély fontos, akkor az elesett, a vesztes nem sokat számít."*[64]

Bár a párt belép, és sosem távozik az 1994-es koalícióból, időről időre azt kommunikálja, hogy *ambivalens a viszonya* hozzá. A szociálliberális irányzat képviselői arra utalnak, hogy az MSZP továbbra is *„a politikai hatalomból kicsöppent gazdasági, kulturális és hivatalnokelit pártja"*[65] nem pedig egy nyugati értelemben vett szociáldemokrata párt. A koalíció megkérdőjelezői hajlamosak elfogadni a szociálliberálisoknak ezt az érve-

---

[61] Solt Ottília: Minőségi társadalom. Az Antall-kormány társadalompolitikája. *Beszélő,* 2. évfolyam, 39. szám.
[62] Fényi Tibor: 1992. *Beszélő,* 5. évfolyam, 3. szám.
[63] Iványi Gábor: Attakció hétvége. *Beszélő,* 4. évfolyam, 16. szám.
[64] Solt Ottília: Minőségi társadalom. Az Antall-kormány társadalompolitikája. *Beszélő,* 2. évfolyam, 39. szám.
[65] Solt Ottília: Egy válasz Vitányi Ivánnak. *Beszélő,* 3. évfolyam, 25. szám.

lését, például Tamás Gáspár Miklós szerint az SZDSZ szociálliberálisai inkább tekinthetőek *„demokratikus baloldaliaknak”*[66], mint az MSZP politikusai. 1997. május 24-i küldöttgyűlésen tartott beszédében pedig Kuncze Gábor, a párt elnöke azt állítja, hogy nagyobb eséllyel indulnának az 1998-as választáson, ha nem léptek volna koalícióra az MSZP-vel. Az SZDSZ koalíciós szerepét ugyanakkor fontosnak és szükségesnek ítéli, arra való hivatkozással, hogy kétséges volt, hogy kormányra kerülve az MSZP-ben lesz-e elég elszánás a szükséges lépések megtételére.[67]

Politikusok

Orbán Viktor

Ahogyan már volt róla szó: a Fidesz minősül a legegységesebbnek a magyar parlamenti pártok között. Az egységesség abban áll, hogy – a Fodor Gábor és köre körüli konfliktust leszámítva – a kívülálló nem értesül belső irányzatokról, és ezért a pártban végig informális, majd formális vezető szerepet játszó Orbán Viktor állandósága ahhoz vezet, hogy a személye ritkán több, mint a párt metonímiája. Azt értjük ezen, hogy a megszólalók szinte mindig a Fidesz egészét értik akkor, amikor Orbán Viktort említenek. A másik irányban is végbemegy a párt és a politikus összeolvadása: számos vonást, melyet a Fideszre vonatkoztatnak, a párt vezetőjének, de inkább a hozzá hasonló sorsú vezetőtársainak az egyéni tulajdonságaiból eredeztetnek. Ezért az alábbiakban csak olyan eseteket említünk, amikor a jellemzések érzékelhetően magára a politikusra vonatkoznak, tehát amikor Orbán Viktor nem a Fidesz metonímiájaként jelenik meg.

A politikus a rendszerváltás előtti időkből viszi tovább a *„politikai fenegyerek”* képet, amelyet a Fidesz parlamentbe kerülését követően folyamatosan igyekszik árnyalni. Ő maga erről így beszél:

> Nézze, ez ebben az életkorban akár hízelgő is lehetne. Tehát nem azért tagadom, mert sértőnek találom. Egyszerűen arról van szó, hogy más történelmi idők jártak, amikor ez a kép kialakult rólam.[68]

A *fiatal, szókimondó, keményen határozott*[69] politikus képe azonban tovább él, amit a Népszabadság olvasói levele is jól mutat:

> Orbán Viktorról kezd megváltozni a véleményem, egyre szimpatikusabb, hogy ő nem engedi, hogy sakkozzanak vele. Lát és hall. Rajta, Orbán Viktor, legyen továbbra is ami a szívén, az a száján! Odafigyelünk rá.[70]

A Fidesz első embereként nagy jelentőséget tulajdonít a nemzetközi kapcsolatok építésének is, különösen a rendszerváltást követő években, így számos külföldi úton vesz részt, ahol megbeszéléseket tart különböző európai szervezetek tagjaival. Ezek a kül-

---

[66] Tamás Gáspár Miklós: A szocialisták hallgatása. *Beszélő,* 5. évfolyam, 51-52. szám.
[67] Az SZDSZ rendkívüli küldöttgyűlése. 1997. május 24. MTI
[68] Párhuzamos interjú – A sajtóra nem kell póráz. *Népszabadság*, 1990. június 4.
[69] „acélkemény orbánviktori hangon” – írja valakiről Tamás Gáspár Miklós 1990-ben (Tamás 1994: 63).
[70] Itt a választópolgárok „beszélnek”. (Mezősi Tivadarné). *Népszabadság*, 1990. július 9.

földi utak hozzájárulnak a saját személyes imázsához is, ugyanis a nyugati sajtó rendszerint kifejezetten elismerően ír a Fidesz vezetőjéről, *nyugatos, tehetséges és modern gondolkodású* politikusként mutatja be, és ezekről mindig jelennek meg ismertetések a magyar nyilvánosságban, hiszen majdnem mindenki nagyon fontosnak gondolja azt, hogy mit gondol Magyarországról a Nyugat.

Demszky Gábor szerint a politikában szükséges az *elkötelezettség* és a *jövőtudat*, amelyek Orbán Viktort jellemzik:

> Orbán Viktor egyszer azt nyilatkozta: neki nincs küldetéstudata, s veszélyesnek tartja azokat, akiknek van. Nos, szerintem Orbán Viktor tévesen fogalmazott, neki például igenis van küldetéstudata, elkötelezettje a liberális eszméknek és van jövőképe is.[71]

Személyével kapcsolatban több kritika is felvetődik,[72] de a népszerűségi listákon folyamatosan vezető helyen áll, nem csak a Fidesz, hanem az SZDSZ és az MSZP szimpatizánsainak köreiben is népszerű és rokonszenves.[73] A pártja jóképű és fiatal frontemberének számít Fodor Gáborral együtt, „ez a két arc immár a mögöttük állókat is egyre jobban eltakarja."[74]

A párt 1993-as átépítésekor őt választják meg elnöknek, és ekkortól folyamatosan távolodik egymástól Orbán Viktor és a liberális politikai közösség, ezért a politikus jellemzései egyre kevésbé tartoznak a politikai közösség pozitív szemiotikai erőforrásai közé.[75]

Fodor Gábor

Fodor Gábor a Fidesz egyik alapító tagja, 1990-től 1993-ig a Fidesz politikusaként, az Országgyűlés Emberi Jogi, Kisebbségi és Vallásügyi Bizottságának elnökeként, a „magyar politikai élet hercegeként" tűnik fel. A pártból való kilépése után az SZDSZ-ben folytatja a pályafutását.

Az első kormányzati ciklusban *meghatározó személyiség* a Fideszben, sokáig hasonlóan fajsúlyos tényező, mint Orbán Viktor. Mind a párton belül, mind a közvéleményben *népszerű* politikusnak számít, a Népszava szerint 1990 közepén a legnépszerűbb magyar politikus.[76] Önkonstrukciójában fontos a gyöngyösi, tehát vidéki, kisvárosi származás, a Bibó szakkollégium, az egyetemi évek, az ottani oktató munka, a Demokratikus Ellenzék hatása és a nyugodt stílus.[77]

Már a kezdetektől hangsúlyosan *liberális* és *értelmiségi* szerepben tűnik fel. Amikor Kőszeg Ferenc 1993 októberében felidézi Fodor Gábor politikai útját, számos olyan pontot

---

[71]Demszky interjú. *Népszabadság*, 1992. július 1.
[72] Például: Kor-kór. *Népszabadság*, 1991. december 12. Csurka után Zacsek a soros. *Népszabadság*, 1992. szeptember 4.
[73]Elmozdulás a pártok táborában. *Népszabadság*, 1992. november 9.
[74]Vagy – vagy? *Népszabadság*, 1993. február 16.
[75] Ennek megfelelően Orbán Viktorról mint a jobbközép politikai közösség politikusáról írtunk részletesen. Lásd: Kiss 2016.
[76] Emberi jogokról – a hajléktalan képviselővel. *Népszava*, 1990. július 30.
[77] Lásd ugyanott.

talál, amikor a politikus a saját pártjával szemben inkább az SZDSZ álláspontjával értett egyet.[78]

Az értelmiségi voltát azzal is aláhúzza, hogy politikai szereplése mellett rendszeresen vesz részt egyetemi rendezvényeken, konferenciákon, főleg olyanokon, amelyeken a liberalizmusról van szó. A kisebbségi és vallásügyi bizottság elnöki posztját saját elmondása szerint azért vállalta el, mert fontos számára az erőszakmentesség és az emberi jogok tiszteletben tartása – a terület különösen az SZDSZ számára válik élenjáró üggyé úgy is, mint korszerű liberális kérdéskör.[79]

Kőszeg Ferenc még a sorsdöntő, 1993. novemberi választmányi elnökválasztás előtt veti össze Fodort Orbánnal. Azt írja, hogy Orbán Viktor politikai életében a nagy fordulatot a Nagy Imre és társai temetésén elmondott beszéd hozta.

> Ebben a beszédben jelent meg a fiatal politikus karizmája, amely őt pártja vezetőjévé, aprócska pártját mára a kormányzati hatalom várományosává tette. Orbán rossz sajtója ma mindenekelőtt e győzelmi esély reflexiója az ellenfeleivel rokonszenvezők lapjaiban.
>
> Fodor Gábort nem a politikusi karizma, hanem lényének kelleme tette a Fidesz legnépszerűbb és a magyar politikai élet legvonzóbb személyiségévé. A karizmát nem kezdheti ki a kellem. De a kapálódzás ellene, az kikezdheti. És akkor azok fognak örülni, akik sem kellemmel, sem karizmával nem rendelkeznek.[80]

A Fideszből kilépésének előzménye, az Orbán-Fodor konfliktusról szóló diskurzus hetekig meghatározza a politikai kommunikációt, továbbá a kilépés és országgyűlési képviselői mandátumáról lemondása mind a magyar, mind a külföldi médiában nagy hullámokat kelt, akárcsak az SZDSZ listavezető helyének elfogadása. Az elvileg a pártok felett álló és pártpolitikával nem foglalkozó Göncz Árpád az ő kilépésével kapcsolatban kivételt tesz, és kifejezi nagyrabecsülését, hogy lám, van olyan magyar politikus, aki kilépéskor visszaadja a mandátumát a pártnak, amelyiktől kapta.[81]

A kilépés és átlépés nem csökkenti népszerűségét, ekkortájt Göncz Árpád után a második legkedveltebb politikus. 1994 után azonban művelődési és közoktatási miniszterként a támadások állandó célpontjává válik, szakértelmét gyakorta megkérdőjelezik. A terület egyik szakszervezete az érdekegyeztetések elhanyagolásával vádolja,[82] az MDF pedig SZDSZ komisszárnak nevezi, akinek a szakértelme csak a hatalom megragadásáig terjed. A Nemzeti Színház főrendezőjének a halálát is neki róják fel.[83] Horn Gyula miniszterelnök is bírálja más miniszterekkel együtt.[84]

Az SZDSZ rendszeresen védi és támogatja,[85] mivel azonban 1995 márciusától, a Bokros-csomag nyomán diáktüntetések kezdődnek, hiszen a csomag tandíjemelést helyez

---

[78] Kőszeg 2000: 156-160.
[79] Emberi jogokról – a hajléktalan képviselővel. *Népszava*, 1990. július 30.
[80] Kőszeg 2000: 160.
[81] László et al. 1994: 316.
[82] Az MTI főbb belföldi hírei röviden - 14 óráig. 1995. január 20.
[83] Az MDF Országos Választmányának ülése-sajtótájékoztató (1.rész). 1995. január 21. MTI
[84] Belpolitikai lapszemle. 1995. január 30. MTI
[85] SZDSZ-vélemény a művelődési tárcát ért bírálatokról. 1995. február 5. MTI. Magyar Bálint a privatizációs miniszter személyéről – sajtótájékoztató. 1995. február 16. MTI

kilátásba, így végül 1995 novemberében Fodor Gábor lemond tisztségéről, és kikerül a közérdeklődés középpontjából, jóllehet az SZDSZ-ben továbbra is rendszeresen részt vesz a tanácskozásokon és hallatja hangját.

Kis János

Kis János az SZDSZ első elnöke, 1990 áprilisától 1991 novemberéig tölti be a posztot, de előtte is és utána is meghatározó figurája a liberális politikai közösségnek.

Azt mondhatjuk, hogy Kis János *mintaadó* szerepet játszik a pártban és a liberális politikai közösségben, viselkedésével és stílusával megjeleníti azt, ahogyan – főleg a Demokratikus Ellenzékből érkezettek, a „kemény mag" szerint – egy elképzelt ideális politikai közösségnek és politikusnak működnie kellene, azonban ezt a magatartást egyre többször belülről is érik kritikák. A Kis János-i minta tehát egyre ambivalensebbé válik, ugyanakkor hosszabb távon is fennmarad a közösségben.

Mivel sem 1990-ben, sem később sem nem miniszterelnök-jelölt, sem nem országgyűlési képviselő, ezért meglehetősen keveset találkozik vele az állampolgárok túlnyomó része, ugyanis ritkán tűnik fel a képernyőkön, de még interjú alanyként a napilapokban is. Ez a *visszahúzódottság* idővel egyre feltűnőbb, többen is írnak erről, éspedig mint olyan dologról, ami a politikai élettel, a valós politikusi szereppel nem egyeztethető össze, bármennyire is nemesnek tűnhetik önmagában.

Fodor Gábor megérti Kis János formális pozícióból történő 1991-es visszavonulását:

> A magyar közéleti gondolkodás egyik legjelentősebb alakjának tartom. Kitűnő filozófus, kitűnő politikai teoretikus. Nem az a szerepe, nem arra hivatott, hogy a napi politikában pártelnökként töltsön el éveket. Neki ennél jóval nagyobb és jóval fontosabb szerepe kell, hogy legyen.[86]

Könczöl Csaba az 1991-es vezetési válság idején azt írja, hogy a Demokratikus Ellenzék vezetői, köztük Kis János is, a humán- és társadalomtudományokból érkeztek, és mintegy csak *másodállásban* művelték a politikát. Ugyanakkor felnőtt mellettük egy csapat, mely messze nem olyan képzett és nem is olyan érdeklődő az elméleti és filozófiai kérdések iránt, az ő emberük Tölgyessy Péter. Márpedig Tölgyessy Péter olyan teljesítményt mutatott fel, amilyet Kis János sosem: a semmiből, a kívülálló szakértőből a párt egyik vezetője lett, akinek ráadásul vannak politikai ambíciói, amit Kis Jánosról nem lehet elmondani. Ugyanakkor, és itt az ambivalencia, Könczöl azzal zárja a cikket, hogy az ő ízlése is berzenkednék Tölgyessy Péter megválasztása és egyáltalán az újak felemelkedése, hatalomátvétele ellen.[87] Eszerint bár értékelendő a politikai és hatalmi ambíció, az ízlés mégsem engedi az elfogadását.

Minden bizonnyal Tamás Gáspár Miklós festi a legrészletesebb képet a politikusról.[88] Ebben a jellemzésben is szerepel az, hogy Kis János *zárkózott*, *hűvös*, *szűkszavú* – különösen az arckép festőjével összehasonlítva. Olyan ember, aki a tudást „önmagáért való

---

[86] Sikertelen párt az SZDSZ? *Népszava*, 1991. október 2.
[87] Hangulatjelentés a piramis aljáról. *Népszabadság*, 1991. október 14.
[88] Ecsetvonások Kis János arcképéhez. *Beszélő*, 1991. november 2. (Tamás 1994: 326-336)

célnak tekinti", tehát *inkább entellektüel, mint politikus*. Ezt támasztja alá a portrénak az a része is, melyből kiderül, hogy nem eléggé döntésképes.

> …Kis Jánosban volt valami furcsa vonakodás az elhatározó gesztusoktól. Ő mindig előbb egyeztetni akart, és újabbnál újabb vezérjelöltekkel kísérletezett (…). A *Beszélő* megalakítását nem ő kezdeményezte, az SZDSZ is a távollétében alakult (a rosszmájú Kőszeg szerint ma sem volna még pártunk, ha Kis János 1988 őszén itthon van).[89]

Visszahúzódó, maga helyett másokat tol az előtérbe,[90] a hatása ugyanakkor óriási, korszakos. Tamás Gáspár Miklós ironikusan meg is állapítja:

> Kis János (egyed) megteremtett egy speciest („az SZDSZ elnöke"), amelynek definícióját a párt az ő személyére szabta. Ennek a speciesnek a fő határozmányai: „erkölcsi tekintélye van", „a legokosabb ember Magyarországon", „megvesztegethetetlen", „kristálytiszta", „szereti Brahms kamarazenéjét", „minden szava számít" stb. Akárki követi, híveink elégedetlenek lesznek az illetővel.[91]

Hogy utóbb a formális pozíciókról való lemondás ellenére még mindig úgy tűnik kívülről, hogy Kis János és a Demokratikus Ellenzék más jeles alakjai nagy-nagy befolyással rendelkeztek az SZDSZ-re, és ezért tulajdonképpen szemiotikai tehertételek, igazolja Pető Iván egy 1993-as nyilatkozata:

> a szabaddemokraták egykori frontemberei közül többen – például Kis János, Tamás Gáspár Miklós, Konrád György – részt vesznek a választási kampányban, de nem játszanak érdemi szerepet a párt döntéseiben, mert más a politikai súlyuk, mint három évvel ezelőtt.[92]

Tölgyessy Péter

A politikus konstrukciója két ponton erősíti a liberális politikai közösség identitását. Az egyik elem a *szakmaiság*. Tölgyessy Péterről ismertté válik, hogy a tudományból érkezik a politikába, és azon belül az SZDSZ-be. Alakja tehát belesimul a tudás motívumával jellemezhető önképbe. A másik kontribúciója az átmenet körüli jelentős munkálkodás. Minden alkalommal, amikor szó kerül a politikusról, megemlítik azt a lényeges szerepet, amelyet az Ellenzéki Kerekasztalban, majd a háromoldalú tárgyalásokon, s később, a választásokat követően az úgynevezett MDF – SZDSZ paktum tető alá hozatalában játszott.

Nem meglepő ezért, hogy a második legfontosabb posztot, a parlamenti *frakcióvezető*ét Tölgyessy Péter kapja. Az őszi önkormányzati választások után azonban nem frakcióvezető többé, a helyét Pető Iván veszi át, és hosszú időre, egészen az év végéig el is tűnik a politikai életből. 1991 novemberében azonban megválasztják a párt elnökének, és a posztján is marad egészen a következő tisztújításig, tehát 1992 novemberéig. A 90-es leváltást azzal magyarázzák ellenfelei, hogy nem integratív személyiség, sokszor

---

[89] Tamás 1994: 334.
[90] Mások is megállapítják, hogy nem hatalomvágyó: Eörsi már 1994-re gondol. *Népszava*, 1992. február 29.
[91] Tamás 1994: 336.
[92] A régi frontemberek ott lesznek az SZDSZ-kampányban. *Népszabadság*, 1993. október 18.

veszekszik, nem sikeres a nyilvános vitákban, megosztja a közvéleményt, márpedig a frakciót illetve a pártot inkább valaki olyannak kellene vezetnie, akivel kapcsolatban ilyen aggályok nem vethetők fel.[93]

A legmélyrehatóbban Tamás Gáspár Miklós foglalkozik az 1990-es lemondás kérdésével.[94] Részletezi és nagyra értékeli Tölgyessy Péter rendszerváltás körüli eredményeit; nélküle egészen másképpen ment volna végbe az egész folyamat, ezért neki

> …Magyarország oly sokat köszönhet, mint keveseknek háború utáni történelmünkben… Meggyőződésem, hogy unokáink majd a Tölgyessy utcában fognak lépegetni...[95]

Csakhogy

> A villódzó, nyughatatlan, racionalisztikus szellemi energia, az igazságkereső szenvedély, a kényes erkölcsi öntudatosság, az igazunkra való büszkeség – T. P. jellegzetes tulajdonságai – értelmiségi, írástudó erények, de egyvalami hiányzik ebből a sorból: a megbízhatóság szilárd látszata, a következő lépés megjósolhatósága, azaz a kiszámíthatóság, a rendíthetetlen nyugalom. … Péter az ellenzékiséget, majdnem az örök ellenzékiséget testesítette meg mindenekelőtt kritikai szellemével. Ezzel lehet intellektuális és szellemi tekintélyt szerezni, de kormányzati többséget aligha.

Azért is érdemes hosszan idézni ezt az okfejtést, mert magának Tamás Gáspár Miklósnak a szövegén láthatjuk annak igazát, amit Kis János kapcsán írt az „SZDSZ elnöke" nevű speciesről: maga a szerző is ugyanazokat a tulajdonságokat várja el a frakcióvezetőtől, amelyeket – igaz, csak egy évvel később – a Kis Jánosról szóló portréjában felsorol.

Hozzáteszi még, hogy Tölgyessy Péter a televíziós csatát is elvesztette, vagyis *nem eléggé tévéképes*, annyira biztosan nem az, mint a Fidesz vezetői. Az nem jó ugyan, hogy a televízió a látszatok világa, ám a magyar politika egyre inkább a látszatokról szól, tehát itt is nyerni kell, ehhez a helyzethez kell alkalmazkodni.

Végül az utolsó ecsetvonás:

> Péter ragyogó elméje néha arra késztette tulajdonosát, hogy mindent maga próbáljon megoldani, elintézni, kodifikálni, megtárgyalni; nem nagyon tette lehetővé, hogy megossza a munkáját másokkal, átengedjen föladatokat.

Tölgyessy Péter tehát ebben az ábrázolásban *túlságosan is döntésképes*nek mutatkozik, olyannak, aki nem osztja meg a teendőket másokkal, márpedig a politikában a teendők alapvetően döntéseket jelentenek. Ennek ellentéte egy év múlva Kis János egyik hibája lesz, és Tamás Gáspár Miklós már most is megállapítja:

> Ez a kimérten tervezni szerető pártvezetőség és T. P. között komoly konfliktusokhoz vezetett, és megmérgezte az SZDSZ vezető köreiben a légkört. Némi

---

[93] Az MDF-kormány összeveszett szinte valamennyi hatalmi ággal. *Mozgó Világ*, 1992. 3.
[94] Tamás 1994: 219-222.
[95] Tamás 1994: 220.

> merevség talán Kis Jánosnak és többünknek is fölróható, de a kialakult lehetetlen helyzetért talán Tölgyessy a leginkább felelős.[96]

Mindenesetre az SZDSZ részéről Tamás Gáspár Miklós üti meg a legélesebb hangot 1991 őszén a nyilvánosságban, amikor felmerül, hogy Tölgyessy Péter lehet a párt elnöke.

> a leghatározottabban ki kell jelentenem, hogy amennyiben Tölgyessy Pétert választanák meg az SZDSZ új elnökévé, a párt jelenlegi vezető rétege, politikai elitje ebben őt nem támogatná. Vezetői, elsősorban integráló képességét az SZDSZ befolyásos körei nem tartják megfelelőnek… alapvetően magányos ember, aki az együttműködésre kevéssé hajlamos. *Titkolódzó*.[97]

Demszky Gábor

Demszky Gábor szintén a demokratikus ellenzékből jött, az SZDSZ egyik alapítója, az 1990-es és az 1994-es önkormányzati választások után Budapest *főpolgármester*e. A főpolgármesteri pozíció megszerzése után működésében jó időre háttérbe szorulnak az országos politikai ügyek, helyette Budapesttel és a kerületi önkormányzatok ügyeivel kezd el foglalkozni.[98]

Demszky személye a liberális közösség konstrukciójához két módon járul hozzá. Egyrészt személye határozottan összekapcsolja az SZDSZ-t a fővárossal, és kialakítja az SZDSZ-nek a *fővárosi értelmiség pártja* imázsát. Másrészt, főpolgármesterként igyekszik felkarolni hagyományos *liberális értékek*et.

A választási kampányban Budapestről, mint liberális városról beszél, és kiemeli, hogy „minden jelentős ellenzéki mozgalom itt vert először gyökeret, s innen indult útjára."[99] Főpolgármester jelöltségében tehát visszautal saját 1990 előtti ellenzéki múltjára, amelyet pozitív erőforrásként alkalmaz a kommunikációjában.

Az 1990-es önkormányzati választásokon Demszky Gábor „a Fidesz számára garanciát jelent,"[100] ezért a kölcsönös kompromisszum jegyében visszavonják Ungár Klára főpolgármester-jelöltségét, így támogatandó az SZDSZ jelöltjét.

Népszerű politikusnak tekinthető már a kezdetektől, közkedveltsége pedig az első ciklust követően is megmarad. A róla alkotott vélemények pártpreferenciától függetlenül pozitívak, a szabaddemokrata, a szocialista és az ellenzéki koalíció hívei is „elismerik sikereit,"[101] aminek eredményeképp 1994-ben újra is választják. Szabó Iván (MDF) sze-

---

[96] Érdemes felfigyelni az utolsó mondat Tamás Gáspár Miklósnál rendkívül ritka alacsony modalitására.
[97] Végveszélybe sodorná az SZDSZ-t Tölgyessy elnöksége. *Népszabadság*, 1991. október 5. Kiemelés az eredetiben.
[98] Demszky Gábor sajtótájékoztatója, 1996. november 7. MTI
[99] Mindenki szavazzon 30-án. *Népszabadság*, 1990. szeptember 24.
[100] Demszky lesz a főpolgármester? *Népszabadság*, 1990. október 19.
[101] Demszky továbbra is vezet. *Népszabadság*, 1994. november 23.

rint Demszky népszerűségének oka, hogy „jó személyi imázst tudtak teremteni a főpolgármesternek."[102] A népszerűségről a Népszabadság Hócipősarok rovata így ír: „Demszkyt az első szavazó tinédzserlányok továbbra is tök jó fejnek tartották."[103]

Kuncze Gábor

Kuncze Gábor annak ellenére jelentős szerepet játszik a liberális közösség identitáskonstrukciójában, hogy nemcsak, hogy nem alapítója az SZDSZ-nek, de 1992-ig nem is tag. 1993-ban viszont már az SZDSZ miniszterelnök-jelöltje, majd a koalíciós kormány belügyminisztere, és koalíciós miniszterelnök-helyettes.

Kuncze sokszor beszél arról, hogy mit képvisel a pártja, és milyen filozófia áll mögötte, ugyanakkor vidékről jött politikusként nagy hangsúlyt fektet arra, hogy *megcáfolja az SZDSZ elitpárt jellegét*. Az elit párti mivolt elvetését személyisége is alátámasztja: a sajtó gyakran pragmatikus, kifejezetten földhöz ragadt, „egyszerű" emberként jellemzi. 1993 elején Kuncze saját magáról így nyilatkozik:

> Egyrészt azt gondolom, hogy fontos kérdésekről nyugodtan is lehet tárgyalni, másrészt nem hiszem, hogy polihisztori szerepben kellene tetszelegnem, pláne, ha nem is vagyok az.[104]

Frakcióvezetőként a kapcsolatteremtő képességét tartja a legfontosabb tulajdonságnak.

Az elit párt jelleg megcáfolása kiemelkedő témává válik, a sajtóban felvetődik, hogy Kuncze személyével az SZDSZ a népi-nemzeti jelleget kívánja erősíteni, amit Kuncze bajszos megjelenésével támasztanák alá: nem tartják „tipikus SZDSZ-es" alaknak. Ő azonban azt mondja, hogy ilyen skatulya nincs, továbbá:

> Az SZDSZ szociálliberális néppárt, sok vidéki taggal - magam is ilyen vagyok. A bajuszomat pedig nem a „népi-nemzeti figura", hanem a feleségem kedvéért növesztettem meg, jó pár évvel ezelőtt. Nem tehetek róla, hogy azóta se engedi levágatnom.[105]

Az önkonstrukcióval megegyezik tehát a Kunczéról szóló kommunikáció is, a Népszabadságban Andrassew Iván így jellemzi:

> intelligens és szellemes, ráadásul magas, testes ember, és jó mély hangja van. (…) Sőt, nem más, mint a reinkarnálódott NYUGODT ERŐ.[106]

Kuncze személye végül szinte egybeforr a „nyugodt erő" kifejezéssel, ezzel jellemzi őt Erős Ferenc is egy interjúban.[107]

---

[102]Szabó Iván: Jó Demszky imázsa. *Népszabadság*, 1992. december 7.
[103]Hócipősarok: Toplista. *Népszabadság*,1994. december 17.
[104]Kuncze Gábor nem polihisztor. *Népszabadság*, 1993. február 15.
[105]Az emberek unják az ideges politizálást. *Népszabadság*, 1993. szeptember 25.
[106]Szerencsés szabadok. *Népszabadság*, 1993. június 1.
[107]Egy nyugodt apa és a sok kis yuppie. *Népszabadság*, 1993. november 1.

Miniszterelnök-jelöltté választása után Kövér László azt mondta róla, hogy „az a fajta jó értelemben vett földhözragadtság jellemzi, amely sokáig nem volt jellemző a szabaddemokratákra”.[108]

Kuncze tehát a józan, szakértelmet megtestesítő, higgadt szereplő, akinek pártbéli népszerűségét mutatja, hogy 1997. május 24-én pártelnökké választja a küldöttgyűlés.

Göncz Árpád

Elvileg köztársasági elnökként Göncz Árpád felette áll az egyes politikai közösségeknek, ő kizárólag az összmagyar politikai közösség aktora. Mivel azonban maga a liberális politikai közösség is magához tartozónak érzi,[109] hiszen például az SZDSZ alapító tagja, és az ellenfelek is azzal vádolják, hogy a liberálisok, 1994-ig az ellenzék, majd a kormányoldal érdekeit szolgálja,[110] továbbá valóban vannak egybeesések – de persze fontos különbségek is – a köztársasági elnökkel összekapcsolható szemiotikai erőforrások tekintetében, ezért tárgyalnunk kell ehelyütt.[111]

A közösségi hovatartozást illetően lényeges, hogy – túl a protokolláris szerepléseken – a magyar állampolgárok túlnyomó többsége valószínűleg az 1990-es taxisblokád és az úgynevezett médiaháború idején találkozik a tevékenységével, mindkét esetben a kormányoldal ellenében és az ellenzék erős támogatásával és egyetértésével körülvéve.[112] A kormánnyal szemben vállalt konfliktusok okán az ellenzék köreiben a köztársasági elnök a demokrácia védelmének szimbóluma. A Demokratikus Charta rendszeresen a védelmébe veszi, az 1992. októberi kifütyülése miatt szimpátiatüntetést szerveznek. Szembefordulása az Antall-kormánnyal 1993 őszén, a magyar nyilvánosságban is nagy port felvert úgynevezett *La Stampa*-interjúban csúcsosodik ki.[113] Ekkor nyíltan kritizálja a kormány médiapolitikáját. 1994 után nem törekszik ellensúlyozó szerepre. Például hiába kéri az ellenzék, hogy vétózzon az önkormányzati törvény esetében,[114] a Bokros-csomag bevezetését sem késlelteti,[115] jóllehet ennek számos intézkedését később alkotmányellenesnek nyilvánítja az Alkotmánybíróság. Nem sokkal ezt követően az Országgyűlés újabb öt évre megválasztja köztársasági elnöknek.

Amikor saját magáról beszél, elsősorban íróként és műfordítóként határozza meg magát. A vonatkozó megszólalások alapján úgy tűnik, a politikus Göncz Árpádot folyamatosan megfigyeli a *szépíró* Göncz Árpád.[116] Láttuk már, hogy a politikusi léttel szembeni fenntartások a liberális politikai közösségbe tartozó sok embernél megfigyelhetők, főként a régi gárdánál. Mintegy másodállásban politikusok, főállásban megmaradnak tudósnak, vagy, mint a jelen esetben: írónak.

---

[108] Lásd Fidesz- Magyar Polgári Párt: Szövetségből szövetségbe. *Magyar Narancs* 1996. november 14.
[109] Például: Véget kell vetni a pártok állóháborújának. *Népszava*, 1991. szeptember 3. Kőszeg 2000: 74-től.
[110] Például: A király meztelen. *Népszabadság*, 1992. május 26.
[111] Lásd még: Mosolyvesztés. *Népszabadság*, 1994. január 5.
[112] Nyílt levél az állampolgárokhoz. 1992. május 18. MTI. A Demokratikus Charta nyilatkozata. 1992. május 26. MTI. Közlemények, előrejelzések. 1992. június 1. MTI
[113] La Stampa - magyar médiák - Göncz – MTI. 1993. november 20. MTI
[114] A parlamenti ellenzék levele Göncz Árpádnak. 1994. október 5. MTI
[115] Fidesz-sajtótájékoztató. 1995. március 14. MTI
[116] László et al. 1994: 78., 156.

Ez Göncz Árpád esetében felerősíti azt az üzenetét, hogy ő *nem hivatásos politikus*, ezért nem a hatalom érdekli, hanem az emberek sorsa; nem is tudja, mi az a hatalom.[117] Megmarad tehát *hétköznapi ember*nek, aki ezért oda képes és akar is figyelni a többi hétköznapi ember, a „szolgáló nélküliek" sorsára.

> Életem ugyancsak kacskaringós pályáján az a szerencse jutott osztályrészemül, hogy élvén élve ismerhettem meg a munkássorsot, a paraszti sorsot, a szabad értelmiségi sorsát. Nem vagyok hát alkalmas rá, hogy szűk osztályérdekek kovácsa legyek. Ha szolgálni kívánok valakit, azokat szolgálom, akiknek szolgálójuk nincsen: a védteleneket. Akiknek sem a darutollas világban, sem az egyenlők közt egyenlőbbek világában nem jutott jó szó, akik a versenytársadalom versenyképtelenjei. Akiknek nincs eszközük megvédeni önmagukat, s akik épp ezért leginkább szorulnak védelemre.[118]

A hétköznapisághoz például az is hozzátartozik nála, hogy morális lény, *van lelkiismerete*, és erre mindig oda is figyel, inkább, mint a politikai megfontolásokra.

> Eddig a lelkiismeretemre hivatkoztam, ha valamire nemet mondtam. De abban tökéletesen igaza van az Alkotmánybíróságnak és még sok politikusnak is, hogy a jog egzakt, a lelkiismeret nem az. Én mégis fenntartom magamnak a jogot, hogy lelkiismeretem legyen, ezt tőlem senki nem veheti el. Ha a lelkiismeretemet jogilag kell megfogalmazni, hajlandó vagyok jogilag megfogalmazni.[119]

A közösségen belül népszerűségét részben szintén a hétköznapiságának tulajdonítják, erre utal, hogy a sajtó hol ironikusan[120], hol a tisztelet kifejezéseként[121] többször, a köznyelvből átvéve, *„Árpi bácsiként"* utal rá.

Göncz nem csak úgy két ember egyszerre, hogy politikus és szépíró, hanem úgy is, hogy egyszerre önmaga és az, *akinek beállítják a nyilvánosságban*, akiről különféle állításokat tesznek. Amikor ilyen vele kapcsolatos megszólalásokkal szembesítik, úgy beszél saját magáról, mint harmadik személyről, azért harmadik, mert sem nem az éppen beszélő, sem nem az, akinek a nyilvánosságban lefestik, hanem egy harmadik figura, aki egyszerre morális és politikai lény.

> Göncz Árpád, mint eddig, azt fogja csinálni, amit maga morálisan helyesnek tart, amit megítélése szerint a jogrendszer, az Alkotmány megenged. Vitatni lehet, de Göncz Árpádnak esze ágában sincs azért lemondani, mert valaki történetesen helyteleníti, amit számára a lelkiismerete diktál.[122]

1956 után hat évet töltött börtönben, éspedig *életfogytiglan* büntetéssel. Ez a tény és a belőle fakadt tapasztalatok és tanulságok szinte minden nyilvános beszélgetésében előkerülnek, éspedig nem mindig azért, mert a téma kikényszeríti őket, hanem Göncz Árpád maga szövi bele a szövegébe. Ebben a liberális politikai közösségnek a Kádár-rendszerrel való éles szembenállását erősíti – egyébként együtt Mécs Imrével, aki szintén vezető politikusa a közösségnek.

---

[117] László et al. 1994: 80.
[118] Göncz 2004: I/18-19.
[119] László et al. 1994: 191.
[120] Lásd például: Farkasházy Tivadar: Tököl. *Népszabadság,* 1994. szeptember 10.
[121] Kőszeg Ferenc: „Árpi bácsi, tarts ki!". *Beszélő,* 4. évfolyam, 7. szám.
[122] Például László et al. 1994: 256.

Médiumok

A liberális politikai közösségen belül bizonyos médiumok aktorként jelennek meg ebben az időszakban. Ezek közül a *Beszélő*, a *Magyar Narancs*, és a *Magyar Hírla*p tekinthetőek a legfontosabbnak, tudósításaikban és publicisztikáikban rendszeresen értelmezik a liberális közösséggel kapcsolatos eseményeket, az ide tartozó szereplők helyét a politikai közösségben illetve a közösség viszonyát a külső szereplőkkel kapcsolatban. Ezekben a kérdésekben gyakran önálló, a közösség többi tagjától eltérő véleményeket is megfogalmaznak.

Beszélő

Nagyrészt az SZDSZ-hez kötődő, ugyanakkor önálló aktornak tekinthető a korábban szamizdatként megjelenő *Beszélő*. A lap szerzői és szerkesztői közt volt az SZDSZ több meghatározó politikusa, például Kis János, Kőszeg Ferenc, Haraszti Miklós, Solt Ottilia, Tamás Gáspár Miklós, Bauer Tamás, Pető Iván, Magyar Bálint, és a szamizdatok illegális nyomtatását és terjesztését szervező Demszky Gábor. A rendszerváltás után már legálisan, hetilapként majd havilapként működő *Beszélő* első hivatalos főszerkesztője Kőszeg Ferenc, míg a szamizdat kiadványt hajdan ténylegesen vezető Kis János a kezdeti időszakban rendszeresen publikál, azonban 1990 őszén egy SZDSZ kampánygyűlésről szóló tudósítás miatt szakít a lappal. A lap szerkesztői a későbbiekben több más szabaddemokrata politikussal is konfliktusba kerülnek, így például a Szabadelvű Platform szervezőivel, amikor '91-ben kiadják a platform véletlenül hozzájuk került, még nem nyilvános alapító dokumentumát.[123] A *Beszélő* szempontjából legmeghatározóbb konfliktusnak a szerkesztők a visszaemlékezésükben a Demokratikus Charta és az MSZP-hez való közeledés kapcsán Bauer Tamással 1992-ben kirobbant vitát tartják, mely után a rendszeres szerző Bauer nem publikál többet a lapban, és példáját mások is követik.[124]

A konfliktusok és az SZDSZ-szel szemben gyakran kritikus írások hatására a *Beszélő* és szerkesztői marginalizálódnak az SZDSZ és a liberális tábor párthoz kötődő részének körében. Utóbb Kőszeg Ferenc így ír:

> Van egy lap. Szeretem. Hatalmas örökséget hordozott – marginális szamizdatlapból egy nagy párt keltetőjévé vált. (…)Van egy lap. Gyűlölöm. Hatalmas örökséget hordozott, aztán egy nagy párt keltetőjéből marginális lappá vált. A megbántott barátai pedig keresztbe tettek neki. Aztán már nem is tettek keresztbe.[125]

---

[123] Lásd ehhez F. Havas Gábor - Solt Ottilia (1995): Memorett. A Déri Miksa utca 10. titkos története. 7. évfolyam, 29. szám

[124] Uo.

[125] Kőszeg Ferenc: Egy lap. Beszélő, 1995. július 6.

Míg a lap 1990-ben 30 ezer eladott példányt ér el, ez a szám '95-re körülbelül a tizedére csökken, a forráshiány pedig a lap megszűnésével fenyeget, végül több megszakítással 1996-tól folyóiratként jelenik meg.

A hetilapként működő *Beszélő* elsősorban az aktuális eseményekre reflektál, a folyóirattá válás után a hosszabb, aktuális ügyekhez csak részben kapcsolódó elméleti cikkek, viták jellemzik. Ha tehát a korai időszakban a közösség más vezetőivel kirobbant konfliktusok tanúbizonysága szerint önálló politikai irányvonalat vivő aktornak tekinthető, 1996 után inkább csak kommunikációs csatornája a liberális holdudvarnak.

Magyar Narancs

A Magyar Narancs rokonsága a Fidesszel kézenfekvő, hiszen a párt kezdettől narancssznnel azonosítja magát. A lap 1989-től először egyértelműen a Fidesszel rokonszenvez, felelős kiadója Kövér László, a párt egyik vezetője, és megjelennek benne a párt dokumentumai, tehát bizonyos mértékben pártlapnak mondható. Ugyanakkor helyet ad az SZDSZ politikusainak is, és általában a liberális közösséghez tartozóknak, továbbá a liberálisok körében fontos témáknak. A formális kötelék 1990 nyarán megszűnik a Fidesszel, de még hosszú évekig a köztudatban szorosan összekapcsolódnak, nem utolsó sorban alighanem a párt narancs logója és a lap neve közötti rím miatt. Mindenesetre a lap a két parlamenti liberális pártnál radikálisabban lesz liberális és alternatív. Az utóbbinak az egyértelmű jele a nagy terjedelmű kulturális rész témaválasztása és ízlésiránya, valamint a jellegzetes újságírói stílus.

Ahogyan romlik a viszony a két liberális párt között, úgy jelennek meg a Fidesszel kapcsolatban kritikus cikkek a Magyar Narancsban. 1993 tavaszán Eörsi István ír valamelyik Fidesz-vezetőről, alighanem Orbán Viktorról, de még a nélkül, hogy megnevezné:

> …a hatalom deformál és dezorientálja birtokosát. De már a puszta lehetősége is torzító hatású lehet. Ebből a szempontból tanulságos látványt nyújt a Fiatal Demokrata, amint a számára kedvező előjelek és jóslatok hatására szemünk előtt alakul át. …a saját pártjában már most is bírálhatatlan és gyanúja mind gátlástalanabbul özönlik más demokratikus szervezetek és megnyilatkozások felé, melyeket nem vonhat befolyása alá.[126]

A lap önálló politikai aktor voltát mutatja az SZDSZ-ről közölt 1995-ös cikksorozata. Galotti Balázs és Kóczián Péter *„A Mérleg utca nyelve. Az SZDSZ mint olyan"*[127] felcímű három írása nagy felháborodást vált ki a liberális táboron belül. A sorozat „a párt titkos történetével" foglalkozik, a szerzők állítása szerint megbízható, szabaddemokrata forrásokból szerzett információk alapján. A cikkek a párttal kapcsolatos anekdoták mellett jellemzést adnak az SZDSZ vezető politikusairól is. Így itt olvasható az az állítás, hogy Kuncze Gábort a nem zsidó származása és a nem kommunista múltja miatt szemelte ki a párt szűk vezetői köre miniszterelnök-jelöltnek.

A cikksorozat egyes részeire az SZDSZ politikusai olvasói levelekben reagálnak. Tamás Gáspár Miklós az első részt teljes hazugságnak minősíti, Tardos Márton pedig

---

[126] Jegyzetek ürügytelenül *Magyar Narancs*, 1993. március 25.
[127] *Magyar Narancs*, 1995. május 18., 25., június 1.

visszautasítja azt az állítást, hogy a lakásán tartott titkos találkozón döntöttek volna a '94-es miniszterelnök-jelölt személyéről. A később publicisztikában is megnyilvánuló Tamás Gáspár Miklós a sorozat több állítását is tagadja, a szerzőket pedig „ifjú bértelmiségieknek", a cikksorozatot többek közt „erkölcsi csapásnak" minősíti.[128] Eörsi István az utóbbi reakciót túlzásnak nevezi, ugyanakkor a cikkeket ő is „pletykagyűjteménynek" tartja.[129] Bozóki András arra hívja fel a figyelmet, hogy az SZDSZ-en belül valamiféle „kommunikációs zavar" lehet, ha ilyen jellegű információk, történetek szivárogtak ki a párt köreiből.[130] Az eset mind a politikai közösségen belül, mind azon kívül komoly nyilvánosságot kap.[131]

Magyar Hírlap

A Magyar Hírlap a liberális közösség egyik fontos médiumának tekinthető. Egyik publicistája erről így ír:

> Az író, sőt minden írástudó, föltéve hogy mestersége alaptörvényeit követi, hagyományosan inkább liberális. Tárgya a teljes valóság, így semmi sem lehet idegen tőle ami emberi. Elsődlegesen tényeket, képeket, és nem vádakat fogalmaz.[132]

Gesztusai alapján a napilap közelebb áll az SZDSZ-hez, mint a Fideszhez, ami például abban érhető tetten, hogy egyedül a Magyar Hírlap közli a nemsokára az SZDSZ-be átlépő Fodor Gábor 1993-as Fidesz-választmányon elmondott beszédét.[133]

A rendszerváltást követő időszakban a lap meghatározó politikai diskurzusa a demokrácia sérülékenységéről, a *demokráciaféltés*ről szól, amelyhez több ügy és egyéb diskurzus kapcsolódik.

Az első kiemelhető téma a *média*, amelyet illetően nyíltan állást foglal a kormánnyal szemben. Ennek egyik fontos példája az 1990 júliusában megjelent „Kormánypárti vélemények a sajtóról" című nyilatkozatválogatás.[134]

Meghatározó diskurzus az Antall-, majd Boross-kormány *gazdaságpolitika*i teljesítményének a kritikája, a gazdasági helyzet romlásának rendszerváltást veszélyeztető hatása: „általában jól mennek a dolgaink, csak konkrétan mennek rosszul",[135] „az MDF elhanyagolta a gazdasági rendszerváltást",[136] „a nem értelmiségi rétegeket nem a liberális értékek romlása érdekli".[137]

---

[128] A nagy leégés. *Magyar Narancs*, 1995. június 8.
[129] Egyszerűen vacakság. *Magyar Narancs*, 1995. június 22.
[130] A méreg foga. *Magyar Narancs*, 1995. június 29.
[131] Lásd ehhez: Pető 2000: 15-16.
[132] R. Székely 1998: 17. Helyesírási hibák az eredetiben.
[133] Nyitott, középutas liberalizmus – elvi pragmatizmus. *Magyar Hírlap*, 1993. november 1. A tényt Kőszeg Ferenc is hangsúlyozza – Kőszeg 2000: 162.
[134] Kormánypárti vélemények a sajtóról (*Magyar Hírlap*, 1990. július 26). Hasonló témájú cikkek például: Hankiss-Hankuss, *Magyar Hírlap*, 1992. augusztus 17. Médiumháború, *Magyar Hírlap*, 1993. október 25.
[135] A mérleg nyelve, *Magyar Hírlap*, 1991. május 25.
[136] Kupa-mérkőzés, *Magyar Hírlap*, 1991. július 1.
[137] Liberalizmus és egyenlőség, *Magyar Hírlap*, 1992. december 17.

A lapban az 1994 előtti kormánykritika másik fő tárgya az *antidemokratikus tendenciák* megjelenése. Több szerző szerint a kormánypártok is hibásak abban, hogy az elítélendő jobboldali szélsőségek megjelentek a magyar közéletben: „lötyög rajtunk a demokrácia", „Az MDF a hajdanvolt MSZMP igazi örököse[138]", „Csurka nem az első, csak a legkirekesztőbb, legszókimondóbb"[139] – írják.

1994-ben a lap kiáll a koalíciókötés mellett, ugyanakkor leszögezi, hogy a demokráciát nem a kormánykoalíció fogja őrizni elsősorban.

> Nem pártok, hanem a pártokon kívüliek. A független sajtó és az önmaga hatalmára és fontosságára ébredt civiltársadalom. A valódi sajtó, amely természetesen éppúgy nem lehet majd kormánypárti, ahogy eddig sem volt, mert hogy kormánypárti sajtó nem létezik.[140]

A kormányváltás után valóban továbbra is találkozhatunk kormánykritikával, de ez elsősorban a *romló gazdasági helyzet*hez és életszínvonalhoz kötődik: „esztelen pocsékolásról"[141], a Bokros-csomag kapcsán: „a balkanizálódás veszélyéről"[142] írnak. Meghatározó téma emellett *a kormánykoalíció belső megosztottsága* is.[143] Ugyanakkor megjelenik *az ellenzékkel szembeni kritika* is, elsősorban amiatt, hogy nem keresik a konszenzust a kormánnyal, viszályt szítanak, ami tovább rontja az állampolgárok közérzetét: „a közhangulat belefáradt a pártviszályokba",[144] „a magyar társadalomfejlődés és az érintett hosszú távú érdekeit egyaránt az szolgálná a legjobban, ha mindkét fél kapna a választóktól egy afféle makarenkói pofont"[145].

---

[138] A pesszimizmus görcse, *Magyar Hírlap*, 1991. január 7. Lásd még: Nemzet és küldetés, *Magyar Hírlap*, 1991. március 15. Az igazi örökös, *Magyar Hírlap*, 1992. január 6.
[139] Unják a politikát, *Magyar Hírlap*, 1991. augusztus 13. Lásd még: Csak egy új párt…, *Magyar Hírlap*, 1992. szeptember 8.
[140] R. Székely 1998: 119. Helyesírási hiba az eredetiben.
[141] Libasonkát a macskának, *Magyar Hírlap*, 1995. január 10.
[142] A balkanizálódás veszélye, *Magyar Hírlap*, 1995. április 7.
[143] Ilyen cikk volt például Mészáros Tamás írása, amiben a szerző arról beszél, hogy „Horn és Pető kerülgetik egymást", miközben „Boross Péter nevet a markába". *Magyar Hírlap*, 1994. október 24.
[144] Keszegsors, *Magyar Hírlap*, 1994. szeptember 14.
[145] Az önkormányzati választások tétje, *Magyar Hírlap*, 1994. december 9

Ügyek

Szakpolitikai kérdések

Mivel az első parlamenti ciklusban a liberálisok ellenzékben vannak, ezért a leginkább azzal foglalkoznak, amilyen kezdeményezésekkel a kormány előhozakodik. A második ciklusban az SZDSZ kormánypárt, minisztereket ad, és ismert politikusai parlamenti bizottságokat vezetnek, ami megint azzal jár, hogy a kommunikációjukban a kormányon belüli munkamegosztás valamint a mindennapos törvényhozási ügymenet legalább annyira meghatározó, mint a saját választásuk, ugyanakkor a saját döntésük is meghatározza, hogy mely területekért felelősek kormányzati szinten.[146]

Az 1994-es koalícióban az SZDSZ-nek három tárcája van: a *belügyi* (Kuncze Gábor), a *művelődési- és közoktatási* (Fodor Gábor, majd Magyar Bálint) valamint a *közlekedési, hírközlési és vízügyi* (Lotz Károly). Ekkortól tehát a nyilvánosságban az SZDSZ-hez ezek a területek kapcsolódnak már csak a miniszterek sűrű megnyilvánulásai és az ellenük irányuló kritikák okán is. Az ezeken történtek tehát nemcsak a kormányt minősítik, hanem a pártot, a liberálisokat is. Utaltunk már arra, hogy Fodor Gábor tevékenységével kapcsolatban nagyon sok kritika jelenik meg a nyilvánosságban, ezért talán az oktatás kapcsolódik a leginkább össze az SZDSZ-szel.

Ha azt nézzük, hogy a párt vezetői mely további szakpolitikai kérdésekről beszélnek a különféle rendezvényeken, akkor a kép csak kevéssé változik a hét év során.[147]

A korai időszakban a *privatizáció* és annak a felgyorsítása szerepel sűrűn.[148] A felgyorsítás ösztökélése visszautal az SZDSZ és a liberálisok már 1990 előtt is megfogalmazott szándékára, hogy a gazdasági átalakítás inkább legyen rövid távú és fájdalmas, mint elhúzódó és ezért felemás, továbbá kormánykritika, ugyanis a kormány eszerint nem a szükséges sebességgel privatizál.[149]

A másik vissza-visszatérő téma az úgynevezett *nagy rendszerek átalakítása*.[150] Ez alatt az oktatást és az egészségügyet értik, majd egy idő után a nyugdíjrendszert[151] is. A területekkel kapcsolatban van konkrét programja is a liberális politikai közösségnek, mégpedig a magánosítás valamilyen mértékű bevezetése, így például a tandíj a felsőoktatásban. Éppen ezért a második ciklus illetékes minisztere támogatja is a Bokros-csomag erre irányuló terveit.

A harmadik ügy az *önkormányzatiság*. Ez megint két célt szolgál: 1990-ben az SZDSZ, de a Fidesz is komoly pozíciókat szerez az önkormányzatokban, ezért szeretnék meg-

---

[146] Pető 2000: 161.
[147] Tölgyessy Óbudán, bombariadóval. *Népszava*, 1992. szeptember 22.
[148] Például Miről tárgyalt Kis János Németországban? 1990. november 8. MTI. Kis János a Kupa-programról 1991. március 12. MTI. Az SZDSZ és a Fidesz sajtótájékoztatója 1991. augusztus 27. MTI. Pető 2000: 163.
[149] Például László et al. 1994: 220.
[150] Például SZDSZ-küldöttgyűlés - Pető Iván (2. rész) 1994. október 21. MTI.
[151] Például Az SZDSZ küldöttgyűlésének határozata (1. rész) 1996. november 23. MTI. Pető 2000: 159.

óvni őket a kormányzati beavatkozástól. Másrészt az önkormányzatiság alatt általánosabb dolgot is értenek: a társadalom önszerveződését. Az utóbbi szempont megint egy idő után a kormánnyal szembeni önszerveződést is asszociálhatja.

Negyedik téma az *érdekképviseletek* kérdésköre. A rendszerváltás lehetővé teszi, és tulajdonképpen magába foglalja valós érdekképviseleti szervezetek, például szakszervezetek létrejöttét. A szakszervezetek megerősítése Göncz Árpádnak is elsőrendű célja; időről időre beszámol a szakszervezeti vezetőkkel történt találkozóiról és leszögezi, hogy mindegyikre elmegy, amelyikre hívják.

Az *adócsökkentés* ösztönzése viszonylag kései *issue*, de hosszú távon is megmarad az SZDSZ követelései és javaslatai között.[152]

Emberi jogok

A liberális politikai közösség rendszeresen felemeli a szavát az emberi jogok fontossága[153] mellett, és megfordítva: számos kérdést az emberi jogok keretén belül közelít meg. Ahogyan Tamás Gáspár Miklós fogalmaz:

> Ha az SZDSZ lemondana arról, hogy az emberi jogok pártja maradjon, választásokat nyerhet, de elveszti a lelkét.[154]

Göncz Árpád az első parlament utolsó ülésén ezt a témát említi először akkor, amikor az elmulasztott jogalkotás tételeit sorolja,[155] amikor pedig 1995-ben újraválasztják, azt mondja, hogy ellátja a jogszabályokból ráháruló feladatokat

> és az önként vállaltat, hogy védelmezzem hazám valamennyi polgára emberi jogainak csorbítatlan teljességét.[156]

A Fidesz az 1990-es parlamenti bizottságok közül egyedül az emberi jogokkal foglalkozónak adja az elnökét, éspedig Fodor Gábor, majd Németh Zsolt személyében.[157] A Fodor Gábor kiválásának egyik 1993-as jele is ehhez a területhez kapcsolható, ugyanis az április kongresszuson a programnyilatkozat vitájában azt mondja, hogy akkor lenne elégedett a szöveggel, ha

> abban beszélnénk az emberi jogok tiszteletben tartásáról, a különbözőségekhez való jogról, ha hangsúlyoznánk az egyházak lehetséges pozitív szerepét demokráciánk erősítésében, ha megemlítenénk a hazai nemzeti és etnikai kisebbségekkel és a kisebbségi magyarokkal való kapcsolattartást, és ha jobban súlyoznánk az oktatáspolitikát.[158]

---

[152] Például SZDSZ-küldöttgyűlés - Pető Iván (1. rész) 1994. október 21. MTI. Az SZDSZ küldöttgyűlésének határozata (1. rész) 1996. november 23. MTI

[153] Tamás Gáspár Miklós egy helyen az SZDSZ lelkének nevezi az emberi jogok kérdését. SZDSZ-küldöttgyűlés - Tamás Gáspár Miklós - vita (3. rész) 1994. október 21. MTI

[154] SZDSZ-küldöttgyűlés - Tamás Gáspár Miklós - vita (3. rész) 1994. október 21. MTI

[155] Göncz 1998: 26.

[156] Göncz 2004: I/29

[157] Később a Nemzetbiztonsági Bizottságot is Fidesz-képviselő vezeti.

[158] Debrecen: folytatódik a Fidesz kongresszusa (4. rész) 1993. április 17. MTI

Az általa tartott beszédből az is kiderül, hogy az emberi jogok témája összekapcsolódik a kisebbségi jogokkal.

> A Fidesz kell, hogy jelentse az állampolgárok többségi szimpátiáját megszerezni tudó nyugalmat és magabiztosságot, ugyanakkor az emberi jogokat, a mindenfajta kisebbség, legyenek azok akár nemzetiségek (cigányok, németek, szlovákok stb.), akár kisegyházak, vallásos közösségek, akár homoszexuálisok, AIDS-esek, alternatív szubkultúrák, tehát mindezek jogainak tiszteletben tartásáért való tevékeny fellépést.[159]

Úgy tűnik tehát, hogy a Fideszben Fodor Gáborhoz kapcsolódik mind formálisan, mind pedig informálisan az emberi jogok kérdésköre, és ilyen formán a politikus átlépése az SZDSZ-be gyengíti a Fidesz és erősíti az SZDSZ arculatának emberi jogi vonását.

Az ügy fontossága ellenére, vagy talán éppen ebből kifolyólag sosem tisztázzák, hogy pontosan melyek az emberi jogok, mettől meddig terjednek, és milyen a hierarchiájuk, feltéve, hogy van ilyen. A homályossághoz minden bizonnyal hozzájárul a területért törvényhozási szinten felelős parlamenti bizottság kompetenciájának szélessége, ugyanis a bizottság az emberi jogokon túl a kisebbségek és az egyházak ügyével is foglalkozik. Ráadásul a magyar helyzetben nehezen tartható az a francia alapon nyugvó európai megközelítés, mely nem ismer el kollektív jogokat, csak egyénieket.

Ha mégis látni akarjuk, hogy milyen jogokról és szabadságokról esik szó az emberi jogok kapcsán, akkor azt találjuk, hogy a legsűrűbben és leghangsúlyosabban az egyéni autonómiához fűződő jog és a sajtószabadság szerepel a liberális megnyilvánulásokban. Az előbbit talán a Demokratikus Charta is azért említi a legelső helyen „a magánszféra önállósága" formájában, mert Kis János is ezt helyezi a liberalizmus alapjába.[160] A sajtószabadság pedig, mely szintén szerepel a Chartában, az első kormányzati ciklus legtöbb konfliktust kiváltó ügye. További szabadságok: a lelkiismereti szabadság, a vallásszabadság, a szólásszabadság, a szabad érdekvédelem,[161] de előfordul az anyanyelv használatához fűződő jog is.[162]

Az utóbbi azért is lényeges, mert a liberális politikai közösségben is elfogadottnak mutatkozik a kollektív emberi jogok létezése, ugyanakkor nem helyezik őket az egyéni jogok elé.[163] Például Göncz Árpád rendszeresen emlékeztet arra, hogy léteznek ilyen jogok, és ezeket biztosítani is kell.

> … az emberi jogok biztosítása valamennyi országnak kötelessége, európaiságunk bizonyítéka az, hogy minden kisebbségi csoportnak biztosítja az emberi jogok teljességét.[164]

---

[159] Fodor beszédét idézi Révész Sándor: Küzdő korunknak új nemzedéke… *Beszélő*, 1993. április 24.
[160] Vö. Kis 2015: 295.
[161] László et al. 1994: 82.
[162] Például Kis 2015: 305.
[163] A Fidesz kisebbségi koncepciója (1. rész) 1991. szeptember 13. MTI
[164] László et al. 1994: 154.

Máshol leszögezi, hogy az Európa Tanács dokumentumai csak egyéni jogokat ismernek, holott a mi régiónkban fontosak a kollektív jogok is.[165]

Média

Az emberi jogokhoz kapcsolódik a *sajtószabadság* kérdése is. A politikai közösség az első kormányzati ciklus alatt veszélyben levőnek mondja a sajtószabadságot. Úgy látja, hogy a jobboldali kormány és annak szimpatizánsai, főként a Csurka István vezette radikális csoport meg akarja szállni a sajtót általában, de főként az elektronikus médiumokat, vagyis a Magyar Televíziót és a Magyar Rádiót. A politikai közösség a liberális felfogásnak megfelelően azt hangoztatja, hogy a médiát békén kell hagyni, nem szabad kívülről beleavatkozni az életébe, hanem a kereskedelmi médiumokat a piaci mechanizmusokra kell bízni, a közszolgálatiakat pedig a médiatörvény mielőbbi meghozatalával kell szabályozni, de úgy, hogy semmilyen politikai befolyás ne érvényesüljön a működésükben, tehát legyenek semlegesek.

Mivel a kormányoldal, és nem is csak a radikálisok, hanem a Kónya Imre által készített 1991-es dolgozatból[166] következően az MDF centrum is, másképpen gondolja, ezért éles konfliktusok sorozata alakul ki a két tábor között – ez az úgynevezett médiaháború. A kormánnyal szembeni egyik fő aktorrá a köztársasági elnök lép elő, ugyanis a hatályban levő jogszabály szerint neki kell kineveznie és felmentenie a közszolgálati médiumok elnökét és alelnökét, márpedig ő ezt rendre megtagadja. Az alelnökök kérdésében végül is enged, de a két elnököt a miniszterelnök ismételt kérésére sem menti fel. Amikor 1992 közepén a kormány beadványára az Alkotmánybíróság állást foglal a megtagadás ügyében, a köztársasági elnök úgy nyilatkozik, hogy mivel az elnökök felmentése veszélyeztetné a demokratikus intézményrendszer működését[167], ő pedig ezek megvédelmezésére hivatott, ezért nem mentheti fel a két elnököt. E mellett az álláspontja mellett a ciklus végéig kitart, jóllehet a két elnök 1993 legelején maga kéri a felmentését.[168] Ez utóbbi fordulat mindenesetre oda vezet, hogy a két médium az alelnökök irányítása alá kerül, és erősen kormánypártivá válik. Ekkortól különösen felerősödik a liberális közösség és általában az ellenzék kritikája a televízió és a rádió irányában, aminek a részeként Göncz Árpád is úgy látja, hogy a sajtószabadságnak és főként a közszolgálati médiumok semlegességének a veszélyeztetettsége olyan nagy, hogy akár egy külföldi lapban is hangot kell, hogy adjon a félelmeinek és aggályainak.[169]

A második ciklusban a kormányoldal és a média viszonya sokkal jobbá válik. A sajtó egyik része már a választások másnapján arra ösztökéli az SZDSZ-t, hogy lépjen koalícióra az MSZP-vel,[170] a koalíció pedig annyira sürgetőnek tartja a két közszolgálati

---

[165] Göncz 2004: I/36-40. Lásd még Göncz 2004: I/61 és 63.

[166] Keményít az MDF. *Népszava*, 1991. szeptember 6. A szövegnek még egy nagyobb témája van: a Justitia-terv.

[167] Ezt a formulát már 1991-ben is használják a Kónya-dolgozat kapcsán: Veszélyben a demokrácia. *Népszabadság*, 1991. szeptember 16.

[168] Lényeges látni, hogy a két elnök nem lemond, hanem kéri a felmentését, vagyis a döntést Göncz Árpád kezébe helyezi. Vélhetően lemondanak, ha valóban távozni akartak volna.

[169] Lásd erről a 120-as lábjegyzetet.

[170] Például R. Székely 1998: 119.

médium átalakítását, hogy Horn Gyula a miniszterelnöki eskütétele utáni első intézkedéseként aláírja a két jövendő elnök kinevezéséről szóló beadványát a köztársasági elnökhöz. A köztársasági elnök azonnal kinevezi őket, az elnökök felesküsznek, az egész procedúra néhány nap alatt lezajlik. A Magyar Televízió elnöke pedig az első munkanapján azonnal felfüggeszti a Híradó szerkesztőségét, 190 embert, és mások kezébe adja a hírműsort.[171] Az SZDSZ szerint az elnökök kinevezésének a módja nem aggálymentes ugyan, de olyan kiváló szakemberekről van szó, hogy az ellensúlyozza az egyeztetések hiányát.[172] A liberális sajtó pedig hamar napirendre tér a változás fölött, és egyben azt reméli, hogy immár vége a médiaháborúnak,[173] mert az új vezetők alatt a televízió és a rádió semleges lesz.[174] Az ellenzék politikusai ezt másképpen látják, és a sajtószabadság lábbal tiprásáról beszélnek, valamint a médiaháború folytatódásáról.[175]

A második ciklus kerít sort a médiatörvény elfogadására is. A törvény 1995 végén születik meg, és mivel a jogalkotási munka elsősorban az illetékes parlamenti bizottságban folyik, ahol nincsen fajsúlyos SZDSZ-tag, ezért azt mondhatjuk, hogy a párt átengedi ezt a feladatot az MSZP-nek, így a bizottsági elnök Vitányi Ivánnak. A megszületett médiatörvényt kevesen tartják teljesen kielégítőnek, az utolsó pillanatban maga a pénzügyminiszter emel kifogást vele kapcsolatban, de a nyilvánosság előtt elsősorban az mutatkozik meg, hogy az Országgyűlésben az ellenzék is megszavazta. A törvény mögött tehát nagy politikai konszenzus látszik lenni.

Demokráciaféltés

A demokráciaféltés az első kormányzati ciklus idején meghatározó ügy, és 1997-ben a közeledő választások okán kerül elő újra. Az ügyben megszólaló liberális szereplők az Antall-, majd Boross-kormányt antidemokratikus tendenciákkal vádolják, a harmadik ciklus közeledtével pedig a neonáci veszély motívuma harapózik el.

A demokráciaféltés valamint a kormány és a Horthy-rendszer között felállított analógia különösen az SZDSZ által használt ügy a liberális táboron belül, bár a párt kezdetben nem mondható egységesnek a témában. Ennek egyik első példája Tamás Gáspár Miklós „Új reformkor vagy új Horthy-korszak?" című cikke, amelyben a szerző nem azonosít konkrét pártot a Horthy-korszakkal, ugyanakkor a saját pártját a valódi demokrácia egyetlen letéteményesének minősíti: „Mucsa és félelem – vagy szabad demokrata többség. Nincs harmadik út."[176] Kis János a válaszcikkében kijelenti, hogy az összehasonlítás túlzó és alaptalan, nem szabad Horthy-korszakkal fenyegetni a választókat.[177] Hasonló példának tekinthető a címervita, amelyben a liberális képviselők egy része a koronás címer legitimista-horthysta üzenetét hangsúlyozzák, míg más képviselők, így például Tellér Gyula elvetik, hogy ilyen jelentéstartalmak kapcsolódnának

---

[171] Lásd ehhez például Gádor Iván véleményét: Amit ember rontott el… *Népszabadság*, 1994. július 22.
[172] Beiktatták a médiavezetőket. *Népszava*, 1994. július 21.
[173] Ezt a megfogalmazást Jánosi György (MSZP) is használja: Beiktatták a médiavezetőket. *Népszava*, 1994. július 21.
[174] Háború vagy béke? *Népszava*, 1994. július 23.
[175] A Pálfy-csapat teadélutánja. *Népszava*, 1994. július 23.
[176] Új reformkor vagy új Horthy-korszak? *Beszélő*, 1990. március 24.
[177] Új reformkor vagy...? *Beszélő*, 1990. április 6.

a szimbólumhoz, a Fidesz frakciója pedig képviselőik szabad belátására bízza, hogy hogyan szavaznak a kérdésben.

A demokráciaféltés ügye ugyanakkor a kezdeti megosztottság ellenére végső soron hozzájárul az SZDSZ és az MSZP közeledéséhez. Az első együttműködéssel kapcsolatos vitát Vitányi Iván '91-es Beszélőben megjelent cikke váltja ki. Vitányi felveti, hogy szükséges lenne, hogy az ellenzéki pártok valódi ellenzékként, összefogva működjenek. Hangsúlyozza, hogy a kormánypártok a múltat képviselik, a kormány „a régi magyar birodalom módszereit a kádári centralizmusokkal tudja egyesíteni", míg az ellenzéki pártok a polgárosodás megtestesítői.[178]

A reagálók alapvetően egyetértenek Vitányi felvetéseivel, az MSZP-vel való együttműködést azonban többen ekkor még nem tartják reális alternatívának. Ahogy Solt Ottília megjegyzi, „Valami mást kell kitalálni."[179] Ugyanakkor éppen a demokrácia fejlődésére hivatkozva megjelennek az együttműködéssel kapcsolatban elfogadóbb vélemények is. Ilyen például Bauer Tamás reakciója, aki szerint

> a magyar társadalom alapkérdésévé az lett, hogy a kilencvenes évek Európája felé haladunk, vagy a húszas-harmincas évek Európája felé (…) amikor a modern európai liberalizmus és a keresztény-nemzeti kurzus második kiadása, vagy Tamás Gáspár Miklós klasszikussá vált kifejezésével az új reformkor vagy új Horthy-kor az ország számára az alternatíva.[180]

E korai viták és a demokráciaféltés ügye kapcsán a liberális táborban egyre inkább elfogadottá és hangsúlyozottá válik az a korszakokon átívelő nézet, hogy a „valódi", tehát a nyugati típusú, polgárosodó, modernizálódó liberális demokráciát a liberális tábor képviseli Magyarországon.

Az SZDSZ és az MSZP közeledésének következő mozzanata és a demokráciaféltés ügyének egyik legmeghatározóbb megnyilvánulása a Kónya-dolgozatra adott reakcióként a Demokratikus Charta megszületése. Ahogy Révész Sándor megjegyzi,

> 1991 elején még működött a pesti gettó. A Kossuth téren működött, és a szocialista frakciót tartották benne.

Ám ezt a Charta lebontotta, az MSZP-t másfél évvel a rendszerváltás után újra legitim politikai szereplővé tette.[181]

Az MDF-fel kapcsolatban ekkorra már általános vád, hogy integrálni próbálja a szélsőjobboldalt, nem ítéli el elég határozottan a radikális megnyilvánulásokat:

> A megelőző hónapok szélsőjobbos megnyilvánulásai, a kormánykoalíció ezzel kapcsolatos enyhén szólva is kétértelmű magatartása és „Horthy-nosztalgiázása" a szoclib értelmiség nem elhanyagolható részében azt a meggyőződést erősítette, hogy *itt a szélsőjobboldali veszély*. Megállításához minél szélesebb ellenzéki összefogásra van szükség, amelyben feltétlenül helye van a pártállami

[178] Van-e ellenzék? *Beszélő*, 1991. június 15.
[179] Egy válasz Vitányi Ivánnak, *Beszélő*, 1991. június 22.
[180] MSZP és a szabaddemokraták, *Beszélő,* 1991. július 6.
[181] 1991. *Beszélő*, 5. évfolyam, 2. szám.

múltjától megszabadult MSZP-nek. Ezt szolgálta a Demokratikus Charta, amely így az MSZP morális rehabilitálásának a terepévé vált.[182]

A Demokratikus Chartát 1991. szeptember 26-án hozzák nyilvánosságra. 160 aláíró „aggodalmát fejezi ki amiatt, hogy hazánkban akadozik a demokratikus átalakulás".[183] A Charta felhívja a figyelmet a szociális ellátásoknak, a munkavállalók védelmének, a kisebbségek jogainak és az önkormányzásnak a fontosságára. Elutasítja a klientúra építést és a kirekesztést. Ösztökél az állam, az oktatás ideológiai semlegességére. Hangsúlyozza a liberális demokrácia elemeit, így például a jogállamiságot, a privatizációt, a sajtószabadságot és a média függetlenségét, többek közt a közszolgálati médiáét. Mivel minden pont azzal a főmondattal kezdődik, hogy „Demokrácia akkor lesz…", ezért a Charta azt sugallja, hogy még nincs demokrácia Magyarországon. A végső üzenet az, hogy az intézmények és a törvények önmagukban nem tudják megvédeni a demokráciát, ezért ez az állampolgárok feladata.

A Demokratikus Charta integrálja a liberális tábor egy részét, ugyanakkor az egyik markáns jele az SZDSZ és a Fidesz távolodásának. Bár a Fidesz képviselői Surányi György jegybankelnök eltávolítását a liberális tábor többi tagjához hasonlóan a kormány antidemokratikus, centralizáló hajlama bizonyítékának minősítik, és emiatt csatlakoznak a Chartához, később a mozgalommá alakulást elutasítják. Orbán Viktor véleménye szerint

> a Fidesznek a parlamenten belül kell a demokratikus eszméket érvényesíteni, s egy, az intézményrendszer válságából táplálkozó mozgalomnak nem látják helyét.[184]

Később a Fidesz hasonló módon reagál a demokráciaféltéshez kapcsolódó másik markáns ügy, a Csurka-dolgozat kapcsán is. A Charta által a dolgozatra válaszul szervezett tiltakozó demonstrációt a Fidesz támogatja, egyetért a céljaival, szervezetten viszont nem vesz részt, hogy ne kerüljön egy platformra bizonyos „szervezetekkel", azaz az MSZP-vel.[185] Az SZDSZ ezzel szemben a Csurka-dolgozat és a kormány véleményük szerint nem elég határozott elhatárolódásában a szélsőjobboldal megerősödését, az MDF jobbratolódását látja.[186]

A '94-es kormányváltás után a liberális politikai közösségben a demokráciaféltés ügye okafogyottá válik, amit alátámaszt a Demokratikus Charta háttérbe szorulása is.

Határon túli magyarok és kisebbségek

A határon túli magyarok ügyét az SZDSZ és a Fidesz is a szívén viseli, az első ciklusban kormánykritikájuk egyik közös eleme, hogy a kormánypártok nem képviselik megfelelően a határon túliak érdekeit.

---

[182] Idézi Solt Ottilia írását: F. Havas Gábor–Solt Ottilia: A Déri Miksa utca 10. története. In Solt Ottilia: Méltóságot mindenkinek. II. köt., 551–552. o.)

[183] Demokratikus Charta '91. 1991. szeptember 26. MTI. Másnap megjelenik a napilapokban, például a Népszabadságban.

[184] Belpolitikai lapszemle, 1991. december 9. MTI

[185] A Demokratikus Charta és a pártok 1992. szeptember 22. MTI

[186] Például Göncz Árpád kifütyülése kapcsán: Szégyen. *Beszélő*, 1992. október 31.

A Fidesz határokon túli magyarokkal kapcsolatos politikájának rendező elve a „liberális" és a „nemzeti" összeegyeztetése. Orbán Viktor a Fidesz 1992-es nagygyűlésén kijelenti:

> csak olyan liberális pártok érdemlik meg, hogy talpon maradjanak, amelyek képesek választ adni arra a kihívásra, amelyet a határon túli magyarok iránti felelősség jelent.
>
> …a magyarországi liberális pártok nem ragaszkodhatnak mereven a klasszikus liberális elvekhez, mivel ez a nemzeti kisebbségek problémájának mellőzését jelentené.[187]

A magyar liberális pártoknak a hosszú távú külpolitikai stratégiájukban kell megfogalmazniuk a kisebbségi önkormányzat és a kollektív jogok fogalmát, viszont

> hangsúlyozni kell, hogy a kisebbségek önrendelkezési joga nem jelenti egyben a határok megváltoztatásának lehetőségét.[188]

A Fidesz ennek megfelelően intenzív kapcsolatra törekszik a határon túli magyarokat képviselő különböző szervezetekkel. Úgy vélik, ezek a szervezetek jogosultak meghatározni a kisebbségben élő magyarság érdekeit, céljait, a magyarországi politikai erőknek pedig támogatniuk kell törekvéseiket.[189] 1992-ben örvendetesnek tartják, hogy a nemzeti és etnikai kisebbségekről szóló törvény vitáját megkezdték a Parlamentben, azonban sérelmezik, hogy a kisebbségeket nem vonták be az egyeztetésekbe, illetve szerintük a jogszabálytervezet „nem engedi a szabad identitásválasztást, illetve a kisebbségi önkormányzatok létrehozása."[190]

A Fidesz szerint össze kell hangolni az Európa-politikát és a regionális, kisebbségi politikát. Külpolitikai koncepciójukban támogatják „a határon túl élő magyar kisebbségek belső önrendelkezésen alapuló autonómiatörekvéseit," továbbá „a határokkal kapcsolatos nyilatkozatok ügyét mindenképpen össze kell kötni a kisebbségek helyzetének kérdésével."[191]

A határon túliak ügyében a Fidesz kommunikációjában többször megjelenik a pragmatizmus diskurzusa. Az említett nagygyűlésen Orbán Viktor hangsúlyozza, „ezen a téren csak pragmatikus - mégpedig a határon túli magyarság véleményén alapuló - megközelítés szükséges.". A Fidesz pragmatizmusa tehát tükröződik a kisebbségi kérdésben is, szerintük a határon túli magyarok kérdésének megoldása az ország és az egész térség integrációs céljainak megvalósításához szükséges, ehhez pedig elengedhetetlen, hogy Magyarország integrálódjon és gazdaságilag erősödjön. A határon túli magyarok helyzetének javításához egyrészt a kisebbségek szervezeteivel szükséges együttműködni, másrészt viszont szem előtt kell tartani a „jószomszédi viszonyt" is.[192] A Magyarországon élő kisebbségek ügye a Fidesz esetében részben alárendelődik a határon túli magyarság ügyének; a megfelelő kisebbségi törvény a határon túliak

---

[187] Fidesz nagygyűlés 1992. október 9. MTI
[188] Orbán: Alapszerződéshez nemzetközi ellenőrzést. *Népszabadság*, 1993. július 28.
[189] Fodor Gábor a Fidesz kisebbségi politikájáról 1993. augusztus 10. MTI
[190] Fidesz vélemény – Kisebbségi törvény. *Népszabadság*, 1992. október 3.
[191] Fidesz: középpontban Európa és a nemzetiségek. *Népszabadság*, 1993. április 3.
[192] Magyar kisebbség pártos tükörben. *Népszava*, 1994. április 27.

szempontjából is fontos, mivel „jó példával" szolgál a szomszédos országok számára.[193]

Az SZDSZ szerint a határon túli magyarok iránti elkötelezettség a magyar állam „természetes politikai kötelessége." Mindez azonban nem jelenti, hogy a kisebbségi jogokat és érvényesítési lehetőségeiket a magyar külpolitikának kellene megfogalmaznia,

> annak csak annyi a kötelessége, hogy érzékenyen figyelje és lehetőségeihez mérten, a két- és sokoldalú fórumokon támogassa azokat a törekvéseket, amelyek a kisebbségben élő magyarság legitim szervezeteinek demokratikus döntéshozatali rendjében megfogalmazódnak.

Szerintük tehát a magyar kisebbségek helyzetének javítását „a kormányközi kapcsolatok felhasználásával és az érintett országoknak az európai struktúrákba való befogadásának támogatásával" lehet elérni.[194]

Duray Miklós azért illeti kritikával az SZDSZ-t, mert szerinte a határon túli magyarokkal kapcsolatban az emberi egyenjogúság fölé rendelik az államnacionalizmust, ami pedig „a fejlett országokban már nem realitás."[195]

Az SZDSZ különválasztja a Magyarországon és a határokon túl élő kisebbségek helyzetét, de elmondásuk szerint „a belső kisebbségi politizálás ad hitelt és erkölcsi tőkét a határokon túli magyarsággal kapcsolatos politikának."[196] A Fideszhez hasonlóan az SZDSZ is elítél minden határrevízióra való utalást,[197] ugyanebből a megfontolásból a párt politikusai többször hangsúlyozzák, hogy a hazai nacionalista megnyilvánulások kifejezetten ártanak a határon túli magyarság helyzetének.

A szabaddemokraták már az első kormányzati ciklusban kinyilvánítják, hogy a kisebbségben élő magyarság helyzetét is javító szomszédságpolitika egyik legfontosabb elemének a szomszédos országokkal kötött kétoldalú szerződéseket tartanák,[198] így kormányra kerülésükkor támogatják az alapszerződések megkötését. Ezzel szemben a Fidesz az alapszerződések kapcsán számos kritikát fogalmaz meg, bírálja a kormányt amiatt, hogy a szerződések nem védik megfelelően a határon túli magyarokat, valamint amiatt, hogy az utóbbiak szervezeteit nem vonták be megfelelően a döntéshozatalba.

---

[193] „…jó példával előállni a saját nemzetiségi politikánkban, ez kell és kívánatos mindig." 1993. augusztus 10. MTI

[194] Magyar kisebbség pártos tükörben. *Népszava*, 1994. április 27.

[195] Magyarország a „jólét szigete" *Népszabadság*, 1994. április 23.

[196] Sajnálatos a pártharcok kisugárzása. *Népszabadság*, 1994. március 11.

[197] Lásd például Szabó Miklós trianoni emlékmű helyreállításával kapcsolatos vitában: „Az emlékművet helyreállítani akarók ártanak a határokon kívül élő magyarságnak, nehezítik a szomszéd népek és a magyarság közeledését, a legterméketlenebb sérelmi indulatok szításával mérgezik a hazai légkört, politikai hisztériát keltenek. SZDSZ sajtótájékoztató, 1990. szeptember 7. MTI

[198] A trianoni békeszerződés évfordulója 1990. június 4. MTI

Metaforák és diskurzusok

Liberális, liberalizmus

E két fogalom oly sok más politikai és politikafilozófiai fogalommal együtt, 1990 környékén terjed el a magyar nyilvánosságban. Minthogy az állampolgárok túlnyomó többsége számára ezek új fogalmak, ezért elkerülhetetlen némi tájékoztató munka velük kapcsolatban. A korszak elején tehát a liberális politikai közösségből, de azon kívülről is többen igyekeznek megvilágítani a szavak jelentését. Amikor ez lezajlik, mindkét fogalom egyre inkább a két liberális párthoz, majd pedig az SZDSZ-hez kötődik, a párt szavazóinak és szimpatizánsainak, értelmiségi holdudvarának a megjelölésére, azonosítására alkalmazzák. Ez társadalomszemiotikai szempontból sikernek mondható, hiszen a párt és körei kizárólagosan birtokolnak egy a világban és a „Nyugaton" oly elterjedt eszmerendszert vagy legalábbis jelzőt, tehát bízvást nyilváníthatják magukat a legmodernebb, ugyanis a legnyugatosabb irányzatnak. Minthogy pedig a liberalizmus és a liberális jelző valamint a nyugatosság egy nagyon szűk kört leszámítva általános elismertségnek örvend, ezért a politikai közösség komoly fegyverrel rendelkezik. Talán ebből is ered a liberalizmus elleni kritika felerősödése és elterjedése a harmadik kormányzati ciklustól kezdve.

A korai definíciós erőfeszítések egyike Tamás Gáspár Miklós nevéhez fűződik. Az írás a Magyar Hírlapban jelent meg,[199] tehát meglehetős ismertségre tehetett szert a liberális politikai közösségben és azon túl is. A szerző a liberalizmus összesen kilenc alapelvét mutatja be. A későbbiekben ezek közül elsősorban a szabadságnak, a szabadság elsődlegességének és a szabad piacnak az elve visszhangzik akkor, amikor mások liberalizmusról vagy liberálisokról írnak. A szabadság itt is és Kis János írásaiban[200] is alapvetően az egyéneknek az életükkel, az „élettervükkel" kapcsolatos döntésekre vonatkozó szabadságát jelenti. Kis János a saját liberalizmusát, mely ekkortájt némileg különbözik a Tamás Gáspár Miklósétól, a baloldalhoz köti, például azon az alapon, hogy anyagi erőforrások nélkül nem lehetséges szabad életvezetés, tehát a liberalizmusnak el kell fogadnia valamilyen mértékű elosztási kiegyenlítési mechanizmust.

> Ki kellene mondani, hogy az új liberalizmus balról jön, a szocialista hagyomány szabadságpárti elágazásaiból, és ő (TGM) éppen arra tesz javaslatot, hogy szakítsuk meg ezt a folyamatosságot, mert ezek az irányzatok kivétel nélkül védtelenek az állami beavatkozás és a többségi diktatúra csábításaival szemben. (Kis 2015: 268)

A szövegnek egy másik helyén még inkább beleágyazza nem csak az 1990 utáni politikai fejlődésbe, hanem a hetvenes-nyolcvanas évek óta tartó politikai folyamatokba a jelenkori liberalizmust.

> … nagyobb figyelmet szentelnék az 1989-ben politikai irányzattá kristályosodó új magyar szabadelvűség közvetlen előzményeinek – a marxizmus bomlásával

[199] Törvény, szabadság, vállalkozás. *Magyar Hírlap*, 1990. június 20.

[200] Különösen érdekes ebből a szempontból a Tamás Gáspár Miklós cikkgyűjteményéről szóló hosszú recenzió 1995-ből: Hagyomány és kritika között (Kis 2015: 261-297).

> kezdődő, két évtizedes folyamatnak –, mint [TGM] teszi. Ha a mai Magyarországon a liberalizmus erős szellemi áramlat lehet, akkor polgárosodott társadalmi rétegek liberalizmusa kell legyen, és azt kell – kritikával – folytatnia, amit a rendszerváltás előtti 20-25 évben a demokratikus ellenzék, a reformer értelmiségtől előbb elkülönülve, majd vele találkozva, vele együtt létrehozott." (Kis 2015: 267)

Mindez jól érzékelhetően megteremti a liberalizmusnak azt a definícióját, amely pártpolitikailag is értelmezhető, és érthetőbbé teszi mind a szociálliberális vonzalmakat, mind pedig a 94-es koalíciókötés elvi alapját.

A liberalizmus mibenlétét árnyalja a párt korai törekvése és később is hangoztatott eszméje, az úgynevezett liberális minimum.[201] Ezt 1990 végén Kis János így határozza meg:

> a hit, a világnézet, az életstílus kérdései a magánügyek világába tartoznak. Az állam felhagy a sajtó irányításának szándékával. A liberális minimum magába foglalja azt is, hogy a szocializmustól örökölt gazdasági válságot csak a magántulajdonú piacgazdaság gyors és következetes bevezetésével lehet meghaladni. Végül a liberális minimum tartalmazza azt is, hogy a gazdaság stabilizálásával járó gazdasági konfliktusokat nem lehet a népszerűtlen döntések halogatásával elkerülni.[202]

Akárcsak Nyugaton, ahol ez már régen természetes, a liberális minimumot Magyarországon is minden demokratikus pártnak el kellene fogadnia. Ez azonban nem történik meg, Kőszeg Ferenc szerint azért nem, mert a liberális minimum tulajdonképpen egyben liberális maximum is, vagyis képtelenség volt azt várni, hogy Antall József a magáévá tegye.[203]

Így az 1991-gyel kezdődő és már többször említett vezetési válság egyik tétje a liberális minimum és annak esetleges kiegészítése az úgynevezett nemzeti minimummal. Mécs Imre, aki 1991 őszén szintén elnökaspiráns, szemben Kis János előbbi álláspontjával, azt mondja, hogy

> a váltópártnak a liberális minimumon túl el kell fogadnia egy *nemzeti minimumot, amelyben a társadalom nagy része megegyezik.* Bár az emberi jogokból és a liberális alapelvekből levezethető a nemzeti közmegegyezés, helyes, ha világosan kifejtjük nemzeti alapelveinket.[204]

Ez azonban Tölgyessy Péter elnöksége környékén vetődik fel, és – mint láttuk – ez a szakasz rövid intermezzo csupán. Így utóbb előáll újra az a helyzet, hogy a liberalizmus és a liberális az SZDSZ és holdudvara terrénuma lesz.

Nyugat

---

[201] Most a demokraták összefogására van szükség. *Kritika*, 1991. 11.
[202] A hit és a világnézet magánügy. *Népszabadság*, 1990. december 3.
[203] De kinek kell jönnie? *Népszabadság*, 1993. június 25.
[204] Mécs Imre: Össze kell fogni az SZDSZ-t. *Népszabadság*, 1991. október 22.

A Nyugat a liberális politikai közösség szóhasználatában minden, ami értékes, ami felé Magyarországnak törekednie kell, és amitől még messze el van maradva. Ennek megfelelően a Nyugat valamiféle egységes világnak tűnik, mely belülről homogén, nem látszanak különbségek az egyes országok között vagy az egyes nyugati országokon belül. Ennek megfelelően

> Könnyű dolguk van a szabaddemokratáknak: ők csak megnézik, hogy mi van Nyugaton – és kész.[205]

A két világ, a Nyugat és Magyarország közötti különbség okán a nyugati ember semmit nem ért abból, ami Magyarországon folyik, mert az utóbbi nem normális.[206] A különbség nem egyszerűen az intézményrendszerben keresendő:

> … az ország nem ismeri a nyugati életformát. A benne élő, törmelék formájában szétszórtan létező értékek nem errefelé mutatnak. Ezeket az értékeket kellene az országban megkeresni, elrendezni, mert ha rendeződnének – összességükben –, mégiscsak kiadnának valamit, ami a jövőbe mutat.[207]

A Nyugat fejlettebb és boldogabb volta mindenre kiterjed. Ott olcsóbb a közigazgatás,[208] az emberek derűsebbek, míg a magyarokon látszik a lelkek szennyezettsége.[209] Nyugaton kiderül a korrupció, mert vannak ellenőrző mechanizmusok, és ott nincs kibúvó a lelepleződés következményei alól.[210] A nemzeti ünnepeket is meg tudják rendesen ülni, nem úgy, mint Magyarországon.[211]

Már 1998-ban, de R. Székely Julianna jellegzetes módon foglalja össze a Magyarország és a Nyugat közötti különbséget:

> Igaz ugyan, hogy itt állunk egy rettentően fejlett, ellenőrzött, nyugati mércével mérve is tiszta kapitalista világban, azt is hozzá kell azonban tennünk, hogy csak az egyik lábunkkal. A szép, fehér lábunk mellett lévő másik ugyanis büdös és fekete. Ezzel a lábunkkal egy fejletlen és ellenőrizetlen, keleti mércével is zavaros világban dagonyázunk, amely sem nem szocialista, sem nem kapitalista, a kettőnek éppen legundorítóbb elegye.[212]

Európa

Ha a Nyugathoz nem vagy nem nagyon tartozik is még Magyarország, Európától nem esik annyira messze, bár Európa is elérendő állapot, vágykép. Európa a liberális politikai közösség számára alapvetően az Európai Közösséget, tehát Nyugat-Európát foglalja magába. A kontinens többi része még csak közeledni szeretne hozzá.

---

[205] Magyarság és demokrácia. *Népszabadság*, 1991. április 20.
[206] R. Székely 1998: 105, 180.
[207] László et al. 1994: 82.
[208] Tölgyessy Óbudán, bombariadóval. *Népszava*, 1992. szeptember 22.
[209] R. Székely 1998: 66-67
[210] R. Székely 1998: 159. Lásd még: R. Székely 1998: 329.
[211] R. Székely 1998: 86 – 87.
[212] R. Székely 2001: 42

Meglehet, hogy Magyarország még nem teljesen európai, de legalább a gyökereknél ott az európaiság, minőségileg európai, mennyiségileg még van behoznivalója.

> Európaiságunk nem kérdéses. Intézményrendszerünk európai gyökere nem kérdéses, legföljebb nem teljesen azonos a fejlettségi szintje. A fogyasztási szokásaink, a társadalom szekularizált volta, egyre gyorsabb tempójú átalakulása polgári társadalommá nem kérdéses.[213]

E felsorolásból látható, hogy többek között miket foglal magába az európaiság. De Európa jelenti még az emberi jogok teljességének a megvalósítását.

> …kollektív és emberi jogokról egyaránt beszélek, amibe nagyon sok minden beletartozik a szabad érdekvédelemtől kezdve a kisebbségi nyelvű oktatásig, a vallási jogokig, a szabad sajtóig, a gondolatszabadságig.[214]

Ez az Európa eszme közös célkitűzése volt a magyar rendszerváltó elitnek.

> Mi úgy indultunk neki 89-ben az új rendszernek, hogy céljaink közösek, s abban minden politikai erő egyetértett, hogy milyen irányba kell haladnunk. Európa irányába, a demokrácia megszilárdításának irányába, s ezt másképpen elérni nem lehet, csak közös erőfeszítéssel.[215]

Az Európához közeledés a második ciklus alatt is megmarad a kormányoldal, tehát az SZDSZ fő törekvésének. Amikor egy interjúban Pető Ivánon számon kérik az SZDSZ elvszerűségét, azt, hogy a kormánynak vannak-e eszméi, így válaszol:

> jó, ha egy kormánynak van eszménye és ideája, nos, azt hiszem, a miénknek megvan a magáé, s ez némileg közhelyesen úgy hangzik, hogy Európa felé. Ez azt jelenti, hogy van egy mintakészletünk, az európai normarendszer, amit az Európai Unió a magáénak vall, és ehhez a mintakészlethez kell igazodnunk, vagy kívánunk igazodni, s ezeket a normákat kívánja a koalíció képviselni.
>
> … [Ez] olykor a szuverenitást is látványosan sértő módon, kijelöli azt, mi felé kell haladnia a kormánykoalíciónak, és azt hiszem, nem lehet azt mondani, hogy ez olyan generális elképzelés, amit eszmei irányultságnak vagy jövőorientációnak elfogadni ne lehessen.[216]

Ugyanakkor Európa hiába található Magyarországtól nyugatra, jóval ambivalensebb, mint a Nyugat:

> A feldúlt zsidó sírok Franciaországban, Németországban sem vallanak különösképpen Európára. Nem szabad Európát abszolutizálnunk, mert a migrációs probléma, a menekültek kérdése és a recesszió együtt, nagyon sok társadalmi feszültséget tett láthatóvá, ami eddig nyilván a mélyben rejtőzött. És a fejekben.[217]

---

[213] László et al. 1994: 325.
[214] László et al 1994: 82.
[215] László et al 1994: 248.
[216] Pető 2000: 182.
[217] László et al 1994: 233.

Magyarországon alapvetően az Antall-kormány van lemaradva az európaiság, sőt a saját Európa-deklarációi mögött.[218] De le van maradva az MSZP is, még a közös kormányzás idején is. Hack Péter ezt mondja 1996 novemberében:

> A Magyar Szocialista Pártnak meg kellene újulnia ahhoz, hogy az európai normáknak megfelelő demokratikus hatalomgyakorlás jöjjön létre az országban.[219]

A fentiek láttán meglepő lehet, hogy Tamás Gáspár Miklós szerint Európa csak Kelet-Európában valami magas rendű dolog:

> *Európa*. A nyugatiak számára ez jellegzetesen kelet-európai eszme. … Nyugaton, „Európa" a Közös Piacot jelenti meg egy csomó konkrétumot. „Európai örökségről" csak szélsőjobboldali lapocskák félőrült kolumnistái meg az Alain de Benoist-féle új árja hősök beszélnek… „Európa" azoknak probléma, akiknek *probléma*. A németeknek meg nekünk. Azt jelenti: nem Amerika. És azt jelenti: mi is jók vagyunk, mi is ott vagyunk, mi is megérdemeljük, mi is ott voltunk, mindig jelen voltunk, nem vagyunk alábbvalóak, és erről kérünk bizonyítványt, üzenetet az üzenőfüzetbe, csillagos ötöst, de a tótoknak ne tessék adni. És azt jelenti: meg vagyunk sértve, bennünket többszörösen, állandóan, szüntelen és már megint…[220]

Hasonlóképpen gúnyosan ír a meg nem értés kelet-európai panaszáról is:

> Rólunk csak az általunk kibocsátott európai kommüniké szólhat, mert az európaiak nem értik a mi sajátos európai lelkületünket.[221]

Nála tehát az a paradoxon áll elő, hogy az Európa eszme valójában valami csökött, nevetséges dolog, de ilyen voltát tulajdonképpen csak az európaiság alapján, csak egy igazi európai állapíthatja meg. Legyünk európaiak, és akkor nem kell akarnunk európaiaknak lennünk. Megfordítva: kevés európaiatlanabb dolog van, mint annak a visszatérő deklarálása, hogy igenis, Magyarország európai, vagy az, hogy igenis, a legjobb úton van az európaivá válás útján.

Nemzet

A nemzet fogalma ritkán szerepel önállóan és kifejtetten a liberális politikai közösség megszólalásaiban. A leggyakrabban a jobboldalról szólva jelenik meg vagy önmagában, vagy a *keresztény-nemzeti* összetételben. Hasonlóképpen a gúnyolódás bevett formulája a *nemzeti érzelmű* jelző alkalmazása például a szélsőjobboldali vagy azzal kokettáló erőkre.

A fogalom körüli zavarral Kis János is szembenéz:

> A liberálisoknak […] komoly identitási gondot okoz a nemzeti kérdés kezelése. Nem azért […], mert a keresztény-nacionalista jobboldal nemzetietlenséggel szokott vádolni bennünket. [… (hanem,) mert nincs kellően tisztázva, hogy mi

---

[218] Megyesi Gusztáv: Sajnálatos események. *Élet és Irodalom*, 1992. október 30.
[219] Az SZDSZ küldöttgyűlése (1. rész) 1996. november 22. MTI
[220] Tamás 1994: 167.
[221] Tamás 1994: 167.

> legyen a viszonyunk a 19. század liberális nacionalizmusához. Zavarnak bennünket a liberális nacionalizmus belső ellentmondásai, de hiányzik a komoly kísérlet ezek meghaladására.[222]

Nos, Tamás Gáspár Miklós komoly kísérletet tesz a fogalom és a vele kapcsolatos problémák tisztázására.[223] 1991-es írása az etnikai és a liberális nacionalizmus különbségéről szól. Azt mondja, hogy a XIX. században a liberális nacionalizmus abból állt, hogy az állam belső békét, rendet ígért és biztosított minden állampolgárának, és ezek így alkották meg a nemzetet, a politikai közösséget. Kossuth ezt úgy ültette át magyar földre, hogy a nemzeti összetartozást erkölcsi paranccsá változtatta. Nála magyarnak lenni azonos volt azzal, hogy modernnek, védettnek és szabadnak lenni. Aki magyar, azt megvédi a magyar állam, biztosítja szabadságát. Ezért aki nem akar ebben az értelemben magyarrá válni, az belső ellenséggé lesz. De ez nem etnikai alapú, hanem modernizációs jellegű volt. A felfogás és politikai program igazodott a soknemzetiségű helyzethez; például a zsidók követték az erkölcsi parancsot, és mind asszimilálódtak a XIX. század folyamán, ugyanakkor konfliktusok is létrejöttek a nemzetiségek etnikai nacionalizmusai miatt.

Trianon következtében megszűnt Magyarország soknemzetiségű volta, az uralkodó elitek pedig áttértek az etnikai nacionalizmusra, ami aztán véget vetett a liberalizmus és a nacionalizmus békés együttélésének. Szabó Dezső, Németh László és a többiek már nem tekintették semlegesnek az államot, hanem azt várták, hogy az szociálisan érzékeny legyen, és emelje föl a parasztságot, már csak azért is, merthogy Magyarországon a parasztság a törzsökös. Ha az állam nem így működik, akkor nem fogadják el magyarnak. Márpedig ha van belső ellenség, akkor az nem modern állam többé.

> …az etnikai – a „törzsi" hovatartozás deskripcióját és a modernitás erkölcsi jellegű kiterjesztő parancsolatait összerántó – nacionalizmus a modern, egységes *belső rend* és *belső béke* ellenében hat, mert úgy határozza meg a politikai közösséget, hogy abba a legjobb igyekezete ellenére sem fér bele mindenki, aki polgára államának.

Mi a megoldás?

> Az én javaslatom a nemzet és az erkölcsiség szétválasztása. De ennek az eszmének a konfliktusát az egységes, tömör államrend biztonságelvével nem sikerült megoldanom. Ki tudja, lehetséges-e egyáltalán.

Azért kellene elválasztani a nemzetet és az erkölcsöt, mert ez idő szerint nem lehet modernizációs tartalommal feltölteni a nacionalizmus erkölcsi aspektusát. Akkor pedig be kell érnünk a nemzet politikai fogalmával az erkölcsi helyett. Ezt Csepeli György és György Péter úgy konkretizálja, hogy az vágyik igazán a polgári életre, aki az útlevelére pillant, amikor azt akarja tudni, mely nemzethez is tartozik, és az ilyen emberek szavaznak az SZDSZ-re és a Fideszre.[224]

---

[222] Beszélő, 1. Évf. 2. Szám; letölthető http://beszelo.c3.hu/cikkek/tul-a-nemzetallamon-0)
[223] Nacionalizmusok: az övéik és a mieink. *Népszabadság*, 1991. február 16.
[224] Ködképek egy párt láthatárán. *Népszabadság*, 1991. november 9.

Konrád György egyik szövege[225] súlyos aktuálpolitikai történések kapcsán kínálhat bepillantást a nemzet fogalmával kapcsolatos liberális húzódozásba.

A cikk apropója általában a nemzeti és nemzetiségi háborúk, de közelebbről a délszláv helyzet. A lényeg pedig az, hogy a nemzet és a nemzeti identitás helyett a területi identitást kellene fontosabbnak tekinteni, és amúgy a föderalizmus felé irányt venni, főleg Kelet-Európában. Mindenki többféle közösséghez tartozik, már csak azért is, mert ha csak egyetlen közösséghez, például a nemzethez tartoznék, akkor a politikusok kezében lenne a lelke. Ebből többek között az is következik, hogy mindenkinek meg kell adni a lehetőséget a többes, kettős állampolgársághoz: az egyik abból adódnék, ahol él, a másik pedig abból, amely nemzetiséghez kötődik.

Konrád György – egyébként Tamás Gáspár Miklós véleményével egybehangzóan – a nemzetit és a törzsit együtt említi, mint olyan dolgokat, amelyek komolyan fenyegetik az európai integrálódási folyamatokat, de főként az egy-egy ország területén élő kisebbségeket, ezért szükséges korlátozni a nemzeti szuverenitást.[226]

Gyűlölet

A gyűlölet, a gyűlölködés a magyar társadalom több szintjén is megnyilvánul. Ott van a szélsőjobboldali állampolgárok és csoportocskák érzelmi készletében, ahol is az idegen, a gazdagabb, a más fajú embertárs, a menekült, a cigány és további kisebbségek ellen irányul. Ezekről a hétköznapi gyűlölködésekről főleg az újságírók írnak: R. Székely Julianna publicisztikája jelentős részben ilyen esetek leírásából és kommentálásából áll.[227]

A politikai elit szintjén is jelen van az érzelem, és csak az ellenoldalra, tehát a jobboldalra jellemző. Ezen a szinten a gyűlölet tárgya általában a liberálisok és közelebbről az SZDSZ. Az ellenzéki pártokat sokszor semmi más nem tartja össze, mint ez. Az első ciklus alatt írja Kőszeg Ferenc:

> A kormánykoalíció alighanem egyetlen összetartó eszméje az SZDSZ elleni gyűlölet, ahogy a két háború között Közép-Európa egymásra acsarkodó nacionalizmusainak is közös, internacionalista ideológiája lehetett az antiszemitizmus. Ha csökken a félelem az SZDSZ radikális liberalizmusától, az MDF talán visszaválthatna az agresszív populizmusról az úri konzervativizmusra.[228]

A második ciklus alatt is a jobboldal a hordozója és az SZDSZ a célpontja a gyűlöletnek, a „gyűlöletáradatnak”:

> A provinciális populizmus azért gyűlöli, mert modern, európai Magyarországot akar. A fiatal demokraták azért, mert önmeghatározásukhoz és szánalmas jobbra navigálásukhoz szükségük van erre a gyűlöletre.[229]

---

[225] Szabad-e többfélének lenni? *Népszabadság*, 1991. december 24.
[226] Nem lehet egy szájjal két nótát fújni. *Népszava*, 1992. augusztus 15.
[227] De lásd például László et al 1994: 134-135.
[228] Kőszeg 2000: 142-3.
[229] Pető és a gyűlölködők. *Népszabadság*, 1997. április 18.

Populizmus

Mint a két utolsó idézetben olvashatjuk, a liberális szókészlet fontos tartozéka a populizmus. A populista jelző sűrűn előfordul a liberális politikai közösség kommunikációjában, valójában mindenkit ilyennek nyilvánítanak magukon kívül, tehát akár a Fideszt is, és nem is kizárólag azt követően, hogy kivált a közösségből. Az ilyen címkézésekkor a megszólalók általában nem fejtik ki a maguk tartalmi megfontolásait, hanem egyszerűen csak identifikálják – most éppen populistaként – a más csoportokhoz, politikai közösségekhez tartozókat. A fenti utolsó idézet esetében pedig már az sem világos, hogy kiket ért a szerző provinciális populizmus alatt, de voltaképpen ez a címkének, általában a címkéknek, a legmagasabb foka: az alkalmazó bizonyos abban, hogy a közönsége magától is azonosítja a címkézettet.

Kezdetben a populista az úgynevezett nép-nemzeti irányzattal, tehát az MDF népi irányzatával, közelebbről Csurka István és köre politikájával kapcsolatban használatos. Ilyen értelemben elemzi Orbán Viktor 1992-ben az MDF-et, és állapítja meg, hogy annak nincsen nemzeti liberális szárnya, csak kereszténydemokrata és populista.[230] 1993-ban is Csurka István a „nacionalista-populista vezető".[231] Kőszeg Ferenc hasonlóképpen Csurka Istvánnal azonosítja a populizmust, de azt megkülönbözteti a harmadik utasságtól, ami a kontextusban egyértelműen Bíró Zoltánra utal.[232]

A későbbiekben a jelző és címke annyira bevetté válik, hogy felesleges az alkalmazását igazolni, holott súlyos megbélyegzésről van szó, hiszen az idők során a gyűlölet és gyűlöletkeltés, az antiszemitizmus és a parlamentáris rendszer aláásása is összekapcsolódik vele a használatban.[233] Ungvári Tamás írja 1997-ben:

> A közhangulatot minden változás ellen hangoló populizmus párthatárokon áthúzódó eszperantója a nép kegyeire sandító akaratot sejtet.[234]

A populizmus tartalma ugyanakkor nem marad megvilágítatlanul, mert Kis János egy 1992-es tanulmányában[235], vagyis még a korai időszakban, amikor tehát a fogalom bevezetése zajlik, hosszabban ír a témáról.

Két fajtáját különböztet meg: a nemzeti és a szociális populizmust.

> A magyar politikai publicisztika kétféle értelemben beszél populizmusról. Egyrészt populistának nevezi azokat, akik minden bajt idegen hatalmak magyarellenes cselszövésével, idegen fajú elitek hatalombirtoklásával, idegen fajú lumpen elemek bűnöző életmódjával magyaráznak. E nemzeti színezetű populizmus programja: rendcsinálás, igazságtétel és a hatalomátmentők kiseprűzése, magyar és keresztény középosztályi elit állítása az úgymond kommunista és nem magyar elit helyébe. Hagyományokért a két világháború közötti szélsőjobbhoz nyúl vissza, retorikája leplezetlenül antiszemita.

---

[230] A Fidesz korhatár nélküli liberális néppárt lesz - Orbán Viktor beszéde a pécsi pártkongresszuson (2. rész) 1992. február 7. MTI

[231] Az MDF-pártkongresszus előtt. *Népszabadság,* 1993. január 11. Magyar vonatkozású hírek 1993. április 19. MTI

[232] Kőszeg 2000: 97.

[233] Például: Nem akarok a politika foglya lenni. *Népszabadság*, 1991. július 20.

[234] Az ismeretlen tettes szobra. *Népszava*, 1997. március 6.

[235] Kis 2013: 244-től.

> Másrészt populistának szokás nevezni azokat, akik minden szociális követelést felkarolnak, akár teljesíthető, akár nem. Ebben az értelemben populisták azok, akik egyszerre akarják a költségvetési hiány mérséklését, a veszteséges bányák és kohók működésben tartását, állami támogatást a szovjet világrendszer összeomlása miatt szenvedő mezőgazdaságnak, magasabb minimálbért és az idényfoglalkoztatás visszaszorítását, az ingyenes egészségügyi ellátás megőrzését és ráadásul még az infláció gyors csökkentését is.
>
> A kétféle populizmus politikai éle ellentétes irányú: az egyik jelenleg kormánypárti, a másik kormányellenes.

A szövegből kiderül, hogy az MSZP populista, a Fidesz pedig legalábbis hízeleg a populizmusnak. A liberális rivális nincsen megnevezve, de a pragmatizmus metaforája, címkéje eléggé egyértelműen azonosítja ahhoz, hogy biztosak legyünk:

> A populizmusnak azonban nemcsak úgy lehet hízelegni, hogy a teljesíthetetlen szociális követeléseket is megtámogatják, és nem szállnak szembe a parlamentáris rendszert szétzüllesztő mozgolódással. Hanem azzal a politikai beszédmóddal is, mely kritikátlanul visszhangozza a parlamenti pártharcokról kialakult köznapi vélekedéseket: ha tehát egy párt azzal vádolja vetélytársait, hogy szükségtelen ideológiai csatározásokra vesztegetik a drága időt, míg önmagukról azt állítja, hogy kívül áll az ideológiai marakodáson, és kizárólag pragmatikus megfontolások vezérelik. (Kis 2013: 245.)

Kis János szerint a nemzeti és a szociális populizmusnak vannak közös vonásai is:

> mindkettő közömbös az alkotmányos normák iránt, mindkettőtől idegen az alkotmányos intézmények és eljárások tisztelete. Mindkettő a – valódi vagy vélt – népakaratra hivatkozik a demokrácia eljárási szabályaival szemben.

Zsidózás

A zsidózás olyan jelenség, amelyik ellenében a liberális politikai közösség folyamatos küzdelmet folytat, mégpedig mint olyan eljárás ellen, amelyik az ellenfeleire, éspedig általában, de nem csak, a legkeményebb ellenfeleire jellemző. Az ilyen eseteknek csak egy kis része az, amikor a politikai ellenfél kommunikációjában, vagy valamely említésre méltónak talált történésben, megnyilvánulásban elhangzik a zsidó szó. Az esetek túlnyomó részében a politikai közösséghez tartozók szerint rejtjelezett zsidózás történt, vagyis valaki vagy valami zsidónak minősítése fordult elő ugyan, de más szavak vagy tettek mögé rejtve, ezért az elkövető kettős beszédet alkalmaz, virágnyelven szól[236]. Például amiképpen Szabó Miklós Orbán Viktornak azokat az állításait is zsidózásnak nevezi, melyek szerint

> az SZDSZ középosztály-ellenes, merthogy korábban már többször csalódott benne.[237]

[236] „Csak tiszta forrásból…" *Népszabadság*, 1992. július 20.
[237] Bárki lehet polgár? *Népszabadság*, 1995. április 12.

Pető Iván szerint a liberálisnak minősítés is zsidózás, de tulajdonképpen a zsidó, miként a liberális is, pusztán metafora, az SZDSZ másságának, polgári és ezért idegen voltának metaforája.

> A zsidózás, liberálisozás, hisz szinonimákról van szó sokaknál, csak nyelvi kérdés olykor, hisz szociológiai értelemben baromság. A baj a másság. Mert lehet a polgárosodást jelzőként bárkinek használni, de az SZDSZ a komolyabb pártok közül biztos, hogy a legkövetkezetesebben polgári. Az SZDSZ-t a világiassága, nacionalizmustól tartott távolsága, demagógiát elutasító hagyománya, az uram-bátyám viszonyoktól, összefonódásoktól, korrupciótól való mentessége, egyáltalán, „nyugatiassága", olyanná teszi, mintha más lenne, mint a többiek.[238]

A zsidózás elterjedéséért, és ennek folytán a hétköznapi beszédben szalonképessé válásáért az első ciklus kormánypártjai a felelősök,[239] a tendencia pedig a második ciklus alatt is fennmaradt a jobboldalon vagy aktívan, mint az FKGP esetében, vagy az elfogadás, a szemet hunyás formájában, mint az MDF és a Fidesz magatartásában.[240]

Félelem – fenyegetettség

Az emberek félnek, bizonyos csoportok félnek Magyarországon. Ez a félelem csak az első kormány alatt üti föl a fejét, és van jelen tartósan a társadalomban.

Nincsen jelen kezdettől, ugyanis Konrád György 1991-ben még arról ír, ő nem fél, nincsen, mitől félni.[241] 1990-ben még Göncz Árpád sem fogadja el, hogy félelem lenne az országban, de 1991-ben már kevésbé vitatja.[242]

A félelem, vagy inkább szorongás főként R. Székely Julianna írásaiban ismétlődik[243], de jelen van más publicistáknál is. Például Farkas Zoltán így ír 1994 elején, még a választások előtt:

> Lezsák mégse Grósz, A Hét és a Létkérdések [*ezek fontos korabeli televízió műsorok*] mögött sem áll valószínűleg egy teljehatalmú agit-prop., plusz egy jólszituált BM a besúgóhálózatával, telefonlehallgatóival és személyi követőivel. Akkor mivégre megint ez a jeges rémület? Nem tudom, és nem is akarom megfejteni. Van, és kész. Kösz, jó tudni, hogy ez még mindig ugyanaz az ország, ugyanaz a Kelet-Európa.[244]

R. Székely 1994 második felétől már nem fél:

> Mióta nem muszáj közéletet élni, az emberek élni kezdik a köz életét. Vagy azért, mert tetszik, vagy azért, mert muszáj. A polgárosuló felszín alatt ott lapul

---

[238] Pető 2000: 190.
[239] Megváltozott az immunrendszerünk, a durvaságot nem is érzékeljük. *Népszabadság*, 1994. április 18.
[240] Pető és a gyűlölködők. *Népszabadság*, 1997. április 18.
[241] Valami elmúlt. *Népszabadság*, 1991. március 23.
[242] Vesd össze: László et al 1994: 114 és 134-135.
[243] Például: R. Székely 1998: 35-38, , 93, 102-103, 271.
[244] A kampányba minden belefér? *Népszabadság*, 1994. január 31. Érdemes felfigyelni a *mivégre* használatára, ugyanis a szó a milyen céllal formulát szokta helyettesíteni, tehát a célra kérdez és nem az okra, mint a pongyola használatban.

> bennünk az önként éhező, a gyárfoglaló, az ülősztrájkoló is. A civil, aki nem fél már. (R. Székely 1998: 135)

Klientúra

A klientúra, kliensrendszer metaforája a megnyilvánulásokban arra utal, hogy bizonyos társadalmi körök, elsősorban vállalkozók politikai pártokhoz, főként a kormánypártokhoz kötődve igazságtalan előnyöket élveznek, például állami megrendelésekhez jutnak. A klientúra építés indulhat alulról, tehát a vállalkozók felől, és felülről, tudniillik a kormánypártok kiszemelnek potenciális vagy már működő vállalkozókat, és azokat részesítik előnyben későbbi anyagi támogatások reményében vagy egyenesen a saját osztálybázisukat kiépítendő. A liberális politikusok megszólalásai alapján a felülről építés az első ciklus alatt volt jellemző, az alulról építkezés pedig a második alatt.

A felülről építkezést a Demokratikus Charta is elítéli, Pető Iván pedig egy 1996-os hosszú interjújában[245] arról beszél, hogy valóban vannak olyan vállalkozók, akik megkörnyékezik a kormánypártokat, ám az SZDSZ-nek éppen arról panaszkodnak az amúgy a párttal szimpatizálók, hogy nem kapnak segítséget a kormánypárttól, a kormánytól.

> Az SZDSZ-nek klientúrája nincs. Ugyanakkor nem mondom azt, hogy nincsenek vállalkozók, akik támogatták az SZDSZ-t, valamilyen reményben… Én éppen olyan vállalkozói panaszokkal találkozom, ha nem is minden nap, hogy az SZDSZ, szemben másokkal, nem segíti a maga, úgymond politikai klientúráját, az SZDSZ-es miniszterek semmiféle lehetőséget nem juttatnak a minisztérium megrendeléseiből az SZDSZ-szel szimpatizáló vállalkozóknak.[246]

[245] Pető 2000: 179-190.
[246] Pető 2000: 188.

Csatornák

A liberálisok, csakúgy, mint a többi nagyobb politikai közösség, igénybe veszi a parlamenti pártok számára rendelkezésre álló kommunikációs csatornákat a felszólalásoktól kezdve az interpellációkon át a sajtótájékoztatókig. Ezeknek a használati módja nem tér el az Országgyűlésben jelen levő pártok többsége esetében tapasztalhatóktól.

1990-ben, az országgyűlési választásokat követően az SZDSZ-ben felmerül, hogy legyen a pártnak saját lapja, hiszen eléggé nagy hozzá. Elég hamar úgy döntenek, hogy nem lesz ilyen.

Népszava

1993 táján jelenik meg Fenyő János, a VICO csoport vezetője a lap körül. Úgy tűnik, 1994-től az ő tulajdona. Fenyő nagyvállalkozó, nagy tőkés, de a baloldali pártokat támogatja.

1995 februárjában lesz Ungvári Tamás a Népszava főmunkatársa és vezető szerkesztője. A Véleményrovatot irányítja, tehát a lapban megjelenő politikai véleménycikkek kiválasztása a feladata. A rovatban együtt jelennek meg a baloldali és a liberális publicisták és politikusok. Jobbközép szerzők is feltűnnek néha, de súlyuk elenyésző. Ő maga ritkán ír a lapba, azok is inkább mások méltatásai, de számos liberális politikus vagy értelmiségi is rendszeresen helyet kap. Így Göncz Árpád[247], Tamás Gáspár Miklós[248], Csalog Zsolt[249], Fodor Gábor[250], Révész Sándor,[251] Seres László[252]. Ekkortájt a lapba ír Gádor Iván is[253], aki korábban a Magyar Hírlap munkatársa volt. Ráadásul Ungvári Tamás Demszky Gábor (SZDSZ) főpolgármester tanácsadója, igaz: internetes kérdésekben.[254]

Erős a tematikai egybeesés a liberális értelmiségével: jószándékú kritika a kormánykoalícióval kapcsolatban[255], érzékenység a szélső jobboldal bármiféle jelét illetően[256], vitriolos kritika a jobbközép sajtója felett[257]. Az utóbbit illetően Ungvári Tamás egy bécsi konferencián még a friss, 1995 végén elfogadott médiatörvényt is kritizálja, mert „az a

---

[247] Az államférfi felelőssége. *Népszava*, 1995. április 15. Közös hazánk, Európa. *Népszava*, 1995. május 5.
[248] Tisztelt Csiang elvtárs! *Népszava*, 1995. július 12. Kedves kommunisták! *Népszava*, 1995. július 17.
[249] „Biztonságos fegyverek”? *Népszava*, 1995. július 12.
[250] A 301-es parcellában. *Népszava*, 1995. november 4.
[251] Chrudinák és Chrudinák. *Népszava*, 1995. november 16.
[252] Egy lezárt ügy margójára. *Népszava*, 1995. július 1. Hamis szolidaritás. *Népszava*, 1996. május 14. Bankráció. *Népszava*, 1997. március 6.
[253] Kinek a fejére szakad? *Népszava*, 1995. július 1. Ki lesz itt a király… *Népszava*, 1995. december 2.
[254] Internet-központ lett Budapest. *Népszava*, 1996. február 7.
[255] Lásd például a Fehér Klára Rekviem című cikkéhez írt kommentárját: *Népszava*, 1996. október 9.
[256] Lobogtatnak, lengetnek. *Népszava*, 1995. november 4. Ebben a cikkben Gádor explicite is liberálisként identifikálja magát és társait.
[257] Galamb és héja. *Népszava*, 1995. november 4. Dudva a kertben. *Népszava*, 1996. december 9.

jelentéktelenségbe süllyedt jobboldali sajtót szinte művi úton beemelte a médiahatalomba."[258] Gádor Iván visszatérő témája a magyar lakosság elmaradottsága, amely abban nyilvánul meg, hogy még mindig biztonságra vágyik, nem hajlandó mozdulni, és változtatni az életén.[259]

A Népszava helyet ad különböző értelmiségi felhívásoknak és petícióknak is.[260]

Élet és Irodalom

Az Élet és Irodalom irodalmi és politikai hetilap, a liberális közösséghez kapcsolható értelmiségi kör egyik csatornájának tekinthető, de írnak bele SZDSZ-es politikusok is, például Tamás Gáspár Miklós. Szerkezetileg a hetilap első részében jelennek meg a közéleti témák, a címlapon rendszerint a szerkesztők, Kovács Zoltán, Megyesi Gusztáv, Váncsa István aktuális eseményekre reflektáló publicisztikája. Stílusa sok esetben ironikus, szatirikus. Kritikus a kormánnyal, de általában a politikával szemben. Nyugatosság, európaiság, demokratikus értékek melletti kiállás jellemzi. A Demokratikus Charta egyik csatornájának is tekinthető.

Klubhálózatok

A liberális politikai közösség, s ezen belül mindkét politikai párt létrehoz klubhálózatot az országban. Ezek tulajdonképpen rendezvénysorozatok, amelyeknek a megtartásához külső támogatást vesznek igénybe, például az SZDSZ a Friedrich Naumann Alapítványét. A rendezvényhez helyiséget bérelnek valamilyen intézménytől, s van, hogy kiadják másoknak bérbe. Például 1991 szeptemberében a Fidesz szombathelyi klubja körül alakul ki konfliktus, ugyanis a párt kiadja a kisgazda nyugdíjasok délelőtti találkozója számára a klubhelyiségét, ám kiderül, hogy Torgyán József lenne a klub vendége, ezért a párt aktivistái a helyiséget „Torgyán-mentes övezet" feliratú táblával látják el, és megakadályozzák a rendezvény megtartását. [261]

Liberális klubok

1990-et követően az SZDSZ országszerte létrehoz, illetve támogat liberális klubokat. Az évek során mintegy százötven ilyen klub jön létre. A klubok települések illetve fővárosi kerületek szintjén szerveződnek, tehát egy-egy kerületnek egy-egy klubja van.

---

[258] A sajtómédiumok hatásától a kocsmai törzsasztalig. *Népszava*, 1996. március 20.
[259] Ki lesz itt a király… *Népszava*, 1995. december 2.
[260] Felhívás a demagógia ellen. *Népszava*, 1996. május 3. Nagy pert nyert az MVSZ ellen. *Népszava*, 1996. november 26.
[261] A Fidesz kizárta Torgyánt. *Népszabadság*, 1991. szeptember 30.

A klubokban elsősorban liberális személyiségek, politikusok[262] és humán- és társadalomtudósok tartanak előadásokat,[263] a közösséghez tartozó lapok újságíróival lehet beszélgetni[264], illetve olyan kérdések kerülnek terítékre, melyek a liberális politikai közösséget érdekelhetik. Például hogy milyen legyen az oktatási rendszer egy szabad és demokratikus társadalomban,[265] miben áll az etnikai gyűlölet[266]. A klubok előadói között nemcsak SZDSZ-es politikusok találhatók, hanem a liberális politikai közösség és a baloldal publicistái is, például Bodor Pál[267] és Bolgár György,[268] olyanok tehát, akik inkább a Népszabadságba vagy a Népszavába írnak.

Ugyanakkor olyan rendezvényeket is szerveznek, amelyek az állampolgárok pártpolitikától távoli érdeklődési körébe tartoznak. Így például 1995. június 22-én a Budai Liberális Klub Alapítvány szervezte fórumon a társasházi tatarozások finanszírozásának a kérdésével foglalkoznak.[269] Ez a Liberális Klub egyébként is fontosnak tartja azt, hogy rendszeres találkozási lehetőséget biztosítson a társasházi közös képviselőknek.[270] Az óbudai Liberális Klub foltvarrás tanfolyamot tart,[271] a szolnokinak, melyet 1990-ben az SZDSZ együtt alapít az MSZP-vel és az MDF-fel,[272] céljai közé tartozik hétvégi családi programon szervezése közösségteremtő, a politikai kultúrát fejlesztő célzattal.[273]

A vidéki klubok azzal a sajátossággal is bírnak, hogy néha többpárti rendezvényeket tartanak. Például a 94-es kampány közeledtével öt párti politikai fórumot hívnak össze a kampány tisztaságáról Esztergomban.[274]

A klubok megítélése nagyon pozitív a sajtóban. Kis János 1991-ben azt mondja, hogy a klubok lehetőséget nyújtanak azoknak, akik nem akarnak SZDSZ-tagok lenni, sőt, esetleg kilépnek a pártból, de meg akarnak maradni a párt közelében.[275] Veér András egyenesen a magyar társadalom lelki problémáinak egyik apró gyógyszereként emlékezik meg róluk.[276] Kéri László egy 93. szeptemberi cikkében[277] nagyon nagyra értékeli a klubokat, merthogy ezen keresztül lehet eljutni az emberekhez – főleg az MTV-ben bekövetkezett változások miatt. Azt is írja, hogy az SZDSZ-nek és az MSZP-nek van a legtöbb ilyen fóruma. Márpedig a választásokat a vidéken, pontosabban az egyéni választókerületekben lehet megnyerni.

---

[262] Például: 4772 kórházi ágy maradhat meg a megyében. *Népszabadság, Pest Megyei Krónika*, 199. május 10.
[263] Például: Vitaest. *Népszabadság*, 1997. június 2.
[264] Liberális Klub Óbudán. *Népszabadság*, 1997. szeptember 24.
[265] Politikai hirdetés. *Népszabadság*, 1994. február 10. 15.o.
[266] A gyűlöletről. *Népszabadság*, 1997. január 24.
[267] Beszélgetés Erdélyről. *Népszabadság*, 1997. március 24.
[268] Beszéljük meg! – Óbudán. *Népszabadság*, 1997. május 23.
[269] Miből fizessük a tatarozást? *Népszabadság*, 1995. június 20.
[270] Közös képviselők. *Népszabadság*, 1995. szeptember 26.; Közös képviselők klubja. *Népszabadság*, 1995. november 3.
[271] Foltvarrottas kézimunkák Óbudán. *Népszabadság*, 1996. november 8.
[272] Pártköziség – liberális klubbal. *Népszava*, 1990. augusztus 31.
[273] Liberális klub Szolnokon. *Népszava*, 1990. augusztus 6.
[274] Tiszta és olcsó kampány? *Népszabadság*, 1993. november 6.
[275] Az SZDSZ nem léphet vissza. *Népszava*, 1991. július 20.
[276] Miért fogy a magyar? *Népszabadság*, 1996. június 17.
[277] A megnyugvó erő. Az SZDSZ a választások előtt. *Népszabadság*, 1993. szeptember 15.

A minél szélesebb körhöz minél változatosabb módon történő eljutás már a kezdetektől célja a pártnak. Vásárhelyi István pártigazgató 1991 őszén arról beszél, hogy

> Számtalan új civil kezdeményezést indítottak el, kulturális, sport- és egyéb területeken, és szép számmal tartanak politikai fórumokat is.[278]

Tulajdonképpen az is a klubok fontosságát, párton belüli szerepét mutatja, hogy Tölgyessy Péter – a saját elmondása szerint – a „megpuccsolását" követően 1990 késő őszén egy klub rendezvényen ébred rá arra, hogy milyen sokan szeretnék, ha újra fontos szerepet játszanék a pártban.[279]

Hasonlóképpen a klubok jól ellátnak bizonyos funkciókat, amelyeket a párt nem akarna. Például 1992 szeptemberében, amikor a Csurka-dolgozat hatására Elek István és négy társa meghirdeti a nemzeti liberális klubok mozgalmát, Cseh Attila, a Liberátor és az I. kerületi Liberális Klub szervezője az élére állítja a kérdést: az MDF liberálisainak el kellene dönteniük, hogy mit akarnak, mert nem lehet egyszerre fasisztának nyilvánítani Csurka István dolgozatát és együtt maradni vele az MDF-ben. Mivel ekkor az SZDSZ úgy látja, hogy nem tudná megbuktatni a kormányt, például Kis János arról beszél Pécsett, hogy a két liberális párt még együtt sem elegendő a kormány megdöntéséhez, ezért az SZDSZ nem állíthatja az élére a kérdést. Viszont a liberális klubok megtehetik.

Egy másik fontos funkció a 94-es kampány alatt mutatkozik meg. Ekkor is tartanak Liberátort, vagyis a liberális klubok országos találkozóját.

> Pröhle Gergely, a Liberális Klubokat és a Liberátort támogató Friedrich Naumann Alapítvány igazgatója elmondta: most csak az SZDSZ és a FIDESZ politikusai tartanak előadásokat, ellentétben a tavalyi rendezvénnyel, amelyen az MDF és az MSZP képviselői is magszólaltak. Ennek oka, hogy a Liberátorral azt is szeretnék bizonyítani: létezik egy jól működő liberális blokk.[280]

A nemzeti liberális kluboknak a Csurka-tanulmányt követő kezdeményezése[281] konkurenciát jelent az SZDSZ-nek. Vagy az történik, hogy egy településen két liberális klub lesz, vagy az, hogy ugyanaz a klub egyszerre fog ide is és oda is tartozni. Elek István és Furmann Imre (MDF) meg is jelenik 1993 elején a II. kerületi Liberális Klubban.[282]

Narancs klubok

A Fidesznek is van klubhálózata: 1991 őszén már százötven ilyen klub található szerte az országban.[283] Ezek tevékenysége alkalmazkodik a célközönséghez: filmklubként, vitaestekként működnek. 1990. november 4-én az egyik rendezvény témája a szex és forradalom viszonya, s a politikai eszmecserét koncert követi.[284]

---

[278] Pártom, pártom, mondd meg nékem… Népszabadság, 1991. szeptember 23.
[279] Pozitív interjú. Népszava, 1992. július 9.
[280] Liberátor fél blokkal. *Népszava*, 1994. április 21.
[281] Gyakorlatias liberálisok. *Népszava*, 1992. október 2.
[282] Csurkának a sajtó segít? *Népszava*, 1993. február 16.
[283] Pártom, pártom, mondd meg nékem… *Népszabadság*, 1991. szeptember 23.
[284] Beszélgetés a szex és forradalom viszonyáról. *Népszabadság*, 1990. november 3.

Az első ciklus alatt a klubokban a liberális politikai közösség[285] és az ellenzék politikusai jelennek meg, folytatnak néha kemény vitákat. Például 1992 májusában Demszky Gábor élesen kritizálja a fővárosi Fidesz-frakciót annak fegyelmezetlenségéért. 1994 februárjában pedig Urbán László és az MSZP-hez tartozó Békesi László vitatkozik a jövendő gazdaságpolitikáról.[286]

Majálisok és fesztiválok

A kampány kiemelt időszaka a politikai kommunikációnak, különösen a vége, amikor az időjárás és a hagyományok is inkább kézenfekvővé teszik a majálisok és fesztiválok szervezését. Láthatólag a liberális pártok kialakítják a maguk szórakoztató programkínálatát. Az SZDSZ változatos műsorokat kínál, például a Pa-Dö-Dő együttes lép fel, de állítanak sörsátrakat is. A Fidesz gyermekműsorokkal, koncertekkel, pantomimmal és más színjátékokkal kedveskedik a választópolgároknak[287].

A Fidesz többnapos narancsfesztiválokat is rendez.[288] A párt vezető politikusai jelennek meg ezeken valamely vidéki városban, és tartanak politikai fórumot, középiskolai történelem órát, ifjúsági fórumot, nyugdíjasoknak teadélutánt, nemzetiségi fórumot határon túli magyarok képviselőivel együtt.

> Fentiekkel párhuzamosan … minden volt. Főiskolások vetélkedőjétől kezdve a nosztalgiabuliig… A sétálóutcán például rendhagyó honvédelmi napot tartottak… Időre kellett sátrat verni (az utcakőbe), kötélen „lajhármászásban" kellett elhaladni a kocsma előtt, és kellett kicsikét rohangálni gázálarcban. …És még Tücsök Peti meg a Hangya Imi is eljött és adtak vidám, zenés gyermekműsort is…[289]

---

[285] Például 1992. márciusában Konrád György, SZDSZ.
[286] Politikai hirdetés: Ellenzéki Alternatívák? *Népszabadság*, 1994. január 31.
[287] Majálisok Győrben és Békés megyében. *Népszabadság*, 1994. május 2.
[288] Az egyik rövid bemutatását lásd: Majálisok Győrben és Békés megyében. *Népszabadság*, 1994. május 2.
[289] Kedves Mama! *Népszabadság*, 1993. szeptember 11.

Egyéb modalitások: stílusok és látványvilág

Stílusok

Gonzó stílus

A gonzó újságírás Magyarországon először a liberális politikai közösséghez tartozó Magyar Narancsban jelentkezett. Ennek fő vonásai a következők: erős szubjektivitás, mely felülírja a tényeket; az újságíró alanyként is szerepel a szövegben, szenvedélyes hangot használ, megsérti a bevett, például vallási konvenciókat, sűrűn él túlzásokkal, hangsúlyos a megközelítésében a társadalomkritika (Bowe 2012, Szabó 2007). A szenvedélyesség néha durva szavak használatában is megmutatkozik.

Egy hosszabb illusztráció a Magyar Narancs egyik 1994-es számából, mely a választásokat követően Antall Józsefet jellemzi.

> Hullák szegélyezték az útját, amerre járt. A magyar kereszténydemokrácia évekig nem fogja kiheverni Surján Lászlót, meg ezeket a Miklós keresztnevű MDF-komisszárokat. Az ő alakja sejlett a háttérben akkor, amikor Tölgyessy Péter kis híján a semmibe vezette az SZDSZ-t. A legfrissebb tetem, az Orbán Viktoré még csak tíz napja szaglik a kerítések alatt. Ez volt talán Antall legnagyobb trükkje: gyere, kisunokám, suttogta a fülébe úgy két-három éve, te leszel az örökösöm, rád hagyok mindent, amim van és amit tudok. Csakhogy Antallnak nem volt öröksége. (És ha valami volt is, az most ennek a szerencsétlen Boross doktornak a nyakába szakadt, neki kell pattogtatnia a szarból font ostort.)[290]

A stílus átragadt másokra is, hosszabb távon pedig főként az online médiumokban mutatkozott uralkodónak.

> Miért kell egy tisztességben megőszült írónak eltűrnie, hogy ilyen kurva nagy okoskodással fölényeskednek véle?[291]

Ezt Ungvári Tamás írja egy Kertész Ákos új bemutatóját elmarasztaló kritika kapcsán.

Könnyelmű stílus

Kis János minősíti így Tamás Gáspár Miklós irályát az utóbbinak Másvilág címmel megjelent egybegyűjtött rövid írásairól szólva.

> Ő is szívesen tesz paradox állításokat. Ő is örömét leli benne, ha olvasóközönségét sikerül meghökkentenie. Nem bánja, ha kijelentéseit botrányosnak találják, és mintha az sem zavarná, ha külön-külön is megütközést keltő állításai

[290] Az illuzionista bosszúja. *Magyar Narancs*, 1994. május 19.
[291] Ej, mi a szösz? *Népszava*, 1995. november 16.

> olykor még ellent is mondanak egymásnak. Az ilyen szerzőt könnyelműnek szokás tartani. (Kis 2015: 261)

Jóllehet nem találtunk más liberális szerzőt ugyanezzel a stílussal, mivel azonban Tamás Gáspár Miklós rendkívül termékeny, ezért nem jelentéktelen hatást gyakorol a korban arra, milyen kép, benyomás alakul ki a liberális politikai közösségről.

Egy példa, mely tulajdonképpen ars poétikának is tekinthető:

> Ma sokan vélik úgy – kiváltképp Kis János elnököm és jeles barátom –, hogy midőn a „rendszer ellenzékéből" egyszerűen és prózaian a demokratikus kormány demokratikus ellenzéke lettünk, az egykori kihívó, lázadó, önfejű, individualista és egyéni-eredeti magatartás nem illik egy komoly párthoz, scilicet az SZDSZ-hez. …De igaza van-e? Triviális értelemben – abban tudniillik, hogy ne csináljunk marhaságokat – persze hogy igaza van. A lényeget illetően azonban alighanem téved. Az SZDSZ egyvalamit bizonyosan megörökölt az egykori Demokratikus Ellenzéktől: nem szereti a nyárspolgári unalmat – pedig polgári párt –, nem szereti az ötlettelenséget – pedig megfontolt emberekből áll – nem szereti az elvtelenséget – pedig pragmatikus a vezetése, nem doktrinér –, és végül a legfőképpen ma is, mint mindig, az ember méltóságát képviseli az állammal (és minden államszerű mamutintézménnyel) szemben.[292]

Tudományos stílus

A gonzó szöges ellentéte a tudományos stílus, jóllehet az etnográfia alkalmazza a gonzót a publikációiban, mivel ez az a diszciplina, amelynek művelői törekszenek a leginkább a lokális folyamatokban való részvételre, a bevonódásra.

A tudományos stílusnak a liberális politikai közösség szerzői körében megfigyelhető fő jellegzetességei a következők: hűvös távolságtartás a tárgytól, racionális, érvelő kifejtés, mely a tárgyalt témát részekre osztja, és azután a részeket egyenként magyarázza. A modalitás itt magas, ugyanis a tudományosság azt sugallja, hogy megkérdőjelezhetetlen objektivitású fejtegetésekről van szó, még akkor is, ha filozófiaiak. A stílus a leginkább Kis János írásaira jellemző[293], de Tamás Gáspár Miklós korabeli elméletibb szövegei is idetartoznak.

Figyelemreméltó, hogy a szerzők szigorúan tartják magukat a nyelvtani szabályokhoz, így például az ikes igék ragozásakor, amit a publicisztikában már régen nem igen követnek mások.

> Nagy baj lenne, ha a választópolgár hozzászoknék, hogy a politikusok kétes figurák, akik hol megalkusznak egymás bűneivel, hol meg kiteregetik a szennyest. (Kis 2013: 328)

A visszafogottság stílusa

---

[292] Tamás 1994: 170-171.

[293] A hűvösséget, a „steril logikát" néha bírálat is éri: A mellőzhetetlen mementó. *Népszabadság*, 1996. április 15.

A tudományostól nem esik messze az a stílus, melyre az alacsony modalitású kijelentések a jellemzők. Jellemzői az olyan modalitáscsökkentő beszúrások, mint az *azt hiszem*, *szerintem*, *talán*, *valószínűleg*, *egyfajta*, *valahol*, *bizonyos értelemben*, *többnyire* és *a feltételes mód* gyakori alkalmazása. Pető Iván és Göncz Árpád kommunikációjában fordul elő gyakran.

Pető Iván egy helyen így válaszol a riporteri kérdésre:

> Ahogy leírtak engem, és ahogy én látom kívülről magamat, mindez talán lehetővé tesz egyfajta integráló szerepet, és esetleg lehetővé teszi, hogy szerepet játsszak a politikai légkör és kapcsolatrendszer megváltoztatásában. (Pető 2000: 312)

Az újságíró rá is kérdez, vajon egy pártelnöknek nem kellene-e határozottabbnak lennie.

Egy példa Göncz Árpádtól 1990-ből:

> Azt hiszem, sajtószabadság valóban van, de ezt a sajtószabadságot – érzésem szerint – valahol átszövi a szorongás. A sajtószabadság elvesztésétől való félelem, és ennek következtében a sajtó hangja… bizonyos mértékig hisztérikussá válik. Én ezt látom.[294]

Mentegető stílus

A mentegető stílus célja a preferált politikai aktorok és folyamatok hibáinak a kisebbítése, ellentételezése más, esetenként az előbbiekhez egyáltalán nem kapcsolódó folyamatok bemutatásával.

Az első kormányzati ciklus alatt főként a Nyugat mentegetésére kerül sor. Ez általában azt a megoldást alkalmazza, hogy a Nyugat botrányos ügyeinek a leírása elnagyolt, nem konkrét, ezért homályos marad a normasértések mikéntje és kontextusa, és ezáltal az olvasó számára lehetetlenné válik az eset, a normasértés átélhetősége, tehát az erkölcsi felháborodás. Kiegészítő eszköz az, amikor a konkrét eseteket a megszólaló akkor mutatja be, amikor már belebukott az elkövető, tehát az intézmények tették a dolgukat.

1994-től és főként a Bokros-csomag bevezetésétől kezdve a liberális újságírók a hozzájuk közel álló kormány mentegetése végett alkalmazzák a fenti módszereket. Idesorolandók azok a helyek, amikor például a Bokros-csomag bejelentése, majd bevezetése után Gádor Iván arról ír, hogy már régen rá kellett volna szorítani a magyarokat arra, hogy produkáljanak.[295] R. Székely Julianna pedig arról, hogy lehet ugyan, hogy nagy a szegénység, de azért jól fogy az építőanyag[296], vagy Ungvári Tamás arról, hogy lám, Nyugaton is rúgnak ki újságírókat, építenek le kórházi kapacitásokat és emelnek tandíjat.[297]

---

[294] László et al. 1994: 82-83.
[295] Unokáink leborulnak? *Népszava*, 1995. március 16.
[296] R. Székely 1998: 195-198.
[297] Hol vagyok? Hol vagyunk? *Népszava*, 1995. augusztus 2.

A fenyegetett polgár

R. Székely Julianna publicisztikája szinte egészében ebbe a stílusba tartozik. Jellemzője a panasz, hogy a magyar politikai folyamatok, a politikai élet nem átlátható, tele van ijesztő és fenyegető jelenségekkel és tendenciákkal. Írásai szerkezete jobbára a következő: valamilyen hétköznapi esetet mutat be, majd váratlanul tesz egy-két utalást nagypolitikai, pártpolitikai analógiákra, levon bizonyos következtetéseket az eset jövendő alakulására nézve, majd ezeket mindjárt vissza is vonja, jelezendő, hogy a hétköznapi világ – alighanem a nagypolitika zavarossága okán, de legalábbis attól nem függetlenül – ugyanolyan kiszámíthatatlan és ezért ijesztő, mint a pártok harca.

A fenyegetettség hátterében nem utolsó sorban, bár nem mindig a radikális jobboldal, az antiszemiták és más rasszisták találhatók, akiket a jobbközép kormány is támogat. Például Lázár Guy az egyik cikkét ezzel fejezi be:

> Szeretném megkönnyíteni azoknak a dolgát, akik egy igazi judeobolsevista-szabadkőműves-kozmopolita összeesküvést szimatolnak cikkem mögött. E sorok írója hétéves koráig Párizsban élt. Apja zsidó származású magyar író volt, aki földdolgozta a szabadkőműves páholyok történetét; anyja francia nyugdíjas. Ő maga a hetvenes évek végéig reformkommunistának vallotta magát, most a (szociál?)liberalizmus áll hozzá legközelebb. Azt nem mondja meg, miért maradt Magyarországon.[298]

A zárás azért is meglepő, mert a cikkben a szerző azt is leírja, hogy nincsen sok ok a félelemre a kor Magyarországán. Amiképpen ehelyütt, úgy R. Székely írásaiban is egyedül a gúny, az irónia oldja a szövegekből áradó félelmet.

Populista stílus

Kizárólag Göncz Árpád megszólalásaira jellemző stílus. A köztársasági elnök rendszeresen elmarasztalja a politikai intézményeket a miatt, mert megfeledkeznek az emberekről, nem látják a számok, a statisztikák mögött az anyát, aki vacsorát készít a család számára.

> Amit hiányolok, nem érzek törvényszerűnek, az az, hogy a magyar politikai életben… az emberről való gondoskodás elsikkad. Beszélünk kétkulcsos áfáról, a mezőgazdaság átmenetéről, munkanélküliségről, s mindez fogalom formájában jelenik meg. És nem látszik annak az embernek a gondja, aki nem tudja a tüzelőszámláját, a lakbérét stb. kifizetni. A hétköznapi ember tűnt el a politikai elit szemhatáráról. Nem azt mondom, hogy nem gondolnak rá. De aki a parlament munkáját figyeli, az jogi kategóriákról, pénzügyi kategóriákról hall, és nem tudja fölfedezni az ott elhangzó szavakban önmaga arcképét. Olykor az ember próbáljon meg a politika és a társadalom közötti, láthatatlan szakadékon magyarul átkiáltani. Nem „jogul", nem „politikusul", hanem magyarul.

[298] Magyarság és demokrácia. *Népszabadság*, 1991. április 20.

Ő ellenben közvetlen kapcsolatot, kommunikációs csatornát tart fenn a néppel: rendszeresen járja az országot, találkozik az emberekkel, és temérdek levelet kap, melyekben a polgárok a közbenjárását kérik a nehézségeik megoldása végett.

> … én magam is nagyon szorosan a társadalomban élek. Nemigen van napom, hogy ne találkoznék valakivel, aki nem politikus. Aki eljön hozzám, teljesen őszintén feltárja a helyzetét.[299]
>
> …
>
> Egyáltalán nem szakadt meg a kapcsolatom az emberekkel, és ezek a levelek nagyon jó társadalmi kontrollt jelentenek.[300]
>
> …
>
> Minden vidéki utazás sokrétű tájékozódást jelent. Sokféle beszélgetés sokféle emberrel. Akikkel a véletlen éppen összehoz, hiszen mindenki véleménye fontos.[301]
>
> …
>
> Százával kapom a nyugdíjasok leveleit, amelyek felsorolják a havi költségvetésüket és az árakat, mennyi marad, mennyi nem marad.[302]
>
> …
>
> Nekem az a véleményem, hogy a politikusoknak tanulni kell a néptől, nem tanítani a népet. Ez az ország bebizonyította a választáskor, bebizonyította máskor, hogy pontosan meg tudja különböztetni egymástól a fontos és a nem fontos vitákat.[303]

A stílus szinte elkerülhetetlen folyománya a tegezés, az tehát, hogy egyre gyakrabban tegezi azokat, akikkel beszélget.

A politikai realista

A realista stílusba olyan megszólalások tartoznak, amelyek felfüggesztik az elvi és filozófiai valamint a morális kiindulópontokat, és kizárólag a hatalmi logikát, az adott politikai erő érvényesülését, sikerét tartva szem előtt elemzik a politikai helyzetet és a lehetőségeket. Az elvi aspektusok felfüggesztése nem az elvetésüket jelenti, csak azt, hogy nem engednek annak a csábításnak, hogy bizonyos politikai forgatókönyveket csak azért ne vizsgáljanak meg, mert azok elvi vagy morális alapon elfogadhatatlanok – különösen az adott politikai erő eddigi múltja alapján. Az ilyen elemzés ugyanis gyakorta fut ki arra, hogy bármit sejtessen is a múlt a jövőre nézve, az egyes szereplők cselekvései nagyon is járhatnak nem várt következményekkel, tehát például azzal, hogy az aktorok az eddigi mintától eltérően fognak viselkedni.

---

[299] László et al. 1994: 146.
[300] László et al. 1994: 102.
[301] László et al. 1994: 128.
[302] László et al. 1994: 146.
[303] László et al. 1994: 183.

Az ilyen stílusú fejtegetések elsősorban Kőszeg Ferenc és Tölgyessy Péter írásaira jellemzők.[304] A szerző rendszeresen számba veszi a lehetséges forgató könyveket, olyanokat is, amelyek a liberális politikai közösségben – legalábbis a nyilvános megszólalások tanúbizonysága szerint – teljességgel elfogadhatatlanok. Az ilyen latolgatások, különösen egy aktív politikus részéről, akár félreértésekhez is vezethetnek, például ahhoz, hogy vajon ezek saját egyéni véleményen alapulnak-e vagy a párt így utal az eddig elutasított, de valójában ki mégsem zárt partnereknek.

Látványvilág

A logó

A logó a párt arculatának és megjelenésének alapvető képi eleme, ami minden plakáton és hirdetésen megjelenik, illetve segít könnyedén beazonosítani a pártot, bármely felületen.

1. kép: SZDSZ logó 1990.[305]

Az SZDSZ logóját három madár alkotja, amelyek nyitott szárnnyal, balra felfelé szállnak, színükben pedig a magyar trikolór jelenik meg. A madár mindenekelőtt a természetesség és a könnyedség, illetve a szabadság szimbólumaként értelmezhető. A madarak mellett a természeti szimbolikát erősítik az ívelt formák, amik általában befogadást, lágyságot, nyitottságot és érzelmességet jeleznek, továbbá nincsenek a képen szögletes vonalak, amelyek a mesterségességre utalnának.[306]A szögletes vonalak olyannyira hiányoznak, hogy a logónak nincs kerete sem, a madaraknak semmi sem szab határt, szabadon szállnak. A madarak fajtája nem állapítható meg egyértelműen, csupán stilizált madarak, amelyek a szabadság és a szabadon szárnyalás metaforái.

Ez a szimbolika együtt értelmezendő az SZDSZ 1990-es kampányfilmekkel, amelyekben a kezdő momentum a Hidegen fújnak a szelek című mezőségi népdal első két sora: *Szabad élet, szabad madár. Jaj, be szép, ki szabadon jár!* Bár a korszakban gyakori és jellemző a pártoknál a nemzeti szimbólumok megjelenítése,[307]a népdal és a vele rímelő

---

[304] Lásd például Kőszeg 2000: 139-143. Tölgyessy 1999. Kőszeg ugyanezen az alapon jellemzi Tölgyessy Pétert. Lásd Tölgyessy és a rendszerváltó pártok alkonya. *Beszélő*, 4. szám, Évfolyam 5, Szám 4.
[305] http://m.cdn.blog.hu/90/90es/image/Csibe/szdsz-logo.jpg Letöltve: 2017. január 19.
[306] Kiss 2016, 174.
[307] Kapitány & Kapitány 1991, 238.

madaras motívum alkalmazása a többi párthoz viszonyítva is hangsúlyosabbá teszi a nemzeti kötődést, hiszen a három madár a magyar trikolor egy-egy színét viseli.

A nemzeti értékek és a szabadság megjelenítése

Az említett mezőségi népdal nem csak a szabadságot, mint a közösség számára fontos értéket emeli ki, hanem utal a népi kultúra fontosságára is. Ezt felerősíti az alábbi 1990-es plakát is.

2. kép: Szabad nép tesz csuda dolgokat, 1990.[308]

Az idézet Berzsenyi Dániel egyik hazafias témájú ódájából való: A magyarokhoz című versének utolsó strófájából származik: „Lélek s szabad nép tesz csuda dolgokat". A nemzeti kultúra fenntartása tehát hangsúlyos érték az SZDSZ számára, ezt emelik ki az idézetbe belerepülő madarak is.

A szabadság kiemelkedő szerepét mutatja az egyik 1990-es kampányvideónak[309] a populáris kultúrából merített szlogenje: a „Van aki szabadon szereti". A felirat kettős üzenetet hordoz, egyrészt utal a pártra, másrészt a nézőre is, azaz a Szabad Demokraták szabadon szeretik, és magukat ajánlják azoknak, akiknek szintén fontos érték a szabadság.

Az alábbi 1990-es plakát szintén a nemzeti elkötelezettséget jelzi, mert a leghangsúlyosabb képi elemek a nemzeti trikolórt adó színek és Magyarország sziluettje.

[308] http://www.mediakutato.hu/img/cikk/2009_03_osz/05_rendszervaltas_szimbolikus_kommunikacio/06.jpg Letöltve: 2017. január 19.
[309] https://www.youtube.com/watch?v=XF_SElfyYfE

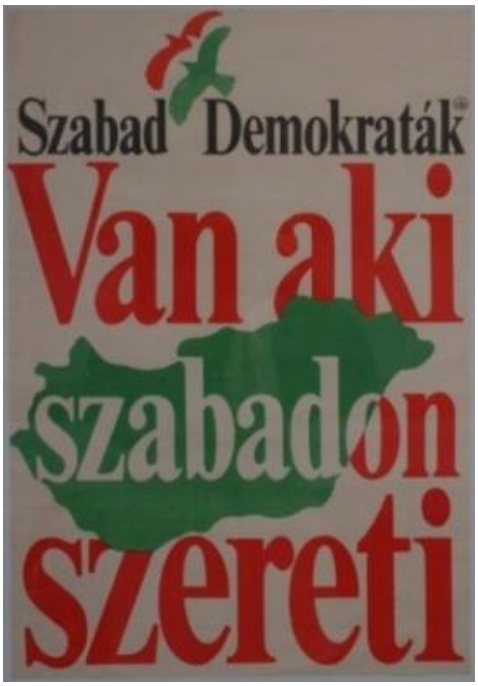

3. kép: Van aki szabadon szereti, 1990.[310]

A szöveg a plakát legszéléig kitölti a teret, ezzel olyan érzetet keltve, mintha ki akarna törni a keretből. Ez igaz a fent bemutatott *Szabad nép tesz csuda dolgokat* (1990) plakátra is. Ez a fajta szabadságvágy, kitörési vágy úgy is értelmezhető, hogy a párt és a magyar nép ki akar törni a régi rendből, szabadságra van szükség, s ez összecseng mindkét plakát szöveges üzenetével.

Felerősíti a szabadság hangsúlyosságát, hogy a párt logója a kép legtetején helyezkedik el, a szabad madarak is „kirepülnének" a képből. Továbbá Magyarország zöld foltjából a „szabad" felirat úgy jelenik meg, mintha takarásból tűnne elő, vagyis a szabadságvágy nem eltakarható, nem „elnyomható", utat tör magának. A párt neve az egyetlen fekete betűkkel szedett felirat a plakáton, ez nyomatékosítja a kép egyik üzenetét: „a Szabad Demokraták szabadon szeretik". Azonban azzal, hogy a térkép teljes területét kitölti a szabad felirat, a kép egy másik üzenete, hogy „a magyar nemzet szabadon szereti".

A gyerek, mint jövőszimbólum

A gyerekek megjelenítése a választási plakátokon nem számít egyedi eszköznek, 1990-ben a Fidesz gyerekekkel vette magát körül választási videójában, illetve az MDF és az MSZP plakátján is szerepeltek gyerekek. Az SZDSZ-nél a gyermek visszatérő szemiotikai erőforrás.

1990-ben a *Van aki szabadon szereti 4. Művészek 2.* videó[311] végén tűnik fel egy gyerek arca a rajzolt képeken, ami egyértelműen a jövőre utal, és azt mutatja meg a nézőnek,

[310]http://www.mediakutato.hu/img/cikk/2009_03_osz/05_rendszervaltas_szimbolikus_kommunikacio/06.jpg Letöltve: 2017. január 19.
[311]https://www.youtube.com/watch?v=aJpEW7o1pUs&t=1s

hogy a párt számára fontos a jövő. Ezt megerősíti az is, hogy a gyerek tekintete a videó végén jobbra, a jövő irányába fordul.

Az 1994-es kampányban is visszatér az SZDSZ plakátján a gyerekábrázolás. Az újdonság, hogy milyen szerepben tünteti fel a vele együtt ábrázolt politikust, jelen esetben Kuncze Gábort. A *Bízom benne 3. plakáton* Kuncze ugyanúgy öltönyt, nyakkendőt visel, mint a többi 1994-es plakáton, azonban szerepe nem a szokásos higgadt, erőt sugárzó politikusé, sokkal inkább a védelmező tanítóé.

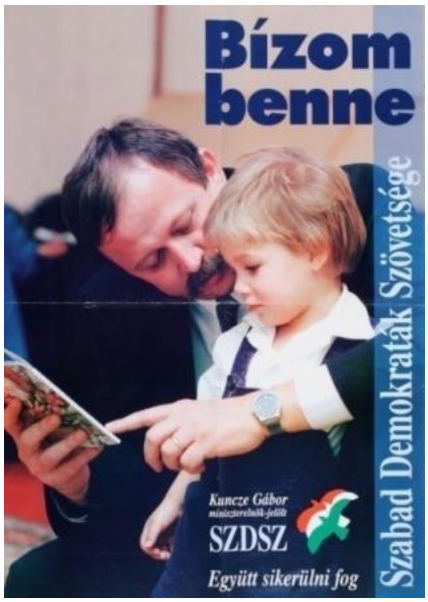

4. kép: Bízom benne 3, 1994.[312]

Ülő pozícióban, az álló gyerekkel egy magasságban, óvó mozdulattal öleli át a gyermeket, akinek egy könyvet, vagyis a tudás szimbólumát mutatja. A kompozíció középpontja a gyermek, amit a fehér foltokkal – az ing, a világos haj és bőr – emelnek ki. Kuncze feje a gyermek fejével egy magasságban látható, így a gyerek nem törpül el a felnőtt mellett. Kuncze tekintete a gyerekre szegeződik, a politikus tehát nem néz ki a képből a nézőre, hanem belül marad a gyermekkel alkotott kapcsolatban, teljes figyelmével őrá irányul. A plakát üzenete tehát, hogy Kuncze a jövőt tartja szem előtt, bízik a jövőben, másrészt a néző még inkább bízhat a politikusban, hiszen fontos neki a jövő, továbbá a kép úgy is értelmezhető, hogy a gyerek bízik Kunczében, hiszen az tartja és tanítja őt.

A kék szín, mint liberális jelkép

A kék szín az 1990 és 1997 közötti látványvilág további stabil és visszatérő eleme. 1990-ben A *Szabad nép tesz csuda dolgokat* plakát kék háttere a párt ideológiáját mutatja meg azzal, hogy a liberálisok nemzetközileg is használt színét alkalmazza. A *Tudjuk, merjük, tesszük* plakátok, és a *Van aki szabadon szereti - Művészek* videókban is kék színű a háttér.

[312] Országos Széchényi Könyvtár, Plakát- és Kisnyomtatványtár

1994-ben a *Bízom benne* plakátok szélén jelenik meg egy elhalványuló kék szövegdoboz.

Demokratikus Ellenzék

1990-ben a *Tudjuk, merjük, tesszük 1.* plakátokon kitűzők formájában látható a „de" logó, a *Szabad nép tesz csuda dolgokat* plakát alján pedig a pirosas Szabad Demokraták felirat jobb felső sarkában látható a logó, amely az 1990 előtti ellenzéket, a Demokratikus Ellenzéket jelöli. Az elhelyezése a bejegyzett szabadalmak és védett logók jelére, az ® jelre emlékeztet, ami arra céloz, hogy mások ezt a jelet nem használhatják. Ilyenformán ez arra utalhat, hogy egyedül az SZDSZ mondhatja magáról azt, hogy a Kádár-kori demokratikus ellenzék folytatója.

1990-ben az *Eddig bal volt, most jobb?* plakáton a bakancsok által megjelenített világ egyszerre szimbolizálja a múltat és a jövőt, az utóbbit akkor, ha jobboldali pártot választ Magyarország. A kettő közti kiutat a Szabad Demokraták nyújtják, ahogy ez a plakát alján is olvasható.

5. kép: Eddig bal volt, most jobb?, 1990.[313]

Az alsó felirat jobb felső sarkában megjelenik a Demokratikus Ellenzéki logó, amely ezen a plakáton még világosabb üzenettel bír. A képalkotó azt sugallja, hogy az SZDSZ

[313] Országos Széchényi Könyvtár, Plakát- és Kisnyomtatványtár

a Kádár-kori demokratikus ellenzék egyetlen jogos folytatója, és ezért egyedül a Szabad Demokraták nyújthatnak hiteles választ és valós kiutat a sanyarú, nyomorúsággal teli helyzetből.

Az 1990-ben használt „de" logó 1994-ben teljesen eltűnik. A Demokratikus Ellenzékre utalás már nem jelenik meg, ami az 1990-es antikommunizmus eltűnéseként értelmezhető, ilyenformán pedig egy esetleges MSZP koalíció lehetőségét is magában hordozza.

Individualizmus és az értelmiségi attitűd megjelenítése

A *Tudjuk, merjük, tesszük 1.* (1990) plakáton a háttér megint liberális kék, a szokatlan látószögből készített fotó pedig figyelemfelkeltővé teszi a képet.

6. kép: Tudjuk, merjük, tesszük 1., 1990.[314]

A színek és a formák diszharmóniája, az egységesítés, összehangolás, homogenizálás jeleinek hiánya felerősíti azt az üzenetet, hogy a párt tagjai megőrizték egyéniségüket, önálló individuumokként vesznek részt a pártban. Sem az öltözetek, sem a kéztartások, a fejtartások, a testhelyzetek, és arckifejezések nem egyformák.

A *Tudjuk, merjük, tesszük 2.* (1990) plakáton Pető Iván, Magyar Bálint és Rajk László a látható.

314 http://rajk.info/hu/szabad-demokratak-szovetseg/valasztasi-plakat-1990-terv-3.html Letöltve: 2017. január 19.

7. kép: Tudjuk, merjük, tesszük 2., 1990.[315]

A kép a klasszikus választási plakát műfajába tartózónak tekinthető, már csak azért is, mert a három férfi a közönségre néz, és ebből tudhatjuk, hogy kérni szeretnének valamit, de a plakát nem fogalmaz meg konkrét kérést, inkább csak állít: a szabad demokraták tudják, merik és teszik. Ezzel a szöveg az SZDSZ szakértői és értelmiségi attitűdjére utal.

A *Van aki szabadon szereti 3. Művészek* (1990) videóban[316] a művészek feltűnése szintén a párt értelmiségi mivoltát emeli ki és azt, hogy otthon van a kultúra és a ‚művészet világában.

A *Van aki szabadon szereti 2.* (1990) videóban[317] Da Vinci Vitruvius-tanulmánya jelenik meg. Mivel Leonardo da Vinci a reneszánsz művésze és tudósa, a Vitruvius-tanulmány pedig a művészet és a tudomány ikonikus ötvözete, ezért a kép arra utal, hogy az SZDSZ művészekből és tudósokból áll, ebből a csoportból valók a pártvezetők és a képviselőjelöltek közül sokan. A reneszánsz a humanizmuson alapul, központi eleme az önálló, gondolkodó ember, vagyis a szabad individuum, ez pedig egybecseng a liberalizmus individualizmusával.

1994-ben a Kuncze Gáborra épített kampánnyal némiképp háttérbe szorul az értelmiségi attitűd: már nem a művészek és tudósok vannak előtérben, hanem Kuncze, aki nem tartozik az SZDSZ 1990-es „keménymagjához”.

[315] http://rajk.info/hu/szabad-demokratak-szovetseg/valasztasi-plakat-1990-terv-2.html Letöltve: 2017. január 19.
[316] https://www.youtube.com/watch?v=MYLFAvRBSDg&t=3s
[317] https://www.youtube.com/watch?v=IxQv2OxmrtA

8. kép: Kuncze Gábor fotója az SZDSZ 1994-es választási hirdetéseiből kiemelve[318]

Kuncze megjelenések leghangsúlyosabb eleme a bajusz, ami a tipikusan magyaros külső meghatározó elemének tekinthető, az „igazi magyar ember”[319] jele. A hirdetésekben Kuncze fotója mellett megjelennek szakértők is: Fodor Gábor, Bálint gazda, Dr. Szolnoki Andrea.

9. kép: Bízom benne összeállítások, 1994.[320]

[318] *Népszabadság*, 1994. május 6.
[319] Kapitány & Kapitány 1999, 155.
[320] *Népszava*, 1994. április 16., *Népszava*, 1994. április 19., *Népszava*, 1994. április 22.

A képek arra utalnak, hogy az SZDSZ és Kuncze Gábor szakértők bevonásával dolgozik, minden szakpolitikai területhez olyan meghatározó figurát rendel, aki ért is hozzá. Ez megjeleníti a szakértői attitűdöt, de ez már nem az az értelmiségi kiállás, ami 1990-ben jellemezte az SZDSZ-t.

A személyek száma, mint erőforrás

Az SZDSZ politikusait 1990-ben csoportosan ábrázolják a képeken (*Tudjuk, merjük, tesszük* plakátok), videókban (*Van, aki szabadon szereti 3. Művészek 1, 2)*, a kampány nem egyetlen személyre orientált. A megjelenített szereplők száma a csapatmunka és a mozgalmi jelleg hangsúlyosságát mutatja.[321] Az 1994-es plakátokon és hirdetésekben ez megváltozik: Kuncze az állandó pont, és az ő személyére épül a kampány.

Megjelenés, arckifejezések

1990-ben a *Tudjuk, merjük, tesszük* plakátokon a zakóviselet az egyetlen közös pont az öltözékek terén, de a zakók az sem anyagukban, sem színükben nem egységesek. Az ingek vegyes színűek, nyakkendőt sem egységesen viselnek, és a már említett „de" kitűzőt sem mindenki hordja. Az arckifejezések is vegyesek, a halvány mosolytól a teljes fogsort láttató nevetésig minden pozitív arckifejezés felfedezhető. Ez az individualizmus hangsúlya mellett a fiatalosságot és könnyedséget mutatja.

1994-ben Kuncze már a klasszikus politikus megjelenést hozza, minden képen öltönyben, nyakkendőben és fehér ingben látható. Megjelenése erőt, határozottságot, nyugalmat és bizalmat sugall. Ebben az évben a *Bízom benne 3*. plakáton megjelennek egyéb kiegészítők is: a karóra és a jegygyűrű, ezek eddig hiányoztak a plakátokról. A jegygyűrű könnyen értelmezhető jel, a házasságot mutatja, a képen azonban további jelentéssel bír, hiszen Kuncze ölelhetné a másik oldalról is gyereket, tehát a gyűrű láttatásának célja van: a házasság, mint érték feltűntetése, és Kuncze felruházása ezzel az értékkel. A karóra már árnyaltabb jelentéssel bír, egyrészt az idő jeleként a gyerek jövőszimbólumával kapcsolódik össze, másrészt az öltözet részeként komoly és elegáns megjelenést biztosít. Az arckifejezésekben a halványabb, fogat nem láttató mosoly a jellemző, ami barátságos, de nem fiatalos érzetet kelt.

A koalíció

[321]Kapitány & Kapitány 1999, 151.

10. kép: Kerékpárok, 1994.[322]

1994-ben a *Kerékpárok* plakáton a leghangsúlyosabb elem a két térrészt elválasztó, vastag, feltűnő, fekete betűkkel két sorba szedett kérdés: „Ön szerint melyik a biztonságosabb?" A felirat élesen elkülöníti, szegregálja a két kerékpárt. Vagyis annak ellenére, hogy a két rész rímel egymásra, hiszen mindkettő kerékpár, a két elkülönített térben lévő bicikli két eltérő világra utal. A két eltérő világ az MSZP-SZDSZ koalíció lehetséges kimeneteleit ábrázolja.

A felül látható kerékpár velocipéd, olyan jármű tehát, amire nehéz felszállni a nagy első kerék miatt. Az 1860-80-as évek közlekedési eszköze, mellyel az akkori utakon nagyokat lehetett esni. A felső részen megjelenített világ tehát veszélyes, bonyodalmas, a múlthoz kapcsolódik, és nehéz kormányozni. Világos a párhuzam egy lehetséges jövendő koalíció nehézségeivel: az MSZP nagy első kerékként irányítaná az országot, mögötte az SZDSZ csak kis hátsókerékként vehetne részt a kormányzásban. Ezzel szemben az alul látható kerékpár az 1960-80-as években megjelent modernebb bicikli, sárhányó, kosár, csomagtartó vagy egyéb súlyok nélkül. Erre könnyű felszállni, és könnyű vele közlekedni is. A második világ tehát modern, elérhető, jól kormányozható, biztonságos és kiegyensúlyozott.

Az alsó térrész biciklijén tehát a dolgok vágyott rendje mutatkozik meg, ahol az első kerék és a hátsó kerék egyforma méretűek. Mivel pedig az első kerék küllői helyére az SZDSZ logója került, az SZDSZ irányítaná a koalíciót. Az is leolvasható azonban a képről, hogy az SZDSZ számára a koalíció nem a hőn áhított legjobb megoldás, hiszen saját logójukat ugyan az első (irányító) kerékbe helyezték, de egy vastag vonallal be is zárták az abroncsba, amivel megszüntették a madarak szabadon repülését, korlátok közé zárták őket.

[322] *Népszabadság*, 1994. május 24.

A második világban férfivázas kerékpárt látunk, pedig a kép által megtestesített korban már léteztek női vázas biciklik is. Ezzel az ábrázolás megerősíti azt a felfogást, hogy „a politika a férfiak dolga” (Kapitány & Kapitány 1999, 152.).

Összességében az alsó képrészből kiderül, hogy amennyiben a választó kiegyensúlyozott koalícióra vágyik, amelyben az irányítás az SZDSZ-é, úgy rájuk kell szavazni. Ezt megerősíti az azonos betűtípussal, de jóval kisebb betűmérettel szedett szöveg, amely már nem választja el a teret, inkább egybeolvad az alsó biciklivel. A három sorba szedett szövegfelosztás három tartalmi egységet jelöl, ahol az első sor margói egybeesnek a kerékpár margóival, tehát érezhetően egybetartoznak. A második és harmadik sorokból kiderül végül, hogy mikor és mit kell tenni: amennyiben kiegyenlített koalícióra vágyik a választó, szavazzon a választás napján az SZDSZ-re.

Felhasznált irodalom

Bowe, Brian J. (2012) A Brain Full of Contraband: The Islamic Gonzo Writing of Michael Muhammad Knight. *Literary Journalism Studies* Vol. 4, No. 1, Spring

Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor (1999) Az 1998-as választási kampány-műsorok szimbolikus és értéküzenetei. In: Kurtán Sándor, Sándor Péter, Vass László (szerk.): *Magyarország politikai évkönyve 1998-ról*,148-161. Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány.

Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor (1991) Politikai szimbólumok. In: Kurtán Sándor, Sándor Péter, Vass László (szerk.): *Magyarország politikai évkönyve 1991*, 234-241. Ökonómia Alapítvány – Economix Rt.

Kiss Balázs (2016) A jobbközép politikai közösség 1990 – 1997. In: Kiss Balázs (szerk.): *Politikai kommunikáció Magyarországon, 1990-1997*,117-180. Budapest, MTA TK PTI. http://politologia.tk.mta.hu/uploads/files/Politikai_kommunikacio_1990_-_1997_final.pdf (letöltve: 2017. január 13.)

Szabó Gabriella (2007) Részvétel, posztobjektivizmus, nyilvánosság. Internet a kampányban. In Kiss Balázs – Mihályffy Zsuzsanna – Szabó Gabriella (szerk.): Tükörjáték. Budapest: L'Harmattan. 316–327.

Források:

Arcanum Digitális Tudománytár (https://adtplus.arcanum.hu/hu/)

Beszélő 1990 – 1997

Bozóki András (szerk.) (1992) *Tiszta lappal*. Fiatal Demokraták Szövetsége, Budapest

Elek István: *Polgár és kora.* Osiris, 1997.

Göncz Árpád (1998) *Sodrásban*. Európa, Budapest

Göncz Árpád (2004) *Sodrásban I-II*. Ulpius-ház, Budapest

Kis János (2013) *Az összetorlódott idő*. Kalligram, Pozsony

Kis János (2015) *Mi a liberalizmus?* Kalligram, Pozsony

Kőszeg Ferenc (2000) *Lehetőségek kényszere*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.

László György – Wisinger István – Göncz Árpád (1994) *Beszélgetések az elnökkel*. Pesti Szalon Könyvkiadó, Budapest.

Magyar Hírlap 1990 – 1997

Magyar Narancs 1990 – 1997

MTI Adatbázis (http://mti.hu/mti/Default.aspx)

Népszabadság 1990-1997.

Népszava 1990-1997.

Országos Széchényi Könyvtár, Plakát- és Kisnyomtatványtár

Pető Iván (2000) *Politikai curriculum vitae*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest
R. Székely Julianna (1998) *A levehető tetejű Hófehérke*. FILUM Kiadó, Budapest
R. Székely Julianna (2001) *Szabad egy ezredfordulóra?* Fekete Sas Kiadó, Budapest
Tamás Gáspár Miklós (1994) *Másvilág*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest
Tamás Gáspár Miklós (1999) *Törzsi fogalmak I-II*. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest
Tölgyessy Péter (1999) *Elégedetlenségek egyensúlya*. Helikon Kiadó, Budapest.
YouTube (https://www.youtube.com/)